

UNIVERZITA PALACKÉHO V OLOMOUCI

Pedagogická fakulta

Ústav speciálně pedagogických studií

PETRA MASAROVÍČOVÁ

kombinované studium

Obor: Speciální pedagogika pro výchovné pracovníky

ADAPTACE DÍTĚTE V PĚSTOUNSKÉ RODINĚ

Vedoucí práce: Mgr. Martin Dominik Polínek, PhD.

OLOMOUC 2015

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem tuto bakalářskou práci vypracovala samostatně a použila jsem jen uvedených zdrojů a literatury.

Olomouc, 20. 2.2015

.....

Poděkování

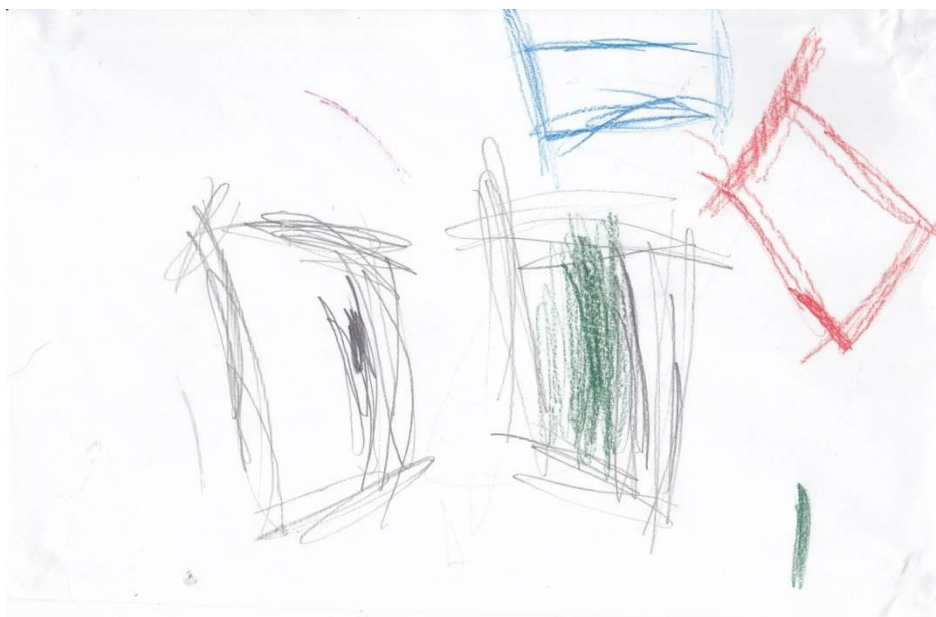
Mé poděkování patří Mgr. Martinu Dominiku Polínkovi, Ph.D, za odborné a laskavé vedení v průběhu zpracování bakalářské práce.

Za obrovskou podporu při psaní této práce děkuji celé své rodině a kolegyni Mgr. Petře Krátké. Bez jejich trpělivosti a láskyplnosti by nikdy nemohla být dokončena.

Velký dík si zasluhuje rovněž Mgr. Ria Černá, vedoucí Centra náhradní rodinné péče občanského sdružení Amalthea, za doprovázení v naší roli pěstounů a cenné rady v problematice citového pouta.

Mnohokrát děkuji všem pěstounům, kteří se mnou otevřeně sdíleli své zkušenosti a dali tak vzniknout této práci.

Kresby pětiletého dítěte přijatého do pěstounské rodiny:

Obrázek č. 1 - Kresba těsně po přijetí do pěstounské rodiny

Obrázek č. 2 - Kresba po půl roce v pěstounské rodině

OBSAH

ÚVOD.....	6
I. TEORETICKÁ ČÁST	8
1 PĚSTOUNSKÁ PÉČE	9
1.2 Pěstounská péče na přechodnou dobu	13
1.3 Jiné formy náhradní rodinné péče	15
1.4 Specifika pěstounské rodiny	16
2 ADAPTACE.....	23
2.1 Vymezení adaptace a úspěšné adaptace	23
2.2 Adaptace dítěte	26
2.3 Adaptace pěstounů	34
2.4 Adaptace biologických dětí pěstounů.....	39
2.5 Adaptace biologických rodičů	43
2.6 Adaptace širší pěstounské rodiny a okolí	45
3 ODLIŠNOST VÝVOJE DÍTĚTE V PĚSTOUNSKÉ PÉČI	49
3.1 Věk dítěte	49
3.2 Citové pouto (attachment)	50
3.3 Psychická deprivace	56
3.4 Co může pro dítě udělat pěstoun?	58
II. EMPIRICKÁ ČÁST	63
4 METODOLOGIE VÝZKUMU	64
4.1 Cíl výzkumu	64
4.2 Výzkumné metody	64
5 FAKTORY OVLIVŇUJÍCÍ ADAPTACI DÍTĚTE	67
5.1 Adaptace pěstounů	69
5.2 Věk dítěte	70
5.3 Příprava pěstounů, jejich motivace a očekávání.....	70
5.4 Životní příběh - odkud dítě přichází	72
5.5 Biologická rodina	73
5.6 Sourozenci	75
5.7 Širší rodina a okolí	76
5.8 Zdroje	78
5.9 Doprovázení	78
5.10 Specifika dítěte	78
6 ZÁVĚR VÝZKUMU.....	91
ZÁVĚR.....	93
SEZNAM BIBLIOGRAFICKÝCH CITACÍ.....	94

ÚVOD

„Náš život se s přijatými dětmi stal adrenalinovým sportem, divokou houpačkou, která nám nedovolila usnout na vavřínech. Mnohokrát jsme padali únavou a zoufalstvím a mnohokrát sbírali síly k dalším dnům, které teprve měly přijít. Ale také jsme se mnohokrát v úžasu ohlédli, abychom zjistili, že naše děti už nekradou, nepodvádějí, nepomočují se, nedrásají si kůži až do krve, neschovávají jídlo pod polštář, neutíkají a nekrčí se v koutě.“

(Zezulová 2012, s. 13)

Lékařka, pěstounka a předsedkyně neziskové organizace Děti patří domů, Dagmar Zezulová, velmi otevřeně popisuje svoje pocity v průběhu adaptace dětí, které přijala do pěstounské péče. Přestože je adaptace dítěte pro utváření dobrých vztahů v pěstounské rodině nejdůležitější, není bohužel hlavním tématem povinné skupinové přípravy žadatelů o zprostředkování náhradní rodinné péče, například v Pardubickém kraji, ve kterém jsem přípravu absolvovala. Žadatel je pouze sebezkušenostní hrou motivován uvažovat o adaptaci, která přichází bezprostředně po příchodu dítěte do rodiny, a to v řádu několika hodin.

Cílem této práce není obsáhnout problém v celém jeho spektru, ale přijít na to, jaké faktory přispívají k úspěšné adaptaci dítěte v pěstounské rodině. Má být nápomocná všem, kdo se rozhodli přijmout dítě do pěstounské péče, aby mohli lépe porozumět tomu, jak může jejich přístup a připravenost průběh adaptace dítěte ovlivnit. Zajímá mne nejen to, jaké nápadnosti si s sebou nesou děti, které do pěstounské péče přicházejí a jak jim mohou pěstouni pomoci. Budu se zabývat také tím, jací jsou samotní pěstouni. Jak oni vnímají specifika přijatých dětí. Co jim pomáhá a kde čerpají energii?

Téma bakalářské práce jsem si vybrala z osobních důvodů. Sama jsem pěstounka a proces adaptace přijatého dítěte byl v naší rodině dlouho důležitou, zajímavou a mnohdy náročnou součástí života. Náhradní rodinná péče je zároveň jedna z oblastí etopedie, ze které budu skládat státní závěrečné zkoušky. Toto téma je pro mne zásadní již patnáct let. Pracovala jsem jako vychovatelka v dětském domově rodinného typu a v dětském domově se školou. Několik let jsem žila v komunitě, která podporuje pěstounské rodiny. V mém současném zaměstnání – sociálně terapeutické dílně pro lidi s duševním onemocněním, se často setkávám s lidmi, kteří vyrůstali v některé z forem ústavní nebo náhradní rodinné péče. Stává se, že v nich vyrůstají i jejich děti.

V celém textu užívám spojení biologické dítě pěstounů a biologická rodina dítěte. Nepřijde mi to jako šťastné označení, ale dělit děti a rodiče na vlastní a nevlastí dle mého názoru v tomto případě nelze. Zároveň označovat rodinu za původní a novou mi také nepřipadá vhodné. Práce je uvedena kresbami dítěte, na kterých je patrný proces jeho adaptace v pěstounské rodině.

I. TEORETICKÁ ČÁST

Teoretická část práce si klade za cíl vymezit pojem pěstounská péče a vysvětlit rozdíly mezi jinými formami náhradní rodinné péče. Větší část pozornosti bude věnována pěstounské péči a pěstounské péči na přechodnou dobu, protože bude hrát důležitou roli v empirické části práce. Důležitou částí první kapitoly je také popsání specifík pěstounské rodiny. Druhá kapitola je věnována přímo adaptaci všech členů pěstounské rodiny, vymezení úspěšné adaptace a rovněž bariér v adaptaci. Třetí kapitola popisuje vývojová období, ve kterých dítě do pěstounské péče přichází. Každé období s sebou přináší nějaké nápadnosti v chování přijatého dítěte. Dále je popsána problematika citového pouta, základních psychických potřeb dítěte a psychické deprivace. Ta se dle empirické části práce ukazuje jako zcela zásadní. V poslední části teoretické práce jsou uvedeny metody podpory adaptace dítěte a jeho nové rodiny.

1 PĚSTOUNSKÁ PÉČE

V této kapitole bude vymezen pojem pěstounská péče v kontextu náhradní rodinné péče. Cílem je srovnat jednotlivé druhy náhradní rodinné péče a zjistit, jak se vzájemně odlišují. Přibývá pěstounských rodin? Je využívána i pěstounská péče na přechodnou dobu? Jaká jsou specifika pěstounské rodiny?

1.1 Vymezení pěstounské péče

Pěstounská péče je jednou z forem náhradní rodinné péče, která je státem garantována a právně ukotvena v občanském zákoníku č. 89/2012 Sb. a novele zákona č. 359/1999 Sb., o sociálně právní ochraně dětí, ve znění pozdějších předpisů, č. 401/2012 Sb., s účinností od 1. ledna 2013. „Původ slova pěstounství je ve slovesu pěstovat.“ (Kovařík a kol., 2004) Alternativou náhradní rodinné péče je péče ústavní. Mnoho odborných studií už více než padesát let prokazuje negativní vliv ústavní péče na vývoj dítěte, kterému lze těžko zabránit i při vší snaze personálu ústavních zařízení.(viz Ptáček a kol. 2011) Pěstounská péče má přednost před péčí ústavní.

Soud může dle výše jmenovaných zákonů svěřit dítě do pěstounské péče, pokud o ně nemůže pečovat žádný z rodičů ani poručník. Do pěstounské péče mohou být svěřeny děti, o které jejich rodiče nemohou, nechtějí nebo neumějí pečovat. Děti nejsou obvykle právně volné. Pěstouni zodpovídají za výchovu dítěte, ale biologickým rodičům zůstává vůči dítěti vyživovací povinnost. Zůstávají jim také povinnosti a práva vyplývající z rodičovské odpovědnosti (pokud v ní nejsou omezeni), s výjimkou práv a povinností, které zákon stanoví pěstounovi.

Základním principem pěstounské péče je zachování a podpora vazeb s původní rodinou dítěte. Rodiče mají právo na kontakt se svým dítětem a pěstouni mají povinnost tento kontakt podporovat, pokud soud nerozhodne jinak. Pokud se dítěte ujme příbuzný či jiná blízká osoba, má přednost - pokud je to v zájmu dítěte - před osobou cizí. Dítě může být svěřeno do péče manželům nebo fyzické osobě.

Pěstounská péče zaniká zletilostí dítěte (nejpozději nabytím svéprávnosti) a rozhodnutím soudu, když:

- je odstraněna překážka bránící rodičům v osobní péči o dítě;
- vždy, když o to požádá pěstoun;
- jsou k tomu vážné důvody. (Občanský zákoník, 2012)

Povinnosti pěstounů

Pěstouni mají povinnosti a práva, která upravuje občanský zákoník a novela zákona č. 359/1999 Sb. Patří mezi ně například:

- osobní péče o dítě, rozhodování jen o běžných záležitostech, spravování jmění dítěte;
- informování rodičů dítěte o jeho podstatných záležitostech;
- soud může stanovit další práva a povinnosti pěstounů - změna zdravotní pojišťovny, výběr školy, a podobně (Občanský zákoník, 2012);
- zvyšování znalostí a dovedností (oblast péče a výchovy dítěte), 24 hodin ročně;
- udržování, rozvíjení a prohlubování sounáležitosti dítěte s jeho rodiči a blízkými osobami, pokud je to v souladu s individuálním plánem ochrany dítěte a soud nestanoví jinak;
- umožnění sledování naplňování dohody o výkonu pěstounské péče a spolupráce se zaměstnancem pověřeným sledováním vývoje dítěte. (§ 47a zákona č. 359/1999 Sb.)

Práva pěstounů

Pěstouni mají právo zastupovat dítě a spravovat jeho záležitosti jen v běžných věcech. Obecně se dodržuje předchozí souhlas biologických rodičů pro získání cestovního pasu, změnu trvalého bydliště, rozhodnutí o hospitalizaci dítěte, výběr školy, důležité zdravotní vyšetření a podobně. Soud může do rozsudku o svěřeni dítěte do pěstounské péče z vážných důvodů vypsát oblasti, ve kterých může rozhodovat pěstoun bez svolení biologických rodičů dítěte. (Příprava žadatelů, 2013)

Zprostředkování pěstounské péče

Pěstounskou péči zprostředkovává krajský úřad. Aby mohlo k svěřeni dítěte dojít, musí žadatel projít procesem zařazování. Pro realizaci odborného posouzení je třeba mnoho podkladů.

Obecně lze říci, že odborné posouzení probíhá ve třech oblastech:

- psychologické posouzení (psychologické testy, trestní bezúhonnost, individuální rozhovory s pěstouny a jejich biologickými dětmi, skupinová příprava);
- posouzení sociální a ekonomické situace (výše mzdy, sociální poměry rodiny atd.);
- posouzení zdravotního stavu žadatelů.

Konečné rozhodnutí vydává krajský úřad, který zajišťuje přípravu žadatelů. O počátku pěstounské péče u konkrétního dítěte rozhoduje vždy soud. Ten může také svěřit dítě do předpěstounské péče. (Občanský zákoník, 2012)

I každé dítě je odborně posouzeno a je pro něj doporučena vhodná forma náhradní rodinné péče. Krajské úřednické orgány sociálně-právní ochrany dětí, společně s jinými odborníky na tzv. „odborném panelu“ (v Pardubickém kraji – název těchto skupin se v různých krajích liší) hledají pro konkrétní dítě vhodnou pěstounskou rodinu. (Příprava žadatelů, 2013)

Příprava fyzických osob vhodných stát se pěstouny se v jednotlivých krajích mírně liší, proto popisuje tato práce konkrétně proces přípravy v Pardubickém kraji, kterou absolvovala i autorka této práce. Příprava trvá 48 hodin. 40 hodin probíhá skupinově a 8 hodin individuálně. Přípravu realizuje Pardubický kraj ve spolupráci s Poradnou pro rodinu Pardubického kraje. Kolektiv autorů v Analýze náhradní rodinné péče v České republice (2013) uvádí, že skupinovou přípravu tvoří v Pardubickém kraji obvykle 6 - 8 párů, čekací doba na zařazení do přípravy se pohybuje od tří měsíců do půl roku.

V úvodu probíhá individuální rozhovor s psychologem, jež provede diagnostické vyšetření. Potom následuje konzultace přímo v rodině žadatelů. Vzápětí se uskutečňuje skupinová příprava. Analýza náhradní rodinné péče v České republice (Kolektiv autorů, 2013) popisuje, že skupinová příprava je zaměřena informačně i zážitkově. Dělí se na teoretickou část, sdílení zkušeností se stávajícími pěstouny, zdravotnická témata, sebezkušenostní část a návštěvu dětského domova. Členové týmu lektorů jsou sociální pracovníci, psychologové a lékař. Celého kurzu se účastní i pracovníci kraje jako přisedící nebo lektorky. „Tím se seznámí s účastníky, čímž se zefektivní i budoucí proces párování dětí a rodin.“ (Kolektiv autorů, 2013, s. 63)

Proces přípravy trvá dle výše zmíněných autorů od podání žádosti do rozhodnutí přibližně půl roku. Příprava biologických dětí pěstounů probíhá v rámci individuální návštěvy v rodině. Účastní se jí sociální pracovníci kraje a dětská psychologka Poradny pro rodinu Pardubického kraje. (Kolektiv autorů, 2013)

Finanční rozměr

Za výkon pěstounské péče náleží pěstounům odměna pěstouna, příspěvek na úhradu potřeb dítěte a příspěvek při převzetí dítěte. Pěstouni mohou také využít mateřskou dovolenou nebo rodičovský příspěvek, pokud splňují podmínky zákona. Novela zákona přinesla

zásadní změnu ve formě příspěvku. Odměna pěstouna se již nevyplácí jako sociální dávka, ale jako mzda a je tedy zdaněna. Také je navýšena, což zvýhodňuje především pěstounky samoživitelky nebo pěstouny samoživitele, protože náleží na rozdíl od předchozí verze zákona jen jednomu z manželů.

Dítě, které vyrůstá v pěstounské péči, má právo na příspěvek při ukončení pěstounské péče. Ve zvláštních případech (přijetí dítěte s postižením nebo více než tří dětí) náleží pěstounům příspěvek na zakoupení motorového vozidla. (zákon č. 401/2012 Sb.)

Kontrola výkonu pěstounské péče a individuální plánování

Orgán sociálně-právní ochrany dítěte (dle trvalého pobytu dítěte) kontroluje průběh pěstounské péče, vyhodnocuje aktuální potřeby dítěte v pěstounské péči a tvoří společně s pěstouny Individuální plán ochrany dítěte. Individuální plán ochrany dítěte vymezuje příčiny ohrožení dítěte a stanovuje opatření k zajištění ochrany dítěte. Je zaměřený na konkrétní potřeby konkrétního dítěte, jednotlivé kroky by měly být plněny osobami odpovědnými za jejich naplňování a to v uvedeném termínu. (zákon č. 359/1999 Sb.)

Případové konference

Další povinností orgánu sociálně-právní ochrany dětí je pořádat případové konference. Ty slouží pro řešení konkrétních situací ohrožených dětí a jejich rodin. Účastní se jich rodiče, pěstouni a další přizvané osoby (např. zástupci škol a jiných školních, zdravotnických zařízení, poskytovatelů sociálních služeb, odborníků v oblasti náhradní rodinné péče, zástupci orgánu sociálně – právní ochrany dětí a podobně). Konference se také mohou účastnit od určitého věku děti, kterých se týká, pokud je to v jejich zájmu. Tyto aspekty posuzuje pracovník orgánu sociálně – právní ochrany dětí. (zákon č. 401/2012 Sb.)

Případovou konferenci vede nezávislý mediátor. Ten má za úkol poskytovat prostor k vyjádření všem zúčastněným a moderovat konferenci tak, aby z ní mohly vyplynout srozumitelné závěry. Z konference se zhotovuje zápis, který všichni přítomní stvrdí podpisem.

Pěstounská péče příbuzenská

Pěstouny se stávají převážně příbuzní dítěte, většinou prarodiče. Příbuzenská péče má vždy přednost před péčí cizího člověka. Z počtu 11 417 pěstounských rodin v roce 2013, bylo 7 436 rodin příbuzných ve vztahu k přijatému dítěti, z toho 5 640 prarodičů. (MPSV, 2015)

Tato forma je zcela specifická vzhledem k adaptaci dítěte a to proto, že důvodem umístění do příbuzenské pěstounské péče bývá často trauma (např. smrt rodiče, závislost na návykových látkách či výkon trestu odnětí svobody), které je bolestné nejen pro dítě, ale i pro budoucího pěstouna. Nelze se na ni připravit. Někdy může být pro děti těžké, hovořit např. s prarodiči o rodičích. Na stranu druhou, si však dítě nemusí zvykat na cizí prostředí, neznámé lidi. Novelou zákona č. 359/1999 Sb. je ošetřena odměna příbuzného pěstouna tak, aby se zamezilo zneužití odměny.

Hluběji se touto problematikou tato práce nezabývá. Je soustředěna na pěstounskou péči ve smyslu uměle vytvořené pěstounské rodiny.

Statistiky

Na webových stránkách ministerstva práce a sociálních věcí jsou k dispozici pouze statistiky do konce roku 2013. Pokud srovnám počet pěstounských rodin v roce 2005, 2012 a 2013, je zřejmé velké navýšení. V roce 2005 bylo v České republice 4 720 pěstounských rodin, ve kterých žilo 4 613 přijatých dětí. V roce 2013 již žilo v pěstounské péči o 1 011 dětí více než v roce 2012, tedy 8 606. Počet pěstounských rodin se tedy zvýšil na počet 11 417. Také se zvýšil (2012 - 2013) počet dětí umístěných po pěstounské péči na přechodnou dobu a to o 193 dětí za jeden rok (MPSV, 2015)

1.2 Pěstounská péče na přechodnou dobu

Vedle klasické pěstounské péče, je v zákoně od roku 2006 ukotvena také pěstounská péče na přechodnou dobu. Nebyla ale v minulosti příliš využívána. Prvními pěstouny na přechodnou dobu se stali (v České republice) v roce 2009 manželé Hláškoví. Novela zákona o sociálně-právní ochraně dětí upravila podmínky a finanční ohodnocení pěstounské péče na přechodnou dobu. Výrazným způsobem ji od tzv. dlouhodobé odlišila jak zvýšenými požadavky, tak finančním ohodnocením. (Hláškoví, 2013)

Během roku 2012 přijali pěstouni na přechodnou dobu 41 dětí. (MPSV, 2015)
V roce 2013 již prošlo pěstounskou péčí na přechodnou dobu o 193 dětí více. (MPSV, 2015) Tyto děti by v předchozích letech pravděpodobně musely žít v ústavní péči.

Z pohledu pěstouna, který dítě přijal z pěstounské rodiny na přechodnou dobu, vnímá autorka této práce pěstounskou péči na přechodnou dobu jako nesmírně potřebnou. Její objektivní přínos je popsán ve druhé a páté kapitole.

Čím se pěstounská péče na přechodnou dobu liší?

Pěstounská péče na přechodnou dobu se liší především svojí krátkodobostí a náročností. Pěstoun na přechodnou dobu v evidenci musí být připraven přijmout dítě neprodleně, na dobu nezbytně nutnou, dokud se neupraví poměry (bytové, majetkové a jiné) původní rodiny nebo pokud to není možné, dokud se nenajde dlouhodobá adoptivní nebo pěstounská rodina. Pěstouni na přechodnou dobu musí projít mnohem delší přípravou než dlouhodobí pěstouni (například o 32 h více individuální přípravy v Pardubickém kraji), musejí být schopni aktivní spolupráce s původní rodinou či budoucí rodinou dítěte a různými úřady. (zákon č. 359/1999 Sb.)

Liší se také odměna pěstouna. Při přijetí jednoho dítěte, je odměna pro pěstouna na přechodnou dobu o 12 000 Kč vyšší než u pěstouna dlouhodobého. Pěstoun na přechodnou dobu pobírá odměnu i v době, kdy o dítě nepečuje. Tím je myšleno období, po předání jednoho dítěte, před přijetím dalšího. (zákon č. 401/2012 Sb.)

Soud je povinen přezkoumat (nejméně jednou za tři měsíce), zda trvají důvody, pro které bylo dítě do pěstounské péče na přechodnou dobu svěřeno. K tomu si vyžaduje také zprávy od příslušného orgánu sociálně-právní ochrany dětí. Soud o výchově rozhoduje ihned, pokud tyto důvody odpadnou. Pěstounská péče na přechodnou dobu může trvat nejdéle rok, pokud soud nerozhodne jinak. (zákon č. 359/1999 Sb.)

Sociální práce s rodinou by měla vždy předcházet odebrání dítěte z rodiny a s novelou zákona, která zavádí standardy sociální práce při sociálně-právní ochraně dětí, se dají očekávat výrazné pozitivní změny.

1.3 Jiné formy náhradní rodinné péče

Osvojení

Pojem pěstounská péče a osvojení (adopce) je často zaměňován. Rozdíl mezi nimi je však značný. Osvojení neboli adopce se týká dětí, které jsou tzv. právně volné. Občanský zákoník (2012) říká, že „osvojením se rozumí přijetí cizí osoby za vlastní“. Vzniká tedy příbuzenský poměr. Naopak zanikají povinnosti a práva mezi dítětem a jeho původní rodinou. Osvojitel nedostává žádnou finanční odměnu od státu za osvojení dítěte. O osvojení rozhoduje také soud. Osvojitel je pak zapsán do matriky jako rodič dítěte. K osvojení je nutný souhlas rodičů dítěte. Občanský zákoník vymezuje možnosti, za kterých není souhlas potřeba. (Občanský zákoník, 2012)

Celá problematika je mnohem složitější, ale protože předmětem této práce je rodina pěstounská, nebude se jí tento text podrobně zabývat.

Poručnická péče

Další formou náhradní rodinné péče, kterou je třeba alespoň okrajově zmínit, je poručenství. Může se týkat dětí, jejichž rodiče nevykonávají rodičovskou zodpovědnost v plném rozsahu nebo zemřeli. Poručník není zapsán do rodného listu dítěte, jak je tomu u adopce a nemá vyživovací povinnost k dítěti. Poručník se u soudu zavazuje k převzetí rodičovské odpovědnosti a ke správě majetku dítěte. Podléhá doзору soudu a náleží mu stejné hmotné zabezpečení jako pěstounovi. (Občanský zákoník, 2012)

Svěření dítěte do výchovy jiné fyzické osoby

Poslední formou náhradní rodinné péče je svěření dítěte do výchovy jiné fyzické osoby. Tato forma se volí v případě, že je třeba situaci řešit krátkodobě – rodič onemocní, je ve výkonu trestu odnětí svobody a podobně. Soud svěří dítě do péče osobě, která s tím souhlasí a zaručuje řádnou výchovu dítěte. Ten také určuje rozsah povinností a práv osoby k dítěti. (Občanský zákoník, 2012)

1.4 Specifika pěstounské rodiny

„Pěstounské rodiny fungují v základě jako každé jiné rodiny. Navíc však s určitými specifiky - jsou v nich většinou trvale zvýšené nároky a potřeba zvýšené soudržnosti a adaptability.“ (Sobotková, 2003, s. 50)

Rodina je nejdůležitější sociální skupinou, která zásadně ovlivňuje psychický vývoj dítěte. A to výchovným působením, celkovým vztahem k dítěti, jeho bezvýhradným přijetím. Velký význam má celková atmosféra domova, uspořádání rodiny a vztahů mezi jednotlivými členy. Prostředí rodiny je pro dítě citovým zázemím a zdrojem zkušeností.

Ve výchově a přístupu k dítěti se odráží celková hodnotová, vzdělanostní a osobnostní úroveň rodičů. Rodiče rozvíjí a podporují vlastnosti dítěte, které vnímají jako důležité a naopak potlačují projevy dle jejich názoru bezvýznamné nebo nežádoucí. Jistý a spolehlivý vztah posiluje vyrovnanost a vnitřní jistotu dítěte. Rodina se podílí na rozvoji sebejistoty a sebedůvěry. Zejména na těchto pocitech pak závisí uplatnění schopností dítěte. (viz Vágnerová, 2012)

O prospěšnosti náhradní rodinné péče a její přednosti před ústavní výchovou nemůže být pochyb. Přesto je na tomto místě důležité zdůraznit, čím se pěstounská a ústavní péče odlišuje. Pěstounská rodina se od prostředí instituce liší v několika oblastech, které jsou podstatné pro rozvoj dětské osobnosti (Matějček, 2005):

- vzájemné uspokojování psychických potřeb všech členů rodiny;
- trvalost a spolehlivost citových vztahů (sdílení života a potřeba blízkosti);
- společné prožívání radostí a zklamání, všichni členové rodiny jsou součástí identity ostatních (Vágnerová, 2012).

Odolnost pěstounských rodin

Pěstounskými rodinami a jejich odolností se v České republice zabývá docentka Irena Sobotková. Následující část práce bude vycházet hlavně z jejího dlouhodobého výzkumu pěstounských rodin. Specifické nároky na zvládání stresů a odolnost pěstounské rodiny vyplývají dle Sobotkové z úkolů „přijmout dítě s jeho:

- mnohdy závažnou a /nebo nejasnou osobní historií;
- mnohdy podivnými či „nevhodnými“ zvyky;
- reakcemi a chováním, kterému rodina nerozumí;

- odlišnými potřebami, které jsou někdy věku nepřiměřené;
- nejistou nebo nepřilíš povzbudivou prognózou.

Tyto body se týkají vnitřního psychologického přijetí dítěte pěstounskými rodiči, eventuálně dalšími dětmi v rodině.“ (Sobotková, 2003, s. 14)

Z výše uvedeného vyplývá, že před pěstouny stojí mnoho úkolů, které lze shrnout pod jeden a to „bezpodmínečné přijetí dítěte“. Ačkoliv toto spojení vypadá jako velmi jednoduché, je to ten nejtěžší úkol, který před pěstouny stojí. Jeho obtížnost závisí na mnoha aspektech, které budou popsány v empirické části práce.

Vlastnosti a motivace pěstounské rodiny

Profesorka Marie Vágnerová (2012) vnímá jako velmi významné vlastnosti rodiny stabilitu, soudržnost, otevřenost a v neposlední řadě také začlenění v širším společenství (příbuzní, sousedi). Považuje je za důležitější než vzdělanostní nebo materiální úroveň pěstounské rodiny. S tímto názorem nelze než souhlasit. Vzhledem k důležitosti začlenění do širšího společenství, se kapitola druhá věnuje širší pěstounské rodině a jejímu okolí.

Docentka Irena Sobotková definovala předpoklady optimální funkčnosti rodiny, která přijímá dítě do pěstounské péče:

- „silný a stabilní citový vztah mezi manželi (láska);
- odpovídající motivace („pěstounská“ ne „adoptivní“);
- určitá osobnostní struktura pěstounů;
- pracovitost, neboť rodinná pohoda je podložena značným úsilím;
- schopnost aktivizovat a přijímat podporu a pomoc od rodiny a přátel;
- duchovní zralost, vnitřní vyjasnění smyslu života, eventuálně víra v Boha“

(Sobotková, 2003 s. 50).

Motivace „adoptivní“ znamená především uspokojení potřeby pěstouna mít dítě. Motivace pěstounská je vnímána jako pomoc dítěti, které potřebuje pomoc, tedy na prvním místě uspokojení potřeby dítěte. V těchto zdánlivě jednoduchých rozdílech bývá často základ úspěchu nebo neúspěchu pěstounské péče. Partnerskému vztahu bude pro jeho významnost věnovaný samostatný text níže.

Za základ rodinné pohody považuje docentka Sobotková schopnost rodiny přizpůsobovat se měnícím se okolnostem – účinně zvládat náročné životní situace. Zajímavé je její zjištění na základě dlouholetého výzkumu, že 88 % pěstounů je praktikujících křesťanů. (Sobotková, 2003)

K početnosti dětí v pěstounských rodinách se vyjadřuje v obecné i individuální rovině. Každá rodina má mít dle Sobotkové jen tolik dětí, aby vztahy zůstaly individualizované. Zároveň si uvědomuje, že kapacita každé rodiny je jiná. Vychází z individuálních zdrojů, kterými jednotlivé rodiny disponují. Jedná se zejména o množství času určenému pro děti, míru energie, citové a materiální zdroje. (Sobotková, 2003)

Z toho lze usuzovat, že každá rodina konkrétně, by měla s pomocí odborníků, zvážit své možnosti a nabízet jen tolik, co může zvládnout. Přecenění svých schopností může totiž vést k narušení celého rodinného systému.

Motivace pěstounské péče ovlivňuje fungování uměle vytvořené pěstounské rodiny a souvisí úzce s osobní zralostí pěstounů a systémem jejich hodnot. Irena Sobotková předpokládá u každé rodiny trs motivů, které jsou z části vědomé a z části nevědomé. Její výzkum padesáti pěstounských rodin ukazuje na vědomé motivy pěstounů, jimiž jsou:

- síla vychovávat další děti a pomoci potřebným – 31,8 %;
- bezdětnost 30 %;
- inspirace od jiných pěstounů nebo prostřednictvím televizního pořadu 20,5 %;
- nemožnost mít další dítě nebo smrt vlastního dítěte 9,1 %;
- znalost problematiky opuštěných dětí a rozhodnutí pomoci jim 6,8 %.

Ojedinele se objevuje pocit vděčnosti za vlastní zdraví či záchranu, touha někomu prospět a splatit dluh. (Sobotková, 2003)

„Naše rozhodnutí přijmout dítě či děti do pěstounské péče mělo kořeny ve vděčnosti za život, který nám byl dán, z pocitu radosti, že jsme po všech stránkách šťastní a spokojení. Kdo jiný by měl nabídnout domov opuštěným dětem?“
(Zezulová, 2012, s. 13)

Také profesor Matějček (2005, s. 233) popisuje nejčastější motivaci pěstounů jako „všeobjímající mateřství a otcovství“, touhu vykonat něco dobrého nebo odčinit vinu. Jako další motivy vnímá pan profesor pomoci někomu, kdo pomoc potřebuje a ekonomický přínos rodině.

Někteří pěstouni si mohou v souvislosti se svojí motivací představovat, že jim dítě bude po přijetí do jejich rodiny vděčné. Pokud se potom nevyrovnají s realitou a přes veškeré snažení se jim nedaří dítě vychovat dle svých představ, hrozí, že bude pěstounská péče předčasně ukončena a dítě se vrátí do ústavní výchovy. (Havlíčková, 2014)

Proto je tak důležité zabývat se motivací pěstounů a jejich odbornou přípravou. Pečlivá odborná příprava se sebezkušenostními prvky může pomoci pěstounům nahlédnout své motivy a prostřednictvím besed s ostatními pěstouny získat reálnější představu o životě s přijatým dítětem. Je patrné, že očekávání vděčnosti od přijatých dětí nemusí být naplněno. Na druhou stranu očekávání, že přijaté dítě přinese do života pěstounské rodiny jen potíže, naznačuje velmi problematické pojetí.

Ačkoliv může být dítě, které je do pěstounské péče přijímáno, nápadné v některých projevech svého chování a pěstouni čelí zdolávání překážek, se kterými se obvykle dříve nesetkali, přináší dítě do rodiny mnoho radosti a může podpořit soudržnost rodiny a kladně působit na její jednotlivé členy.

Odborná příprava pěstounů

Mezi obecné předpoklady úspěšného zvládnání těžkých životních situací v rodině, považuje docentka Irena Sobotková dostatek informací. To aby mohly být problémy účinně řešeny. Jako zásadní vnímá pozitivní rodinnou identitu včetně zdrojů sil rodiny. V neposlední řadě uvádí, že také záleží na fungujících podpůrných systémech a na dobré komunikaci. Je důležité, aby fungovala uvnitř i vně rodinného systému (viz Sobotková, 2003).

Informace mohou pěstouni čerpat z přípravy žadatelů, odborné literatury, ze setkávání s ostatními pěstouny a v neposlední řadě od doprovázejících organizací.

„Být připravený znamená znát sebe sama a být ochotný připustit, že máte své vlastní potřeby.“ (Collins, 2008, s. 73)

Zároveň je důležité rozumět problematice vztahové vazby a důsledkům, které vyplývají z nenaplněných potřeb. Tyto znalosti mohou vést k pochopení neobvyklého chování přijatého dítěte a snižuje se tak riziko předčasného ukončení pěstounské péče a syndromu vyhoření (Collins, 2008). Blíže viz třetí kapitola.

Profesor Matějček napsal již v roce 1969, že je velmi potřebné, aby byli pěstouni odborně připraveni a pečlivě vybíráni a bylo jim poskytováno „trvalé odborné vedení a pomoc.“ (Matějček, 2005, s. 224) MUDr. Dagmar Zezulová (2012) upozorňuje, že žádná příprava nemůže člověka připravit na konkrétní dítě. Vidí jako důležitou přípravu manželů či parterů pěstounek. Pro stabilitu partnerského vztahu je totiž zcela zásadní, zda se muž rozhoduje pro přijetí dítěte svobodně, nebo zda jen akceptuje rozhodnutí své partnerky.

Do pěstounské péče přicházejí často děti s psychickou deprivací, s vývojovými poruchami, převažuje fetální alkoholový syndrom (lehčí varianta) a pervazivní vývojové

poruchy, tedy poruchy autistického spektra. Pěstouni se mohou svobodně rozhodnout, zda v případě takové diagnózy dítě do své rodiny přijmou. Často se dle MUDr. Zezulové stává, že je dítě označováno za „zlobivější“ a diagnóza je stanovena až po přijetí do pěstounské rodiny. (viz Zezulová, 2012)

Výzkum profesorky Koluchové dokazuje, že v pěstounských rodinách vyrůstá více dětí se zdravotním postižením než v běžných rodinách. (Koluchová, 2012)

Profesorka Vágnerová vidí klíčovou úlohu odborníků v informování pěstounů o možných nápadnostech v chování přijatých dětí a v naučení dětí „jak se s danými problémy vyrovnat.“ (Vágnerová, 2012, s. 18). Nápadnostmi vnímá problémy v chování a prožívání dětí.

Partnerský vztah

Přijetí dítěte do pěstounské péče klade velké nároky na partnerský vztah pěstounů. Vztah se proměňuje, často přichází krizové období, kdy se objevuje nejistota a nespokojenost alespoň u jednoho z partnerů. Zejména ženy někdy prožívají (obvykle jen dočasně) rodičovství jako důležitější než partnerství, což může být pro muže stresující. Mohou se cítit zbyteční. Tyto poznatky jsou důvodem, proč je nezbytné, aby s rozhodnutím přijmout dítě do pěstounské péče souhlasili oba partneři a společně podstoupili individuální a skupinovou přípravu. Náhradní rodičovství s sebou přináší méně času na partnerský vztah. Někdy také zklamání z toho, že si pěstouni život s přijatým dítětem představovali jinak. (Vágnerová, 2012)

Adaptační fáze je tak náročná, že je důležité věnovat pozornost i možným partnerským problémům. Značnou zátěží je „kumulace problémů a znevýhodnění, s nimiž dítě do rodiny přichází, a věk – starší děti se přizpůsobují hůře.“ (McDonald et al., Howard et al., in Vágnerová 2012, s. 15)

Vágnerová dále uvádí, že ačkoli musí náhradní rodiče řešit často mnoho problémů, je 90 % z nich spokojeno se svým rozhodnutím. Vnímají výchovu přijatého dítěte jako cestu k pochopení smyslu svého života, k jeho naplnění. Dalšími pozitivními přínosy jsou pro ně pocity štěstí, prohloubení vztahů v rodině a její celkové soudržnosti. (McDonald et al., Howard et al., in Vágnerová 2012, s. 15)

Dohoda o výkonu pěstounské péče

Podle § 47 zákona č. 359/ 1999 Sb. navrhuje obecní úřad obce s rozšířenou působností, ve které má pěstoun trvalé bydliště, uzavření dohody o výkonu pěstounské péče. Dohoda nemusí být uzavřena jen s příslušným obecním úřadem, ale s jeho souhlasem i s obecním úřadem, kde pěstoun nemá trvalé bydliště, s krajským úřadem nebo pověřenou osobou. Dohoda nesmí být v rozporu s rozhodnutím soudu a individuálním plánem dítěte, podrobně upravuje povinnosti a práva, která se týkají výkonu pěstounské péče. Přihlíží se v ní k individuálním potřebám dítěte a pěstounů. Takzvané doprovázející organizace (jejich zaměstnanci), se kterou pěstoun dohodu uzavře, musí sledovat naplňování dohody a to osobně při setkání s pěstouny a přijatým dítětem, minimálně jednou za dva měsíce. Zaměstnanec je povinen zpracovávat jednou za půl roku zprávu pro obec s rozšířenou působností, kde má pěstoun trvalé bydliště. Dohodu může doprovázející organizace vypovědět, pokud pěstoun například závažně nebo opakovaně porušuje povinnosti uvedené v dohodě o výkonu pěstounské péče nebo pro opakované bránění sledování naplňování dohody. Pěstoun může dohodu vypovědět bez udání důvodu. Dohoda však nemůže skončit, pokud nebude uzavřena dohoda nová. (zákon č. 359/1999 Sb.)

Dohoda je vždy individuální a je přizpůsobena potřebám konkrétního dítěte. Na základě zákona pak doprovázející organizaci náleží státní příspěvek na výkon pěstounské péče, který je určen na pokrytí nákladů při zajišťování podpory dětem (i jejich pěstounům) a na provádění dohledu nad výkonem pěstounské péče.

Organizace dle zákona zajišťuje pro pěstouny a jejich děti například vzdělávání, odlehčovací služby, psychologické služby, terapii a asistovaný kontakt s původní rodinou, je-li třeba. Má povinnosti vůči rodině i orgánům sociálně-právní ochrany dítěte. (zákon č. 359/1999 Sb.)

Aby mohli pěstouni rozvíjet své schopnosti, potřebují kvalitní odborné služby, ale také společenské přijetí a podporu. (Koluchová, 1992) Prostřednictvím dohody o výkonu pěstounské péče mohou pěstouni využívat nejrůznějších služeb souvisejících s výkonem pěstounské péče. Mohou dle zákona č. 359/1999 Sb. využít tzv. odlehčovací (respitní) péči, pokud je jejich přijaté dítě starší dvou let. Odlehčovací péče spočívá především v zajištění krátkodobé péče o dítě a zajišťuje ji organizace, se kterou má pěstoun podepsanu dohodu o výkonu pěstounské péče. Organizace také obvykle pořádají nejrůznější osvětové kampaně pro veřejnost.

Mezi pověřené osoby, se kterými může pěstounská rodina uzavřít dohodu o výkonu pěstounské péče, jsou neziskové organizace, například Amalthea, Natama, Sdružení pěstounských rodin Brno, Isis Olomouc, Rozum a cit, Děti patří domů a tak dále.

Závěr

Pěstounská péče je službou celé společnosti, která má v historii naší země významné místo v systému náhradní rodinné péče, kde je právně ukotvena. Je předmětem zájmu mnoha odborníků i laické veřejnosti.

Mezi jednotlivými formami náhradní rodinné péče jsou výrazné rozdíly. Odlišují se mimo jiné délkou trvání, právními vztahy, rodičovskou zodpovědností a odměnou za péči. Více pozornosti si zasloužila péče pěstounská, která je také předmětem zkoumání této práce.

Poměrně nový je v České republice typ pěstounské péče na přechodnou dobu. Díky novele zákona o sociálně-právní ochraně dětí z roku 2012 je však již více využíván. Více dětí má tak možnost strávit svůj počátek života v rodině náhradní, pokud aktuálně nemohou vyrůstat v původní biologické rodině.

Pěstounských rodin obecně také přibývá. Důraz je kladen na jejich výběr a přípravu, která zvyšuje odolnost rodin. Výrazným specifikem pěstounských rodin jsou právě nároky na odolnost vůči stresu, jejich vysokou adaptabilitu, soudržnost a zároveň stabilitu.

Díky novele zákona o sociálně-právní ochraně dětí, je pěstounským rodinám zajištěno odborné provázení jejich posláním.

2 ADAPTACE

Následující kapitola je zaměřena na pojem adaptace. Popisuje její jednotlivé fáze u členů rodiny, o kterých je důležité je předem informovat.

Týká se adaptace jen dítěte a pěstounů? Jak vypadá úspěšná adaptace? Má na adaptaci dítěte vliv prostředí, ze kterého dítě přichází?

2.1 Vymezení adaptace a úspěšné adaptace

Adaptaci definuje například docentka Irena Sobotková, ve své knize Psychologie rodiny. Vnímá ji jako přizpůsobivost - „schopnost přizpůsobovat se měnícím se nárokům života.“ (Sobotková, 2001, s. 31). S pojmem adaptace souvisí pojem adaptabilita.

„Každá rodina má jinou schopnost adaptability. Zdravé fungování rodiny záleží jak na adaptabilitě, tak na jisté uspořádanosti rodinného systému. To považuji za nutné v souvislosti s adaptací zmínit. Rutina obohacuje život například o pravidelnost a organizovanost, čímž zvyšuje pocit bezpečí všech členů rodiny. Rovnováha mezi organizovaností a adaptabilitou je rozhodující při zvládání situačních stresů v rodině.“ (Sobotková, 2001, s. 31)

Také profesor Matějček (2005) popisuje, že rodina je sítí vztahů a chování každého jednotlivce ovlivňuje všechny ostatní. Jiřina Prekopová (2009) zdůrazňuje, že jde o oboustranný proces přizpůsobování se mezi dítětem a rodiči. Občanské sdružení Návrat popisuje adaptaci jako „čas vzájemného zvykání si a přizpůsobování se“. Autoři jeho publikace, Zvykáme si jeden na druhého aneb náhradní rodina v procesu adaptace, ji vnímají jako „období nejtěžší a zároveň nejdůležitější pro vznik dobrého vztahu mezi dítětem a rodičem“ (Kolektiv autorů, 2006, s. 7). Ve stejné publikaci pěstounka popisuje svoji osobní zkušenost s přijetím dítěte a upozorňuje, že to není bezproblémová záležitost, jak si mnozí žadatelé představují.

„Připravte se na to, co vás čeká a jděte do toho. Všechny děti se rodí v bolesti, tak vezměte i proces adaptace sportovně – jako porod. A, milé dámy, na rozdíl od porodu si adaptační bolesti může vychutnat i manžel.“ (Kolektiv autorů, 2006, s. 6)

Smékal (2002) rozlišuje adaptaci objektivní a subjektivní. Zjednodušeně lze říci, že objektivní adaptaci vidí jako zakořenění člověka ve své rodině, světě lidí a práce.

Subjektivní adaptace vyjadřuje, jak se člověk cítí spokojený či nespokojený právě v těchto vztahových oblastech.

Zkušená pěstounka a lékařka Dagmar Zezulová píše, že adaptace na všechno nové, co přichází s přijetím dítěte do rodiny, je důležitá pro všechny zúčastněné. Je proto vhodné se na ni připravit a dát jí dostatek času.

Podle publikace Zvykáme si jeden na druhého občanského sdružení Návrat (viz Kolektiv autorů, 2006), je adaptace období po příchodu dítěte do rodiny a může trvat různě dlouhou dobu. Od několika dní, až po týdny a roky.

„Dítě, které k vám přišlo, jako kdyby se u vás znovu narodilo, potřebuje čas, aby porozumělo základním vztahům a pravidlům vaší rodiny a života vůbec. Pokud nemá zodpovězené základní otázky, například, že patří k vám, že se může cítit bezpečně, že vám může důvěřovat, není schopné učit se barvy, čísla [...] není schopné to vnímat. Jednoduše potřebuje čas.“ (Kolektiv autorů, 2006, s. 16)

Je tedy zřejmé, že adaptace dítěte nemůže být chápána odděleně, ale vždy v kontextu adaptace ostatních, kterých se bezprostředně dotýká. Jako nevýznamnější se jeví adaptabilita pěstounské rodiny. Proto bude adaptaci pěstounů, jejich biologických dětí, širší rodiny i biologické rodiny dítěte věnována následující část této práce. Z názorů výše uvedených autorů lze usoudit, že adaptace dítěte v pěstounské rodině je proces zásadní pro celé další fungování a vzájemné vztahy v celé rodině. Od všech jejích členů si žádá mnoho pochopení, laskavosti a trpělivosti. Adaptace je proces, který je závislý také na mnoha dalších faktorech. Je ponecháno na pěstunech a odbornících, aby všechny možnosti zvážili a rozhodovali se zodpovědně, k čemuž potřebují dostatek informací. Jako nejprínosnější přístup se zdá být metafora přijetí dítěte do pěstounské péče s přijímáním porodních bolestí při narození dítěte.

Úspěšná adaptace

Jako úspěšnou adaptaci lze definovat stav, kdy jsou dítěti v pěstounské rodině naplňovány všechny jeho psychické potřeby, zvykne si na novou rodinu a získá v ní své místo. To ovšem nelze bez toho, aby bylo dítě pozitivně přijímáno všemi členy rodiny.

A proč je úspěšnost adaptace dítěte tak důležitá? Dítě se potřebuje vyvíjet v bezpečném prostředí a navazovat vztahy. V této části práce je z nedostatku jiných zdrojů čerpáno z bakalářské práce Radky Páchové, na téma Bariéry adaptace dítěte do pěstounské rodiny (2010). Ta je zajímavá skutečností, že svůj výzkum opírá nejen o názory samotných

pěstounů, ale také o úhel pohledu pracovníků orgánu sociálně-právní ochrany dětí a pracovníků ústavních zařízení. Dá se tedy usuzovat, že její poznatky jsou cenné i přesto, že se od roku 2010, kdy práci psala, změnila legislativa. Pro tento text jsou použity jen poznatky z empirické části, které jsou stále aktuální.

Radka Páchová (2010) na základě svého výzkumu definuje, jak je možné poznat, že adaptace dítěte byla úspěšná, a to jak v oblasti chování, tak také psychických i psychosomatických projevech.

Úspěšná adaptace dítěte se projevuje:

- **v chování:**

zlobením, zkoušením narušení hranic, vyhledáváním fyzické blízkosti pěstounů, začleněním do chodu rodiny, přejímáním prvků chování jiných členů rodiny, osamostatněním dítěte;

- **v psychických projevech:**

vytvořením vztahu s rodinou, veselostí, oslovováním „mamí“, „tati“; vědomým používáním výrazu „doma“.

Úspěšná adaptace je zřejmá také z **viditelného zlepšení psychosomatických projevů** dítěte. (Páchová, 2010)

Z výzkumu Radky Páchové (2010) dále vyplývá, že bariérami adaptace dítěte v pěstounské rodině jsou legislativa, a dlouhodobý pobyt dítěte v ústavní péči. Dále vzdělání a přístup pracovníků orgánů sociálně-právní ochrany dětí a jejich omezené pravomoci. V neposlední řadě bariéru vidí v pracovnících ústavních zařízení a to hlavně v oblasti jejich přístupu a nedostatku času, v průtazích spojených s činností soudů a nedostatku nestátních neziskových organizací a způsobu jejich práce. S těmito výroky lze souhlasit jen částečně. Vlivem novelizace zákona o sociálně-právní ochraně dětí se mnoho bariér překonalo nebo zmírnilo. Vzpomeňme především pěstounskou péči na přechodnou dobu, která se úspěšně snaží předcházet pobytu dětí v ústavní péči a individuální plánování vycházející z potřeb ohrožených dětí v rámci práce orgánů sociálně-právní ochrany dětí. Situaci mění rovněž standardy kvality v této oblasti a podpora takzvaných doprovázejících organizací v rámci naplňování dohody o výkonu pěstounské péče.

Autorka na základě výzkumu vnímá bariéry také v biologické rodině, která mnohdy znesnadňuje umístění dítěte do pěstounské péče a odmítavý postoj společnosti. Bariéry však dle Páchové spočívají také v informovanosti, osobnosti a motivech pěstounů. S tím souvisí také obtížné sžívání přijatého dítěte s biologickými dětmi pěstounů a přijetí širší rodinou pěstounů.

Na tomto místě je důležité zmínit, že neúspěšná adaptace může někdy vést k tomu, že náhradní rodiny předčasně ukončují pěstounskou péči. O tom vypovídá výzkum Dr. Lenky Průšové (Kolektiv autorů, Triada, 2012). Často se problémy objevují právě v období adaptace nebo potom v dospívání. Průšová definuje problém rodin, které nezvládly výchovu svěřeného dítěte:

- „velká důvěra rodiny ve vlastní výchovu, v její vliv na chování dítěte;
- bagatelizace poznatků o vlivu genetického potenciálu dítěte;
- zpochybňování vlivu deprivčních procesů, které jsou u dítěte nastartovány.“

Výzkum poukázal na velký nedostatek odborné péče pro rodiny, které nedokázaly o přijaté dítě pečovat až do jeho zletilosti. Zmiňuje také častý syndrom vyhoření u některých členů rodin. (Kolektiv autorů, Triada, 2012, s. 30)

Péče o rodiny v jejich roli pěstounů a změnu odborného posuzování upravuje od roku 2013 novela zákona o sociálně-právní ochraně dítěte. Můžeme tedy usoudit, že komplexní informovanost pěstounů a prevence syndromu vyhoření v rámci doprovázení odborníky by měly předčasné ukončování pěstounské péče snížit.

2.2 Adaptace dítěte

„Vaše dítě se s vámi vyrovná a přijme vás jako rodiče tak, jak přijmete vy jeho.“

(Kolektiv autorů, 2006, s. 9)

Z citátu je zřejmé, že autoři považují adaptaci dítěte za přímo propojenou s adaptací pěstounů. Zdůrazňují vliv pěstounů na adaptaci dítěte. Ti totiž mají možnost (povinnost!) naplňovat základní potřeby dítěte. „Aby se dítě mohlo v nové rodině adaptovat a cítit se bezpečně, musí zažívat důvěru vůči lidem a prostředí, které je obklopuje.“ (Kolektiv autorů, 2006, s. 8)

Vytváření vztahu dítěte k pěstounům může probíhat různě dlouho a různým způsobem. Čím dříve je dítě do pěstounské péče přijato, tím snazší je náprava jeho případného problému. (Vágnerová, 2012)

Adaptace dítěte v pěstounské rodině má dvě roviny. Dítě se musí psychicky vyrovnat s výraznou změnou ve svém životě a zároveň se začleňuje do sociálních vztahů v pěstounské rodině. Všechny děti nemají stejnou schopnost adaptability. Některé děti se přizpůsobují lépe, jiné obtížněji. Stejně je tomu tak i s pěstouny. Adaptaci dítěte

však také ovlivňují faktory vnější, jež jsou blíže popsány v páté kapitole empirické části této práce.

Jako zásadní je autory (Vágnerová 2012, Matějček 2005) vnímán vliv psychické deprivace na adaptaci dítěte. Proto je psychické deprivaci a citovému poutu věnována třetí kapitola.

„Dítě, které nemá dostatečné zkušenosti nebo má naopak zkušenosti převážně negativní, musí nejprve získat jistotu a zorientovat se v chování nových pečovatelů. Ukázalo se, že existuje přímo úměrný vztah mezi délkou deprivací zkušenosti a odlišností ve vztahu k náhradním rodičům.“ (Vágnerová, 2012, s. 21)

Na tuto skutečnost musí být pěstouni připraveni. Je obtížné vyrovnat se s tím, že dítě, od kterého pěstoun očekává vděčnost, žádnou neprojevuje. Naopak, důsledkem negativních zkušeností dělá vše proto, aby dosáhlo toho, co zná, v čem se orientuje, tedy negativní zkušenosti. Je velikým úkolem pěstounů vytrvat a laskavě nabízet zraněnému dítěti oporu, vytvářet mu bezpečí a být pro ně jistotou. Navzdory tomu, že se dítě nechová tak, jak by si představovali.

Tento text popisuje v teoretické části ještě další dva další faktory ovlivňující adaptaci dítěte. Neklade si za cíl obsáhnout problém v celé jeho šíři, ale věnovat se alespoň třem faktorům, které jsou pro adaptaci dítěte v pěstounské rodině zásadní. Osobnost dítěte je jistě velice významným faktorem adaptace. Svoji roli tu hraje nejen schopnost adaptace, jak již bylo výše popsáno, ale také dědičné dispozice a vlivy prostředí. Velký význam má citové pouto, popřípadě deprivací projevy, jak je blíže popsáno v následujících kapitolách.

„Nepříznivé okolnosti v časných fázích vývoje (např. různě rizikové prostředí rodiny, zanedbávání dítěte v původní rodině) nemají nutně a samy o sobě negativní dopad. Záleží na: residenci jedince (odolnosti); transakcích mezi jedincem a kontexty, v nichž se pohybuje a vyvíjí [...]“ (Sobotková, 2001, s. 38)

Tyto procesy mohou zesilovat nebo zeslabovat důsledky strádání v raném dětství. Na dítě, které má nedostatek emoční jistoty, malou sociabilitu a dráždivý temperament, budou pěstouni reagovat jinak, než na dítě sociabilní, vzhledově atraktivní, úspěšné ve škole. (Sobotková, 2001) Nelze tedy posuzovat míru zranění dítěte jen dle délky jeho deprivací zkušenosti, ale na základě více poznatků o jeho osobnosti a biologické rodině.

Profesorka Koluchová (1992) ve svém dlouhodobém výzkumu prokázala, že děti, které prožily v původní rodině týrání a zneužívání, potřebují na adaptaci delší čas.

Jsou méně důvěřivé, trpí poruchami spánku a strachem ze tmy. Zároveň mohou své biologické rodiče nesmírně milovat a truchlit pro ně, což může pěstounům připadat nepochopitelné. Tuto situaci vysvětluje psycholožka Tereza Nagy Štolbová, ve své autobiografické knize *Dcera padajícího listí*.

„Protože když vám ublíží cizí člověk, je snadné jej spolu s jeho činem zcela odmítnout. Když vám ublíží matka nebo otec nebo ti, které milujete, je nemožné odmítnout je, a tím i jejich činy. Proto mnoho týraných dětí projevuje nepochopitelnou lásku ke svým zneužívajícím rodičům [...] Vazba, která se utváří od prvního dne narození, není zrušitelná [...]“

(Štolbová, 2014, s. 146)

Tereza Štolbová v této knize otevřeně popisuje zážitky z raného dětství, kdy byla opuštěna matkou. Popisuje své pocity z života v náhradní (adoptivní) rodině, jež jsou velmi inspirující i pro pěstouny, zejména v oblasti reflexe vlastních chyb. Kniha přispívá k lepšímu pochopení prožívání dítěte v náhradní rodinné péči a přes veškerou svou syrovost dává naději v ozdravný potenciál duše.

Profesorka Vágnerová připomíná náročnější výchovné vedení dětí v pěstounské péči, které bývají často nějakým způsobem znevýhodněné. (Vágnerová, 2012) To klade na odbornou připravenost a osobnost pěstounů velké nároky. Sami pěstouni se při žádosti o zařazení do zprostředkování pěstounské péče svobodně rozhodují, zda přijmou dítě zdravotně znevýhodněné či ne, viz pátá kapitola. Samostatnou kapitolou by byla etnická odlišnost dítěte, pro jejíž popis v této práci není dostatek prostoru. Je však popsána v četné odborné literatuře, kterou si zájemci o tuto problematiku mohou prostudovat.

Profesor Matějček zdůrazňuje ve svém Výboru z díla nutnost vybírat pro dítě pečlivě takovou rodinu, aby „jejich povahové vlastnosti na sebe co nejméně narážely a aby byly dány co nejlepší vnitřní podmínky pro splnění výchovného cíle. Aby tedy bylo dosaženo základní účelné kompatibility dítěte a pěstounů.“ (Matějček, 2005, s. 224) Předpokladem vhodného výběru je tedy důkladná znalost pěstounů odborníky, kteří je posuzují v procesu odborné přípravy na jedné straně a výborná znalost konkrétního dítěte na straně druhé. Vzájemnou informovanost a propojenost zaručují, dle novely zákona o sociálně-právní ochraně dětí, případové konference.

Fáze adaptace dítěte

Pěstounka a lékařka Dagmar Zezulová ve své knize Pěstounská péče a adopce (2012) popisuje adaptační fáze dítěte v pěstounské rodině. Mohou být individuálně dlouhé a intenzivní.

1. fáze poznávání

- dle věku a vývoje větší či menší nejistota dětí;
- miminka: ztráta jistoty původního prostředí a rituálů;
- větší děti: snaha zalíbit se (odešly by s kýmkoliv, kdo bude uspokojovat jejich potřebu);
- „šestinedělí“ (tedy doba šesti týdnů, kdy se nepřijímají návštěvy a rodina se na návštěvy nevypravuje) – dítě si zvykne na konkrétní členy rodiny, pachy, rituály.

2. fáze uvolnění

- pochopení a vycítění dítěte, že tohle je jeho domov;
- testování stability domova;
- zjišťování místa v rodině, pevnost hranic;
- testování, co nová rodina unese (u dětí, které byly opakovaně opouštěny a nerozumějí jinému než špatnému zacházení, protože na ně byly zvyklé);
- závislé chování (strach před dalším opuštěním).

3. fáze přijetí

- vyjasnění pozic, dítě ví, co může čekat;
- pokud je přijaté takové, jaké je, přijímá stejně i svoji novou rodinu;
- vznikají jedinečné citové vazby mezi jednotlivými členy rodiny.

Znalost tohoto průběhu může pěstounům pomoci zvládat obtížné situace a pochopit chování dítěte i svoje prožívání. Bohužel těmto fázím není věnována dostatečná pozornost na odborné přípravě pěstounů (v Pardubickém kraji).

Formy adaptace

Profesorka Marie Vágnerová popisuje tři formy adaptačního chování, které vymezil již v roce 1986 profesor Zdeněk Matějček. Toto chování vyplývá ze způsobu strádání dítěte a může být mnohdy pro pěstouny nepochopitelné. Proto je nesmírně důležité, aby je pěstouni znali. Někdy může totiž chování dítěte ukazovat zcela jiný vztah, než si pěstoun představuje.

1. **Apatie a pasivita** – přizpůsobení se nepodnětnému prostředí

Děti se jeví bez zájmu o cokoliv. V náhradní rodině může být lehce zahlceno množstvím podnětů, které nedokáže zpracovat. Proto se doporučuje postupovat pomalu.

2. **Zvýšené úsilí a získání podnětů** – projevy přízně a pozornosti

Děti dokáží vynaložit úsilí na získání toho, co chtějí. Často však volí neúčinné prostředky. Provokují, vynucují si zájem dospělých a mají mnohdy problémy s vrstevníky, které vnímají jako konkurenci. Jako důkaz zájmu vnímají i pokárání nebo rozzlobení rodičů. V náhradní rodině mají děti potřebu opakovaně si potvrzovat, že o ně noví rodiče stojí a že je neopustí. Po určité době dochází ke zklidnění.

3. **Setrvávání na úrovni povrchních kontaktů** – nerozlišující přátelskost

Dítě neumí rozlišit náhodnou interakci od hlubšího vztahu. Toto chování je důsledkem rané citové deprivace. S tím je spojen také strach z opuštění. Pokud nedošlo k stabilizaci citové jistoty, přetrvávající strach z cizích lidí, který je důsledkem dlouhodobého citového strádání.

(viz Vágnerová 2003)

Odkud dítě přichází

Adaptace na nové prostředí je pro dítě bezesporu obtížná. Dítě tento proces prožívá nejen přijetím do pěstounské rodiny, ale i po přijetí do péče ústavní nebo zpět do rodiny původní. Rozhodně je důležité, kde a jak dítě strávilo počátek svého života. Zda v ústavní péči, nefunkční biologické rodině nebo u pěstounů na přechodnou dobu. (viz Zezulová, 2012) Touto problematikou se také zabývá v páté kapitole empirická část práce. Aby mohly být děti v pěstounské péči šťastné, potřebují vědět, že je pěstouni přijímají i s jejich historií. Do historie dítěte patří především jeho biologičtí rodiče. Pěstouni by měli dítě nejen bezvýhradně přijmout, ale být také připraveni zodpovědět otázky, které si děti zákonitě dříve či později pokládají, jak popisuje v knize Dilemata náhradní rodinné výchovy Albín Škoviera (2007). Rozděluje je na otázky týkající se minulosti, přítomnosti a budoucnosti dětí. Děti se mohou ptát, co se stalo, že se ocitli v pěstounské rodině. Zda za to mohou oni. Je pro ně důležité znát odpověď na otázku, jestli ho mají biologičtí rodiče rádi a jestli jim chybí. Co si o rodičích pěstouni myslí. Zda nebudou děti jako jejich biologičtí rodiče. Jestli se jim vyplatí se snažit. (Škoviera, 2007, s. 122).

„Pěstouni mají pomáhat dítěti jeho minulost zpracovat, aby z něj vyrostl sebevědomý člověk se zdravě vytvořenou identitou. Jeden z nejtěžších úkolů pěstouna je přijímat svoji roli jako doplnění rodičů dítěte, ne jako její nahrazení nebo protiklad.“ (Kolektiv autorů, Triada 2013, s. 37)

Když bude pěstoun vnímat minulost dítěte jako jeho přirozenou součást, dítě ji přijme taktéž, a posílí to i jeho případné zvládání negativní reakce okolí. K vytvoření zdravé identity dítěte je důležité neposkytovat o jeho rodičích jen negativní informace. Dítě by si tak mohlo vytvořit negativní mínění o sobě a narušil by se pocit jeho vlastní hodnoty. (Kolektiv autorů, 2006) O adaptaci biologických rodičů dítěte pojednává samostatná část níže. Profesor Matějček (2005) doporučuje, aby pěstouni slavili den, kdy dítě do rodiny přišlo. Aby si každý rok připomínali tuto šťastnou událost a projevovali radost z přítomnosti dítěte. To je jistě moudré doporučení, posilující soudržnost pěstounské rodiny, která nepopírá historii dítěte.

Pěstounka a lékařka Dagmar Zezulová ve své knize pěstounům radí „nic nepředpokládat“. Od dítěte, které přijímají do pěstounské péče, nemohou pěstouni očekávat stejné chování jako od svých biologických dětí ve stejném věku. Je třeba mnohé základní věci vysvětlovat. Pro mnohé děti je příchod do nové rodiny doslova kulturním šokem. V neposlední řadě se pěstouni mohou setkat také s vývojovou regresí dítěte – reakcí na změnu prostředí a pečujících osob (Zezulová, 2012).

„Nepředpokládejte, že dítě ví, že se nemůže přehrabovat ve vaší kabelce, že čokoládu, kterou dostal někdo jiný, nemůže sníst, že se po použití toalety umývají ruce, že se má špinavé prádlo odnést k pračce, že je vhodné si brát každý den čisté spodní prádlo, že se zuby čistí jen svým kartáčkem, [...]“ (Zezulová, 2012, s. 38)

Pěstounská péče na přechodnou dobu

Andrea Hudeková ve sborníku „Aktuální otázky péče o děti separované od rodičů“ (Kolektiv autorů, Triada, 2013) uvádí, že její výzkum potvrzuje výrazně lehčí adaptaci dětí, které byly přijaty z pěstounské rodiny na přechodnou dobu, v porovnání s dětmi, které do náhradní rodiny přišly z ústavní péče. Z toho lze usuzovat na potřebnost a přínos využívání pěstounské péče na přechodnou dobu.

Do pěstounské péče na přechodnou dobu přichází dítě na základě soudního rozhodnutí obvykle přímo z rodiny. Vágnerová (2012) uvádí, že si dítě do náhradní rodiny

přináší dřívější zkušenosti a mnohdy nepochopitelné chování. Obvykle toto chování jednoduše a lehce nevymizí. Děti mohou reagovat na odloučení od svých rodičů úzkostí a panikou, zlostí, vzdorem, uzavřením se, rezignací a somatizací. Autorka zdůrazňuje, že děti, které byly od své vztahové osoby odloučené, i když to bylo v jejich nejlepším zájmu a osoba pro ně nebyla často bezpečná, prožívají toto odloučení vždy jako ztrátu. (Kolektiv autorů, Triada, 2013) S tím by měli pěstouni počítat. Může se stát, že i dítě odcházející

z pěstounské péče na přechodnou dobu (k dlouhodobým pěstounům), bude tuto změnu prožívat jako ztrátu. Pěstouni na to musí být připraveni a o této možnosti vědět, aby je nezaskočila a neznejistila. Zároveň je možné dítěti situaci usnadnit dobrou individuální přípravou přechodu z jedné rodiny do druhé, citlivým vnímáním potřeb dítěte a reagováním na ně.

Dítě, které je do pěstounské péče dlouhodobě přijímáno z péče přechodné, není předáváno „nahé“. Je vybaveno nejen oblíbeným oblečením, hračkami, a podobně, viz pátá kapitola. Do nové rodiny si s sebou přináší svoji Knihu života, která mapuje jeho nejranější okamžiky prostřednictvím fotografií a popisků. Někteří pěstouni na přechodnou dobu vytváří dětem také deníky a videonahrávky. Poskytují nové rodině dostatek informací o zvycích dítěte, oblíbených jídlech, zálibách a způsobu řešení náročných situací, které se osvědčily. Pěstouni usnadňují adaptaci tím, že poskytují podporu nové rodině i po přijetí dítěte a vztah s dítětem nekončí jeho předáním. Kontakt obvykle pokračuje dle věku dítěte formou návštěv, telefonátů, dopisů a postupně se rozvolňuje dle potřeb konkrétního dítěte. Dítě tak neztrácí vztahy ze dne na den a rozumí víc svému přechodu z jednoho prostředí do druhého. Pěstouni na přechodnou dobu také dítě v závislosti na jeho věku seznamují s tím, že je u nich jen dočasně, než se „uzdraví“ jeho vlastní rodina nebo najde rodina nová. (Hláskovi, 2013)

Jako zásadní rozdíl při předávání dítěte z pěstounské péče na přechodnou dobu a péče ústavní vidí manželé Hláskovi práci s utvářením citové vazby. Ačkoliv bude problematice citového pouta věnována celá kapitola, je třeba na tomto místě uvést alespoň pár řádků k osvětlení. Pěstouni na přechodnou dobu umožní dítěti vytvořit si pevnou vazbu. Po přijetí do jiné rodiny (ať už původní, pěstounské či osvojitelské) má dítě schopnost výlučnou vazbu „překlopit“ na jinou osobu, která o dítě pečuje. Hláskovi zdůrazňují, že vzhledem k vývoji a budoucnosti dítěte, je pro něj mnohem podstatnější naučit se v raném věku pevné vazby tvořit než setrvat ve stálém ústavním prostředí, ale s následky jakými jsou snížená schopnost utváření trvalých vztahů. (Hláskovi, 2013)

Ústavní péče

O adaptaci dítěte přicházejícího do pěstounské z péče ústavní, píše ve své knize Psychický vývoj dítěte v náhradní rodinné péči prof. Marie Vágnerová (2012). Dítě v dětském domově podle Vágnerové získá zcela jiné životní zkušenosti než v rodině.

„Bude očekávat, že se o ně někdo postará, nebude umět převzít zodpovědnost za svůj další život a nedokáže to ani ve vztahu k někomu jinému. Nebude se umět přizpůsobit proměnlivým podmínkám a hledat řešení nových situací [...]“

(Vágnerová, 2012, s. 24)

Miminka, která strávila počátek svého života v ústavní péči, mají různé nepředvídatelné adaptační mechanismy. Patří mezi ně například hospitalizační návyky (zejména kývání se a bušení hlavou do zdi). (Zezulová 2012, s. 39) Z toho vyplývá, že by o nich měli pěstouni vědět a trpělivě nabízet dětem jiné možnosti uklidňování. Rozhodně by se mělo informovaností předejít nejistotě pěstounů, že nejsou schopni dítě rychle přimět k obvyklému chování a že je toto neobvyklé chování jejich přičiněním.

Kolektiv autorů (2006) popisuje, že dítě, které přišlo o svoji rodinu a žije v ústavní péči, je ovlivněné zklamáním se ve svých rodičích a často očekává zklamání od všech dospělých. Jeho chování je zaměřeno na přežití, zažívá nejistotu, nedůvěru, má nízké sebevědomí, odmítá sebe sama, může dojít až sebepoškozování. Dítě touží po lásce, ale zároveň zažívá strach z blízkosti. Další přehled nápadnosti v chování dětí přicházejících z ústavní péče podává pěstounka Dagmar Zezulová. Jsou to nápadnosti ve formě deprivacních projevů, problémů s jídlem a fyzického kontaktu. Pěstouni musejí být dle Dagmar Zezulové připraveni na možnost projevů vývojové regrese dítěte, jeho agresivního chování, záškoláctví, školní úzkosti a braní věcí. Podle kolektivu autorů občanského sdružení Návrat (2000), patří mezi projevy dítěte, které se těžko přijímají také masturbace. Pěstouni mohou zažívat prostřednictvím dítěte neuvěřitelně silné situace a musí reagovat tak, aby dítě nezranili. Je obtížné představit si pocity pěstounky na přechodnou dobu (pátá kapitola - empirická část práce), které její přijaté dítě ukazovalo v letáku granule pro psy, které mu chutnají.

Zároveň však není dobré zobecňovat a dopředu předpokládat, že každé dítě přijaté do pěstounské péče si s sebou nutně nese nějaké nápadnosti v chování. Celá tato práce může leckdy vypadat jako odrazující, ve výčtu možných překážek a problémů, se kterými se mohou pěstouni potkat. Je dobré, na ně být připraveni a případně se radovat z toho, že konkrétní přijaté dítě takové nápadnosti v chování nemá.

Podpora dítěte v pěstounské péči

Podporu dítěte v pěstounské péči by měli v první řadě zajišťovat jeho pěstouni, pracovníci orgánu sociálně-právní ochrany dětí a pověřená osoba, se kterou mají pěstouni uzavřenou dohodu o výkonu pěstounské péče. V ideálním případě samozřejmě i biologičtí rodiče dítěte. Podporou může být dítěti odborná psychologická či terapeutická pomoc nebo sdílení v rámci setkávání dětí vyrůstajících v pěstounské péči.

Mezi osvědčené techniky, které je možné pod vedením odborníků využít, patří dotyková terapie, práce s terapeutickým příběhem, Kniha života, filiální terapie, terapie vztahové vazby, expresivní terapie, videotrénink interakcí a Pesso Boyden Systém Psychomotor. (Černá a kolektiv, 2013)

Děti, které vyrůstají v ústavní péči, může doprovázet například občanské sdružení Šafrán dětem, které vzniklo před deseti lety. Jejím posláním je podpora identity dítěte, které prožilo trauma – odloučení od své rodiny a svoje rané dětství prožívá v ústavní péči. Jeho projekty usnadňují přechod dítěte z ústavního zařízení do náhradní rodiny, ale také do rodiny původní nebo do dalšího ústavního zařízení. Šafrán pomáhá náhradní rodině porozumět návykům a specifikům dítěte v komunikaci a kontaktu. Díky získaným informacím o práci s dítětem, porozumí náhradní rodina lépe signálům, které dítě vysílá, pochopí tak jeho potřeby a může je uspokojit. To vede k posilování citového pouta mezi dítětem a dospělým. Pracovník občanského sdružení se s dítětem a novou rodinou setkává v domácím prostředí měsíc a půl. Tato služba pomáhá vytvářet jakýsi pomyslný most mezi minulostí, přítomností a budoucností dítěte.

Šafrán dětem vytváří také speciální individuální kontaktní a komunikační hry pro konkrétní rodiny. Dítěti organizace vytváří při individuální práci kufřík bezpečí. Součástí kufříku je osobní loutka a knížka, která byla vyrobena pro každé dítě individuálně tak, aby vyzdvihla jeho jedinečnost. Cílem práce v ústavním zařízení je poskytnout dostatek nových podnětů, které předchází různým formám deprivace a pomoci zlepšit vztahové vazby (současné a budoucí) v síti sociálních vztahů a zvýšit tak kvalitu života dětí. (Kolektiv autorů, 2010)

2.3 Adaptace pěstounů

„Zjistilo se, že za války rodiče, kteří měli při bombardování strach, nakazili strachem i své děti. Zatímco děti, jejichž rodiče se snažili vyzařovat odvahu

a důvěru, se nebály a zážitky zpracovaly lépe [...] To, co vytváří problémy, jsou víc pocity rodičů než pocity dětí.“

(Kolektiv autorů, 2006, str. 1)

Jak už bylo výše zmíněno a odborníky podloženo, samotní pěstouni mají na adaptaci dítěte přijatého do jejich rodiny zásadní vliv. Pěstounky si na dítě zvykají až jeho příchodem do rodiny. Chybí jim období těhotenství, kdy se matka s dítětem pomalu sžívá. Vágnerová (2012) popisuje, že po dlouhodobém čekání na dítě v procesu žadatelů, může ve své náhlosti oznámení o možnosti přijmout konkrétní dítě, vyvolat u náhradních matek až šok, úzkost, somatizaci a podobně. Potřebují čas, aby se na novou situaci vyladily. Někteří pěstouni musí čelit problémům, které vyplývají z rozporu jejich očekávání a následnou realitou. Někdy si dopředu nepřipouštějí, že s přijetím dítěte nastávají nejen radosti

a naplnění, ale i starosti, které mohou být velmi intenzivní. Nemusejí rozumět projevům dítěte a tomu, jak by se k němu měli chovat. Pomalu se snaží porozumět předchozím zkušenostem dítěte, sžívat se s ním a vnímat signály, které poskytuje. U pěstounů se mohou objevovat pocity nejistoty, vyčerpání a nespokojenosti. Bez nich se však občas neobejdou žádní rodiče. Proces sžívání je často náročný pochybnostmi o vlastní kompetentnosti. Pěstouni si nemusejí být vždy jistí, zda všechno dělají správně.

„Adaptaci můžou usnadnit zkušenosti pěstouni, kteří si uvědomují případné komplikace a také dítě, které nemá nápadné projevy. Proto by pěstouni měli znát historii dítěte, jeho současný zdravotní stav a také specifika jeho psychického vývoje.“

(viz Vágnerová, 2012, s. 57)

„Být náhradním rodičem je ale dovednost „vyšší úrovně“, na kterou dosáhne málo jedinců.“ (Škoviera, 2007, s. 64) Docent Albín Škoviera popisuje ve své knize Dilemata náhradní výchovy osobnostní kvality, kterými by měl pěstoun disponovat. Jsou to především psychická stabilita, altruismus a komunikativnost. Za významný považuje docent Škoviera u pěstounů také aktivní postoj k životu a světu. Jako pozitivní fakt vnímá to, pokud jsou součástí rodiny i biologické děti pěstounů, i když si je vědom jistých rizik z toho vyplývajících. Nezapomíná ani na důležitost přijetí dítěte širší náhradní rodinou. (Škoviera, 2007)

Také profesor Matějček vnímá stabilitu pěstounské rodiny jako základní a podmíněnou „schopností a připraveností pěstounů vyrovnat se s náročnými úkoly. Znamená to, že musí mít určité vlastnosti, které jim dovolí být pro dítě autoritou

a současně se mu přiblížit i citově, pochopit jedinečnost svého výchovatelského poslání a současně klást jen takové cíle a požadavky, které jsou dítěti dostupné.“ (Matějček, 2005, s. 224)

Dagmar Zezulová zdůrazňuje náročnost pěstounství, které vyžaduje vysoké nasazení. Má zkušenost, že výchova dítěte, které pěstouni přijímají, je hlavně v počátku velmi náročná a složitá. Zvláště když má dítě traumatickou minulost nebo projevy nežádoucího chování. Vybízí pěstouny k odpočinku, relaxaci a využití respitních služeb. Jen za předpokladu, že člověk dokáže myslet také sám na sebe a předcházet syndromu vyhoření, může mít sílu být dobrým pěstounem.

Na závěr je třeba dodat, že pěstouni nejsou „nadlidé“. Měli by být schopni sebereflexe a dalšího vzdělávání. Doprovázející organizace může pěstounům velmi dopomoci k získání náhledu na jejich chování a výchovu přijatého dítěte. Může nabídnout případné jiné řešení náročných situací, podporovat a rozvíjet kompetence pěstounů. Vedení lze očekávat i od pracovníků orgánu sociálně-právní ochrany dětí.

Fáze adaptace pěstounů

Jednotlivé fáze adaptace pěstounů popisuje Dagmar Zezulová (2012). Zdůrazňuje, že jejich délka a intenzita jsou individuální.

„1. fáze nadšení

- přichází po oznámení, že byli pěstouni vybráni pro konkrétní dítě;
- často doprovázená velkými emocemi, zvláště po dlouhém čekání;
- dítě pěstoun vnímá jako bezchybné a těší se, jak mu pomůže být šťastné.

2. fáze rozčarování

- čím méně jsou na tuto fázi pěstouni připraveni, tím je hlubší;
- přímo souvisí s adaptačními fázemi dítěte;
- pěstouni se najednou vidí ve zcela nových situacích a musí se vyrovnávat se svými nedostatky.

3. fáze smíření

- ustálení, smíření se s tím, že není dokonalé ani dítě, ani pěstouni;
- poznávání se bez iluzí a nereálných očekávání;
- počátek vytváření vztahu bezpodmínečného přijetí;
- respekt k faktu, že čas, který dítě prožilo jinde, nelze smazat.“

(Zezulová, 2012, s. 41- 42)

Je pro pěstouny nesmírně přínosné o těchto fázích vědět, být na jejich příchod připraveni. Lze tak totiž předejít jejich někdy velmi nepříjemným pocitům a pochybnostem.

Bezpodmínečné přijetí

Aby mohla být adaptace úspěšná, musí pěstouni přijmout dítě do rodiny bezpodmínečně. Všechny děti potřebují neustálé ujišťování, že je rodiče bezpodmínečně milují. Děti v náhradní rodině vyžadují tohoto ujišťování mnohem více. (Zezulová, 2012) Toto přijetí znamená zjednodušeně lásku k dítěti, která se nemění na základě toho, co dítě udělá. Dítě musí rozumět tomu, že když něco provede, zlobíme se na něj za to, ale nepřestáváme jej mít rádi. (Zezulová, 2012)

Matějček (2005) vidí ve vnitřním přijetí dítěte podstatu psychologického rodičovství. A cíl pěstounů uspokojivě naplnit základní psychické potřeby sebe i svého dítěte. Jako jeden z nejtěžších úkolů vnímá Mgr. Uhlířová (2012) přijetí biologických rodičů dítěte. Dítě má své kořeny a nelze jej od něj odtrhnout. V této oblasti je třeba odborníků, kteří jsou s tímto procesem nápomocní. A zejména systematické odborné přípravy ještě v procesu zprostředkování pěstounské péče.

Bariéry v adaptaci pěstounů

Příčinou bariér adaptace spojených s pěstouny jsou dle výzkumu Páchové (2010) mylné představy o pěstounství a očekávání od dítěte. Svoji roli hrají také skryté motivy pěstounů. Představy pěstounů dle Vágnerové (2012) bývají mnohdy ale reálnější než představy osvojitelů. Mají většinou již poměrně dost rodičovských zkušeností, nepotřebují si nic dokazovat, přijímají dítě takové, jaké je, a nemají nereálná očekávání spojené s vysokými nároky.

Všichni pěstouni ve výzkumné práci Páchové (2010) uváděli také nějaký problém, který spočíval v dítěti. Autorka ovšem zdůrazňuje, že příčiny není možné spatřovat v dítěti, ale v jeho dlouhém setrvávání v nefunkční biologické rodině či pobytu v ústavním zařízení.

To potvrzuje i vyjádření v knize Zvykáme si jeden na druhého:

„Nikdy se nedá říct, že dítě je špatné, jen jeho projevy mohou být nepřiměřené a způsobovat zranění [...]“ (Kolektiv autorů, 2006, s. 15)

Pěstouni mohou spatřovat bariéry také ve ztrátě soukromí, které s příchodem přijatého dítěte nastává. V jejich domě se v prvních čtrnácti dnech po přijetí dítěte mohou objevit hned tři návštěvy. Patří mezi ně sociální pracovníce dítěte, sociální pracovníce rodiny, případně zástupce doprovázející organizace. (Příprava žadatelů, 2013)

Svou roli také sehrává adaptace širší rodiny pěstounů, sousedů, širšího okolí (prodavačky, pedagogové, a podobně). Proto jim bude věnován samostatný text v poslední části této kapitoly.

Pomoc v překonávání bariér je možné spatřovat v novele zákona o sociálně-právní ochraně dětí, která více podporuje informovanost, provázení pěstounů, vzdělávání a důkladnější odborné posouzení. Pokud dítě přichází do rodiny z ústavní péče, lze využít doprovázení neziskové organizace, které s dítětem pracuje v dětském centru a pomáhá mu usnadnit adaptaci v nové rodině. Podrobněji odborné doprovázení přiblížila první kapitola.

Podpora pěstounů

Odborníci (Matějček 2005, Škoviera 2007, Sobotková 2003) se shodují, že pěstouni nachází často podporu ve víře v Boha, ve vzdělávání, které si prohlubují a ve sdílení s ostatními pěstouny. Velkou oporou by jim měla být doprovázející organizace, jak již bylo uvedeno v první kapitole. Ta nabízí mimo jiné provázení rodiny, odlehčovací služby, poradenství, organizaci klubů pro sdílení pěstounů, vzdělávací kurzy i asistované kontakty s biologickými rodiči přijatých dětí. Některé organizace nabízí i supervize rodiny.

Pěstouni se mohou obracet na nejrůznější odborné pracovníky, ať už sociální pracovníce orgánu sociálně-právní ochrany dětí, poradenská zařízení, psychology nebo psychoterapeuty. Přírozenou podporou může být pro pěstouny jejich rodina a přátelé. Finanční podporu pěstounům poskytuje stát.

Kolektiv autorů (2006) nabízí několik praktických doporučení pro pěstouny, kteří přijali do své rodiny opuštěné dítě. Mimo jiné to jsou:

- „Nelitovat, ale přijmout dítě;
- Nelitovat sebe – jednat;
- Nebrat reakce dětí osobně;
- Nepřikládat veškerý vliv na chování dítěte dědičnosti;
- Vyhledat odbornou pomoc, když je to třeba;
- Setkávání s ostatními pěstouny;

- Pečovat o partnerský vztah;
- Chválit často dítě i sebe.“

2.4 Adaptace biologických dětí pěstounů

Biologickým dětem pěstounů nebyla v minulých letech věnována (ve srovnání s pěstouny a přijatými dětmi) příliš velká pozornost odborníků. Pokud však mluvíme o pěstounské rodině, měla by být chápána jako celek a pozornost by se měla věnovat každému jejímu členu. Situaci popisuje Tereza Noemi Havlíčková, ve své diplomové práci z roku 2014.

Docentka Sobotková (2003) připouští, že se dříve tolik nehledělo na potřeby a názory biologických dětí pěstounů. Zdůrazňuje, že funkčnost rodiny velmi klesá, pokud tyto děti přijetí nového sourozence neakceptují. Lékařka a pěstounka Dagmar Zezulová (2012) doporučuje citlivé zapojení dětí do rozhodování rodiny o přijetí nového člena. Jako užitečné vnímá navázání přátelství s pěstounskou rodinou, která má adaptační fázi již prožitou. Dítě má možnost poznat dítě, případně děti, které v náhradní rodinné péči žijí, navázat s nimi vztahy a lépe si problematiku představit.

Děti by měly být citlivě připraveny na pozitiva i negativa, která poskytování pěstounské péče přináší. Adaptace biologických dětí pak v mnoha případech probíhá přirozeně a hladce. (Havlíčková, 2014)

Odborná příprava dětí

Před rokem 2013 nebyla zajištěna odborná příprava všech členů rodiny. Pozornost se upírala výhradně na samotné žadatele o zprostředkování pěstounské péče. Novela zákona

o sociálně-právní ochraně dětí (2012) zajistila odborné posouzení všech členů rodiny. V jednotlivých krajích se tato příprava liší. V Pardubickém kraji probíhá příprava biologických dětí pěstounů formou individuálního rozhovoru s dětským psychologem v domácím prostředí dítěte (Kolektiv autorů, 2013).

V roce 2011 proběhl v Pardubicích pilotní projekt přípravy zájemců o pěstounství (především na přechodnou dobu), organizovaný občanským sdružením Amalthea, vycházející ze zkušeností londýnské organizace British Association for Adoption and Fostering, rodinné a manželské poradny a krajských úředníků. Součástí přípravy byla

i skupinová příprava dětí žadatelů v rozsahu 3 hodin. Z projektu je vypracovaná metodika plná podnětů (Černá a kol., 2011).

Sára a Vilém, kteří přípravou prošli, popisují otevřeně svoje zkušenosti v publikaci „Jsem speciální ségra, jsem speciální brácha [...] protože naši jsou pěstouni“. Psycholožka, sociální pracovnice a vedoucí Centra náhradní rodinné péče občanského sdružení Amalthea, Mgr. et Mgr. Ria Černá, ji vytvořila společně s biologickými dětmi pěstounů. Je určena pro děti, jejichž rodiče přijali dítě do pěstounské péče a ukazuje možnosti, jak překonat náročné situace, které přicházejí. Je vzácná a přínosná právě otevřeným sdílením pocitů dětí a radami (metodami) jak se s nimi vyrovnávat. Sára a Vilém se dělí o svoji zkušenost nadšení z odborné přípravy a následného překvapení způsobeného přijetím dítěte do jejich rodiny.

„Nepřišel nikdo zakřiknutý a utrápený, nikdo, kdo by projevoval vděčnost. Příchodem dítěte nastalo doma zemětřesení. Trvalo půl roku. Někdy to bylo šílené, ale stálo to za to. Zjistili jsme, že plno obyčejných věcí není pro všechny samozřejmostí. Víc si všeho vážíme, víc si vážíme rodičů a i s bráchou se máme víc rádi.“

(Černá a kol., 2013)

Rodinou, kde žije Sára a Vilém, prošly už děti dvě. Jsou součástí pěstounské rodiny na přechodnou dobu. Velmi pozitivně a otevřeně popisují náročnost, ale smysluplnost této péče v jejich rodině.

„[...] Další dítě dostalo šanci, další dítě nemuselo do ústavu, pro další dítě byla naše rodina prvním místem, kde se nekřičelo, kde bylo co jíst, kde se neopouštělo, nezavíralo, netrestalo, kde mohlo zažít, že má jeden druhého opravdu rád. Jsme rádi, že jsme do toho šli [...]“

(Černá a kol., 2013)

Zde se ukazuje, jak může být pěstounství obohacující zkušeností pro všechny zúčastněné členy rodiny. Jak může podpořit sounáležitost rodiny.

I biologické děti pěstounů zažívají fáze adaptace a jsou dle Zezulové (2012) obdobné jako u pěstounů samotných.

Rivalita

Příčinou obtížné adaptace může být dle Páchové (2010) přirozená rivalita dětí. Rodiče nevychovávali své děti stejně, ani když se jedná o sourozence biologické. Rodiče zpravidla nemají ke svým dětem stejná očekávání a jejich rodičovské chování se časem mění (viz Vágnerová, 2012). Postavení mezi sourozenci vnímá pěstounka Zezulová (2012) jako zásadní. Pevná pozice, kterou každé dítě v rodině zaujímá, pro ně znamená zdroj jistoty. Přijetím dítěte do pěstounské péče vzniká situace nová, která může ohrozit stávající pozice dětí a vzniká rivalita. Jako nejpřirozenější považuje Dagmar Zezulová v souladu s Irenou Sobotkovou přijetí dítěte mladšího, než jsou ostatní děti v rodině. Připouští však, že i při splnění tohoto požadavku může dojít k výrazné rivalitě (Zezulová, 2012). Docentka Sobotková (2003) vnímá jako minimální odstup přijatého dítěte devět měsíců. Popisuje, že přijetí dítěte ve stejném věku jako jsou již v rodině děti biologické, je náročnější. Děti se musí více vymezovat, bránit si své věci. Jako vhodné vidí paní docentka specifické místo každého dítěte v rodině. Děti tak mají své zájmy, přednosti a jiné kamarády.

Dagmar Zezulová (2012) doporučuje pojmenovávat důvody toho, že něco někdo má a jiný ne. Má zkušenost, že děti, přicházející z ústavní výchovy, ostražitě hlídaly, aby snad nebyly ošizeny. Vyplatilo se jí naslouchat názorům dětí, zapojovat je do diskuzí, zdůrazňovat jedinečnost každého člověka a rozvíjet jeho nadání. Nelze vychovávat všechny děti stejně, když jsou povahově rozdílné.

Páchová (2010) přikládá také velký význam komunikaci s dětmi, možnosti dítěte vyjadřovat otevřeně své pocity a ochoty rodičů pracovat s nimi.

Sobotková (2003) popisuje projevy biologických dětí, které mohou nastat při jejich neakceptovaném odmítnutí dětí přijetí dalšího člena rodiny. Jsou to například žárlivost, obtíže s chováním nebo učením. Zezulová (2012) upozorňuje, že se biologické děti pěstounů velmi těžce vyrovnávají s tím, když se přijaté děti chovají pro ně nepochopitelně. Obtížně tolerují například lhaní, křik, krádeže, rozbíjení věcí, násilné chování, [...] (Havlíčková 2014, Zezulová 2012).

Respekt k soukromí každého dítěte, dohled nad vytvářením vztahů (vytvoření pravidel pro společné žití), jasné vymezení rolí biologických dětí, rodinné rituály. To jsou některá doporučení Dagmar Zezulové (2012) z její vlastní praxe, se kterými nezbyvá než souhlasit.

Výzkum

Tento text čerpá zejména z výzkumu „Pěstounská rodina z hlediska biologických dětí“, který v roce 2014 zveřejnila v rámci své diplomové práce na katedře Univerzity Karlovy Tereza Noemi Havlíčková. Ve své práci se opírá i o zahraniční výzkumy. Ve svém vlastním výzkumu pracovala s biologickými dětmi pěstounů ve věku od 15 – 25 let. Tereza Havlíčková zjistila, že většina respondentů byla po přijetí dítěte do pěstounské péče překvapená. Nová situace přinesla některé těžkosti. Až 68 % respondentů mělo z přijetí dítěte radost. Objevily se u nich i negativní pocity, ale časem si zvykli. Bylo pro ně obtížné přivyknout si na to, že přijaté dítě říkalo jejich rodičům „mami“ a „tati“. Zároveň by jim však bylo divné, kdyby je oslovovalo jinak. Co se týká pozornosti, 58 % dotázaných nemělo pocit, že by přišli o pozornost rodiče. Výzkum potvrdil, že na snížení pozornosti má vliv zejména problémové chování přijatého sourozence (Havlíčková, 2014). To jsou rozhodně informace, kterou by měli budoucí pěstouni vědět.

Důležitou roli přikládá Tereza Noemi Havlíčková věku dětí. A to jak biologických, tak přijatých. Havlíčková uvádí, že vyšší věk biologických dětí není zárukou lehčího průběhu adaptace. I dítě starší může na nového sourozence žárlit. Velké rozdíly spatřuje i mezi jednotlivými sourozenci. Vzhledem k odlišným osobnostním charakteristikám, mohou sourozenci vnímat stejnou situaci zcela odlišně.

Z výzkumu Havlíčkové vyplynulo, že jako **nejpozitivnější momenty** přijetí dítěte do pěstounské péče respondenti vnímají mimo jiné možnost naučit se vycházet s různými lidmi, vidět pokroky přijatých dětí, více zábavy vyplývající z větší rodiny, názorové obohacení a méně povinností, které se rozloží mezi všechny sourozence.

Jako **náročné** hodnotili respondenti zejména lži a krádeže přijatých sourozenců a jejich nevděčnost k rodičům. Což je zcela pochopitelné.

Velmi zajímavý je fakt, že 43 % respondentů si dokáže představit, že by se jednou mohli stát také pěstouny (Havlíčková, 2014).

Podpora biologických dětí

Přírozenou podporu by měli dětem poskytovat jejich rodiče a širší rodina. Mohou využít poradenství od doprovázející organizace či jiných odborných pracovníků, zejména psychologů a psychoterapeutů. Podporou by dětem mohla být odborná skupinová příprava, která ale například v Pardubickém kraji neprobíhá.

Tereza Noemi Havlíčková vidí jako přínosné sebezkušenostní skupiny biologických dětí pěstounů, pořádané například v rámci víkendových akcí, které by mohly podpořit děti a umožnit jim sdílení v rámci skupiny. Takové služby pro biologické děti pěstounů však chybí. Je s podivem, že existují jen pro přijaté děti a pěstouny, s možností účasti biologických dětí, ne však se speciálním programem přímo pro ně (viz Havlíčková, 2014). Občanské sdružení Amalthea formuluje ve své publikaci určené pro děti, jejichž rodina se stala pěstounskou, několik rad:

1. „Nejsi na to sám.
2. Mluv o tom, co tě štve.
3. Nestyd' se za své pocity.
4. Nadávání je povoleno.
5. Máš právo říct – teď ne.
6. Nemusíš všechno zvládnout.
7. Rodiče tě mají rádi.
8. Važ si sám sebe.
9. Jsi jedinečný.
10. Děláš dobrou věc a ne každý by to zvládl.“ (Černá a kol., 2013, s. 29)

2.5 Adaptace biologických rodičů

„Pokud chceme pomáhat dětem, pomozme jejich rodičům – terénní sociální práci a finančně nenáročnými obecními nájemními byty. Až potom hledejme náhradní řešení; ne však zlaté klece, ale odborně připravené a milující lidi.“ (Škoviera, 2007, s. 117)

Jako jeden z nejvýznamnějších problémů náhradní péče v Česku i na Slovensku, vnímá docent Škoviera nedostatečnou práci s rodinou dítěte. Novela zákona o sociálně-právní ochraně dítěte a využívání pěstounské péče na přechodnou dobu by mělo v tomto ohledu mnohé změnit. Pro děti už se nehledají pěstouni na druhém konci republiky, ale co nejbližší v okolí bydliště rodičů, aby byl usnadněn jejich kontakt s dětmi. Jsou však stále zřejmé limity v sociální práci s rodinou.

Pro biologické rodiče dítěte je zcela zásadní, zda bude jeho dítě umístěno do dětského domova nebo pěstounské rodiny. Dětský domov vnímají obvykle jako vztahově povrchnější, děti oslovují vychovatele „teto“, „strejdo“ (dříve dokonce příjmením

nebo „paní vychovatelko“). Mnozí rodiče dětí, kteří v institucích ústavní výchovy vyrostli, vidí v této možnosti značné materiální zabezpečení svého dítěte a nevelké ohrožení vztahu rodič – dítě. Pěstouni pro rodiče představují konkurenta, který s jejich dítětem naváže důvěrný vztah (viz Škoviera, 2007).

Musí být pro rodiče velmi těžké, když jejich děti pěstouny oslovují „mami“, „tati“. Rodičům se dá tato situace usnadnit, pokud jsou ujišťováni v tom, že oni navždy zůstanou rodiči dítěte. Je možné také citlivě vést dítě k rozlišování „maminka Eva a maminka Marcela“. Dítě nemusí být stresováno tím, jaká maminka je první nebo druhá. Vlastní či nevlastí. Má maminky dvě (viz pátá kapitola).

Dítě svoje rodiče miluje, i když se o něj nestarali, zanedbávali jej, případně i týrali. Často je z prostředí vytrženo náhle a nerozumí tomu, co se stalo. Mnohdy tomu ani nemusí rozumět samotní rodiče dítěte. A někdy neumí situaci svému dítěti vysvětlit. Je přirozené, že je dětem po rodičích v náhradní rodině smutno. Pěstouni by měli odpovídat na otázky dětí a pomoci jim jejich situaci pochopit. Zároveň je důležité komunikovat s rodiči, posílat nebo předávat fotografie dítěte, účastnit se setkání s nimi (Zezulová, 2012). To vše by měla novela zákona o sociálně-právní ochraně dětí podporovat.

Adaptace biologických rodičů dítěte v pěstounské péči je důležitá pro dítě i pěstouny. Pokud se totiž s rodiči nepracuje, nenaslouchá jejich potřebám a vztahy mezi nimi a pěstouny jsou vypjaté, může docházet k tomu, že budou jejich zásahy pro pěstouny velmi náročné, jak ze své zkušenosti uvádí docentka Sobotková (2003). Někteří rodiče mají tendenci umístění dítěte do pěstounské péče komplikovat. Páchová (2010) vidí vznik tohoto problému v malé informovanosti rodičů pracovníky orgánu sociálně-právní ochrany dětí o tom, co pěstounská péče obnáší.

Albín Škoviera a Dagmar Zezulová vidí termín „náhradní rodinná péče“ jako nevhodný. Pokud je něco náhradní, nahrazuje to něco, co už není, co skončilo. Rodičovství dětí v pěstounské péči však neskončilo, je pro dítě stále velice důležité. „Roli biologických rodičů totiž nahradit nelze, lze ji jen převzít a rozvinout.“ (Zezulová, 2012, s. 117) O což by se měli pěstouni s podporou odborníků snažit.

Kdo jsou rodiče, jejichž dítě vyrůstá v pěstounské péči?

Profesorka Vágnerová přibližuje problémy biologických rodičů přijatých dětí zejména nedostatečnými kompetencemi pro rodičovskou roli, neschopností nebo nemožností se o dítě starat uspokojivým způsobem. Rodiče mají často obtíže v psychické, somatické

a rozumové oblasti. Jsou to někdy lidé s poruchou osobnosti, závislostí na návykových látkách, se zkušeností s citovou deprivací (viz Vágnerová, Psychopatologie, 2012).

Výzkumy v předchozích letech uváděly jako nejčastější důvod k odebrání dítěte z rodiny zanedbávání a týrání dítěte. PhDr. et PhDr. Ptáček, PhD., a kolektiv (2011) ve své studii Vývoj dětí v náhradních formách péče (v České republice) osvětluje, že 66 % dětí muselo ze své původní rodiny odejít kvůli nedostatečné péči rodičů, v 10 % kvůli finanční situaci rodiny, 7 % v důsledku výchovných problémů, 5 % ze sociálních důvodů. Pouze v 10 % šlo o děti týrané nebo děti, jejichž rodiče jsou závislí na návykových látkách nebo ve výkonu trestu odnětí svobody. Tuto situaci vidí Dr. Ptáček jako alarmující. Většina dětí by totiž dle této studie mohla vyrůstat v rodině vlastní, pokud by byla vhodně podpořena.

Podpora biologických rodičů

Pro rodiče dětí, které byly přijaty do pěstounské péče, je klíčová úzká spolupráce s pracovníky orgánu sociálně-právní ochrany dětí. Mají zároveň možnost využít sociálně aktivizační služby - podpory pro rodinu a dítě. Její náplní je na příklad poskytování sociálního poradenství, zprostředkování kontaktu s úřady, podpora a nácvik rodičovských dovedností, hospodaření s penězi a péče o domácnost (AMALTHEA, 2015).

Poradenství nabízí i odborní pracovníci jako psychologové a psychoterapeuti. Podporu by měli biologičtí rodiče zažívat i od pěstounů, pokud dítě z pěstounské péče přechází zpět do své biologické rodiny.

2.6 Adaptace širší pěstounské rodiny a okolí

Přijetí dítěte do pěstounské péče se někdy označuje jako „kritická událost“ (stejně jako narození dítěte, rozvod a podobně), aby byla zdůrazněna potřeba rodiny vynaložit vyšší adaptační úsilí. Tato událost je spojena s nároky a stresem. Rodina využívá svoje adaptační strategie, ale zároveň záleží na mnoha dalších faktorech - materiálních, osobnostních a sociálních (Matějček, 2005).

Širší rodina

Širší rodina potřebuje čas na zpracování nové situace, stejně jako všichni ostatní účastníci tohoto procesu. Měla by mít také dostatek informací. Je nezbytná citlivost a dostatek času

pro vyjádření pocitů a postojů širší rodiny ještě před rozhodnutím stát se pěstouny. Pro větší pocit jistoty je dobré domluvit se předem například na oslovování, hlídání dětí a návštěvách (Kolektiv autorů 2006, Zezulová, 2012).

„Náš život možná nebyl tak snadný, jak by si moji rodiče přáli, zato byl a je stále bohatý a plný a dal mi mnohem více, než jsem doufala.“ (Zezulová, 2012, s. 33)

Dagmar Zezulová ve svém výroku ukazuje na jedinečnost poslání pěstounky, které čerpá i z překážek, které musí překonat a jež dává životu nový smysl a směr.

Stejně jako pěstouni a jejich biologické děti, prochází členové širší rodiny obdobnými adaptačními fázemi. Často mají zejména prarodiče obavu, zda přijetí dítěte nebude znamenat nedostatek pozornosti pro jejich stávající vnoučata a životní komplikace pro jejich děti. Dobré vztahy s širší rodinou jsou pro děti zásadní. Jsou důležité k učení se toleranci, sdílení a soudržnosti. Dítě, které do rodiny přichází, má potřebu někam patřit (Zezulová, 2012).

Docentka Sobotková popisuje obecné typy postojů, se kterými se mohou pěstouni od okolí setkat: „pochopení, pomoc, povzbuzení, údiv, nepochopení, naivní obdiv, zvědavost, litování, závist, nevraživost.“ (Sobotková, 2003, s. 67)

Okolí

„Pokud máte možnost říci lidem ve svém okolí, že jste přijali dítě, případně nějakou podrobnost k tomu, udělejte to [...]. Máte tak možnost ovlivnit postoj vašeho okolí vůči náhradnímu rodičovství, a možná někdo z nich, kdo doteď neměl odvahu, se na vás obrátí s otázkou, co má udělat, kdyby si i on chtěl vzít opuštěné dítě.“ (Kolektiv autorů, 2006, s. 17)

Stejně jako pěstouni, děti a širší rodina, potřebují i lidé z okolí čas, aby se na novou situaci vyladili. Také oni prožívají své adaptační fáze. Jedná se především o sousedy, přátele, známé). Je nesmírně důležité, aby byli sami pěstouni vyrovnaní a mohli tak čelit zvýšenému zájmu okolí, který zákonitě přichází. Jak již bylo výše uvedeno, pěstouni se mohou setkat s pochopením i nepochopením. Oceněním jejich rozhodnutí i podezřením, že jim jde o finanční benefity (viz pátá kapitola).

Mohou se také vyskytnout lidé, kteří budou mít pocit, že pěstouni potřebují poradit a varovat. MUDr. Zezulová zdůrazňuje důležitost zapojení přijatých dětí nejen do rodiny, ale i kroužků, klubů a jiných aktivit. Vysvětluje to přínosem v čerpání sebedůvěry v nejrůznějších sociálních situacích a možnosti úspěšnosti dítěte i mimo rodinu (Zezulová,

2012). Autorka vidí velké rezervy našeho národa v lidském přístupu k odlišnostem. Pěstounské rodiny mezi ty odlišné patří také.

Negativní přístup veřejnosti je přisuzován nízké informovanosti (zaměňování typů náhradní rodinné péče, finančního ohodnocení) a medializačním obrazem pěstounství (Páchová, 2010).

Škola

Nástup dítěte do mateřské či základní školy je důležitým mezníkem v životě každého dítěte. Toto téma by zasloužilo zcela samostatné zpracování, ale pro ně v tomto textu bohužel není místo. Dle zkušenosti lékařky a pěstounky Dagmar Zezulové (2012) nevidí členové pedagogických sborů nutnost odlišného přístupu k dětem vyrůstajícím v pěstounské péči. Jako prevenci prohlubování pocitů méněcennosti a nežádoucího chování přijatých dětí ve škole, považuje návštěvu školy před nástupem dítěte a domluvení spolupráce s pedagogy. Jako užitečné vnímá vypracování adaptačního plánu. Děti v náhradní rodinné péči mají často speciální vzdělávací potřeby. Jsou to zejména projevy psychické deprivace, poruchy soustředění při syndromu ADHD, specifické poruchy učení, kolísavý intelektový výkon a poruchy autistického spektra (viz Zezulová, 2012).

Podpora širší pěstounské rodiny a okolí

Jak už bylo výše uvedeno, největší podporu získají lidé v bezprostředním okolí pěstounské rodiny dostatkem přiměřených informací. A to nejen na počátku, ale také v průběhu péče. Podporou může být také odborná literatura a dokumenty o pěstounských rodinách. Zvláště učitelé mateřských a základních škol, lékaři a jiní odborní pracovníci by měli mít aktuální odborné informace o vývoji dítěte v náhradní rodinné péči nezkreslené mediálním obrazem. Významná je taktéž komunikace mezi nimi a pěstouny.

Závěr

V kapitole je vymezen pojem adaptace dítěte a upřesněn okruh lidí, kterých se adaptace dítěte v pěstounské péči dotýká. Nejsou to jen děti a pěstouni. Ale také biologické děti a širší rodina pěstounů, rodiče přijatého dítěte a širší okolí pěstounské rodiny. Dále byly osvětleny jednotlivé fáze, které aktéři tohoto procesu prožívají v různé hloubce a časovém rozmezí. Nebyly opomenuty některé faktory a bariéry, které mají na adaptaci dítěte

v pěstounské rodině vliv. Byl vymezen pojem úspěšné a neúspěšné adaptace. Postupně byly popsány rozdíly v přijímání dítěte z pěstounské péče na přechodnou dobu a péče ústavní. Z textu je zřejmé, že prostředí, odkud dítě do pěstounské péče přichází, je zcela zásadní pro dítě i jeho pěstouny. Jsou uvedeny možnosti podpory pro všechny, kterých se adaptace dítěte týká. V poslední části je okrajově zmíněna adaptace dítěte na školní prostředí.

3 ODLIŠNOST VÝVOJE DÍTĚTE V PĚSTOUNSKÉ PÉČI

Tato část práce si klade za cíl zaměřit se na možné nápadnosti ve vývoji dětí přijatých do pěstounské péče. A to zejména v souvislosti s psychickou deprivací a poruchou citového pouta. Je mezi psychickou deprivací a poruchou citového pouta rozdíl?

Jak může pěstoun dítěti lépe porozumět? Je důležité, jaký typ citového pouta má přijaté dítě nebo záleží i na vazbových vzorcích pěstounů?

3.1 Věk dítěte

Profesor Zdeněk Matějček nepovažuje věk dítěte přijímaného do pěstounské péče za ohraničený. V každém věku je (dle jeho poznatků) možné dosáhnout vzájemného uspokojivého přizpůsobení mezi dítětem a rodinou. Zároveň ale zdůrazňuje, že čím je dítě starší, tím důležitější je správný výběr dítěte a rodiny, za který jsou zodpovědní příslušní odborníci. „Pro náhradní rodiče znamená vyšší věk dítěte více nároků na jejich přizpůsobivost, poučenost a výchovný styl. Lze totiž předpokládat, že když dítě stráví v nepříznivém prostředí delší čas, bude potřebovat výchovu specifickou či přímo psychoterapii.“ (Matějček, 2005, s. 185)

Marie Vágnerová považuje za zásadní mezník šestý měsíc věku dítěte. Ve své knize popisuje výzkum skupiny dětí, které přišly do náhradní rodiny před šestým měsícem svého věku a později. Z dětí, které přišly do rodiny dříve, trpělo ve svých jedenácti letech psychickými potížemi 8 % z nich. Mezi dětmi, které byly přijaty do náhradní rodiny později, jich bylo 21 %. Autorka uvádí, že starší děti mohou být zatíženy množstvím negativních dopadů předchozího života. Zároveň mají i odlišné potřeby, které by měli pěstouni respektovat (Matějček, Rutter et al., MacLean, Stoval-McClough a Dozier, Kreppner et al., in Vágnerová 2012).

Pro vyváženost je ale důležité zmínit také to, že nízký věk dítěte nemusí vždy znamenat snadnou adaptaci. Příkladem mohou být například abstinenční příznaky, kterými trpí novorozenci matek, které užívají návykové látky. Ty se projevují vytrvalým pláčem, křečemi a nespavostí dětí a přináší tak velmi náročné adaptační období (Příprava žadatelů, 2013). Tato problematika se týká častěji pěstounů na přechodnou dobu, kteří přijímají dítě přímo z porodnice.

„Náhlý přechod z jednoho prostředí do druhého, resp. i dalšího v pořadí, by vyvolalo protestní reakci u každého dítěte,“ píše ve své knize Psychický vývoj dítěte v náhradní

rodinné péči prof. Vágnerová (2012, s. 51). Každý věk dítěte s sebou přináší možné různorodé problémy. Děti v pěstounské péči reagují často na přijetí do pěstounské péče vývojovou regresí (Vágnerová 2012). Podle Dagmar Zezulové (2012) si pěstouni často myslí, že jim v dětském domově nebo centru pracovníci lhali. Říkali jim, například, že dítě již chodí na nočník, samo jí a podobně. Dítě se však v pěstounské rodině pomočuje a nedokáže se samo najíst. Příčina nemusí být v nepravdivé informaci od pracovníků ústavního zařízení, ale ve vývojové regresí v důsledku zásadní, i když třeba pozitivní životní změny. Některé děti si potřebují odžít u své náhradní rodiny vývojovou fázi kojence a vyžadují opečovávání a nošení (jako miminko) i v období mladšího školního věku. Je důležité, aby pěstouni tyto zákonitosti znali a byli na ně připraveni (Zezulová, 2012).

Nejen věk a historie, jak bylo uvedeno výše, může mít vliv na nápadnosti v chování dítěte a tím také na jeho adaptaci v pěstounské rodině. Významná je osobnost dítěte a jeho schopnost reagovat na náročné životní situace.

„Reakce dítěte na zanedbávání a citové strádání mohou být různé vzhledem k tomu, o jaké, resp. jak disponované děti jde. Ukázalo se, že existují genetické dispozice, jež ovlivňují reakce dítěte na takovou zátěž a způsob jejího zpracování (Frigerio et al., 2009). Důsledkem takového strádání bývá jak narušení vývoje v různých oblastech psychiky, tak z nich vyplývající nápadnosti v chování a citovém prožívání dítěte (MacLean, 2003).“

(Frigerio et al., MacLean, in Vágnerová 2012, s. 19)

3.2 Citové pouto (attachment)

Toto téma by si zasloužilo mnohem více prostoru pro svoji významnost. Vzhledem k rozsahu této práce bude popsáno pouze stručně. Seznámí čtenáře s pojmem a významností citového pouta pro dítě a pěstouny.

O významu raného vztahu dítěte a pečující osoby byl přesvědčen už v první polovině dvacátého století psychoanalytik S. Freud. Chápal vztah s matkou jako zásadní pro utváření vztahů po celý budoucí život člověka. Touto otázkou se zabýval také E. H. Erikson. Se svojí převratnou teorií připoutání („attachment theory“) opřenou o své klinické zkušenosti přišel v roce 1958 významný psychiatr a psychoanalytik John Bowlby. Dokázal, že dítě potřebuje stejně jako jídlo pečující osobu a důsledkem ztráty pečující osoby, je psychické zranění dítěte. Bowlby ukázal, že špatná péče o dítě v raném

věku nevratně „ovlivní jeho vztah k lidem a jeho způsob bytí mezi lidmi“ (Vrtbovská, 2010, s. 16). Jeho výzkumy jsou v současné době potvrzeny studiem vývoje mozku. Z jeho teorie vychází studie českých významných psychologů profesorů Matějčka a Langmajera. Ti zkoumali především negativní vliv citového strádání dítěte (jako součást psychické deprivace) na jeho budoucí život (Vágnerová, 2012, Kolektiv autorů, 2006).

Novorozené děti potřebují cítit bezpečí, aby mohly poznávat svět. Pocit bezpečí spočívá v tom, zda je pečující osoba nablízku a dokáže reagovat na potřeby dítěte. Tato potřeba souvisí s přežitím. Proto pouze pokud se dítě cítí bezpečně, probouzí se v něm touha zkoumat svět a vyvíjet se. Pokud pečující osoba dokáže správně číst signály dítěte a včas na ně reaguje, dítě si může vytvořit takzvanou jistou vazbu. (Collins, 2008)

„První citové pouto se vytváří v době, kdy je dítě nejvíce závislé na pečující osobě. Vazba není volbou, je nutností potřebnou k přežití. Volbou se stává v době, kdy už je dítě schopné přežít samo, alespoň ve smyslu fyzického udržení se naživu.“

(Collins, 2008, s. 19)

Děti mají schopnost vytvářet si vazbu k více lidem a projevovat různé druhy vazeb (Collins, 2008). Vazba se může vytvářet během celého života, ale v pozdějším věku dítěte už nelze automaticky očekávat, tak jako u novorozeněte, že se vazba mezi konkrétním dítětem a pěstounem vytvoří. Největší význam pro vytvoření citového pouta má období od narození do tří let dítěte. Vazby vytvořené v tomto období, mají velký vliv na vývoj (sociální, fyzický, emocionální i intelektuální) dítěte po celý jeho další život. Pokud je dítě přijímáno do pěstounské péče v raném věku, dochází k vytvoření vazby jednoduše a to tím, že je tu pěstoun pro dítě a dává mu pocit bezpečí. Nesmírně důležitý je fakt, že si dítě vytváří vztahovou vazbu i k rodiči, který se k němu nechová vhodně. Vytvoření vazby automaticky neznamená lásku, vřelost. To může přinést vysvětlení pěstounům, kteří nerozumí tomu, že děti truchlí po svých rodičích, i když jimi byly týrány (Collins, 2008).

Pochopení problematiky citového pouta pomůže pěstounům vcítit se do situace přijatého dítěte. Je důležité pochopit, že dítěti mohou chybět důležitá nervová spojení a proto se nechová tak, jak by očekávali. Pěstoun by neměl zaměřovat pozornost na to, co dítě ukazuje navenek, ale na jeho vnitřní prožívání. Měl by pochopit, že „chování je symptomem problému v životě dítěte, nikoliv problém samotný“ (Collins, 2008, s. 51).

Dítě, které je přijímáno do pěstounské péče, je odtrženo od své hlavní pečující osoby. Svoji roli k adaptaci na tuto situaci hraje věk dítěte, důvod k odtržení a typ vztahové vazby. Děti jsou schopny vytvořit si více vztahových vazeb, ale ta první pro ně bývá zvlášť důležitá a to pro vnímání vlastní identity.

„Odloučení od této pečující osoby pro ně bývá nesmírně zraňující“ (Collins, 2008, s. 37). Mary Ainsworthová, spolupracovnice J. Bowlbyho vytvořila jedinečnou diagnostickou metodu Strange Situations, která vyhodnocuje (u dětí ve věku do dvou let) typ vztahové vazby u dítěte a styl rodičovské péče (Vrtbovská, 2010). Na základě toho stanovila základní typy vztahové vazby.

Typy vztahové vazby

Dle Ainsworthové (Vrtbovská 2010, Collins, 2008):

- **Jistá:** dítě umí vyjadřovat své potřeby a rodiče je umí správně naplňovat; dítě umí předvídat chování pečující osoby a chovat se tak, aby dosáhlo toho, co potřebuje;
- **Nejistá:** pečující osoba je pro dítě nepředvídatelná a dítě tedy nemůže upravit své chování a dosáhnout toho, co potřebuje; „pečující osoba může být jediným zdrojem útěchy, ale zároveň zdrojem týrání“ (Collins, 2008, s. 26);
- **Žádné citové pouto;**
- **Reaktivní Attachment Disorder (RAD)**

Nejistý typ vazby

- **Rozporuplný (úzkostný, ambivalentní typ)**
Děti se chovají rozporuplně, vyžadují úzkostlivě pozornost matky, pláčou, když se vzdálí, ale nedají se tišit ani, když se vrátí. Tento typ vazby si může utvořit dítě, jehož rodiče naplňují jeho potřeby podle toho, jak se zrovna cítí: někdy tu pro dítě jsou a jindy ne. Děti mohou být vzteklé i pasivní (Vrtbovská, 2010);
- **Vyhýbavý typ**
Vytváří se díky rodičům, kteří jsou k dítěti necitliví až odmítaví (Vrtbovská, 2010). Dítě touží být utěšováno, ale zároveň utěšení odmítá (Collins, 2008). Dítě si vytvoří vlastní strategii přežití, tedy „vyhne“ se kontaktu s rodičem, protože na základě předchozích zkušeností tuší, že by pro něj nebyl dobrý;

- **Dezorganizovaný-dezorientovaný typ (DD)**

Doplnili M. Mainová a J. Salomon o několik let později. Děti s tímto typem vazby se chovají během neobvyklé situace výrazně dezorganizovaně a dezorientovaně. Mají vyšší hladinu kortizolu a vyšší tepovou frekvenci než děti s jiným typem vazby. Namísto bezpečí, způsobuje přítomnost rodiče negativní očekávání, ať se rodič chová jakkoliv. Mezi dětmi, které byly zanedbávány, zneužívány nebo týrány, je 80 % právě s tímto typem vazby (Vrtbovská, 2010, s. 28). A. Collins (2008) uvádí, že u dětí, které jsou přijímány do pěstounské péče, se tento typ vazby objevuje v 50%.

Žádné citové pouto

Rozvíjí se u dětí, které neměly možnost vytvořit si zatím žádnou vztahovou vazbu. Týká se obvykle dětí, které byly opuštěny hned po narození a žijí v ústavní péči první tři roky svého života. Později jsou u nich časté diagnózy jako disharmonický vývoj osobnosti, porucha sociálních vztahů, citová plochost. Tento typ vazby může vést k rozvoji asociální osobnosti (Vrtbovská, 2010).

„Dítě se poutá nahodile a krátkodobě k různým „tady a teď“ dostupným zdrojům blaha a dočasného bezpečí. Pokud nedojde ještě v raném věku k nápravě a dítě není umístěno v rodinné péči, rozvine se porucha, nazývá jako „no attachment“.“
(Vrtbovská, 2010, s. 28)

Reaktivní Attachment Disorder (RAD)

Termín, který označuje vážně narušené citové pouto a používá se v psychiatrické diagnostice (Collins, 2008). Vzniká do pěti let dítěte jako následek například velkého zanedbávání, týrání, odloučení od matky nebo častého střídání pečovatelů (Vrtbovská, 2010).

Jaký vliv má trauma citové vazby na dítě?

„Víš, když už na počátku nedostaneš lásku svojí matky nebo aspoň otce, jsi navždy citově zmrzačená. Je to neviditelné zranění, takže se může snadno stát, že ti je nikdo neošetří [...]. Hluboko v sobě se cítím vypálená.“
(Štolbová, 2014, s. 86 a s. 149)

Tereza Nagy Štolbová (2014) ve své autobiografické knize *Dcera padajícího listí* velmi otevřeně líčí prožívání ztráty své pečující osoby v raném dětství, kterou vnímá

jako zásadní pro celý svůj další život. Autorka čtenáře provází svým niterným životem poznamenaným touto ztrátou a názorně vysvětluje nejrůznější aspekty a možnosti řešení tohoto traumatu, ke kterému došla v dospělosti. V současnosti vede kurzy pro pěstouny na téma trauma citové vazby.

Za zásadní trauma se považuje (viz Winnette, 2014) citové, tělesné a sexuální zneužívání, zanedbávání. Také zneužívání návykových látek rodiči, které má dopad na dítě. Trauma je pro dítě také opuštění své rodiny, kultury, střídání různých typů péče (zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc, dětský domov, pěstounské rodiny).

Michal Růžička (2013) v díle Krizová intervence pro speciální pedagogy vysvětluje, že pokud je traumatizována základní duševní potřeba dítěte mít citovou vazbu k pečující osobě, má to pro další vývoj jeho osobnosti zcela zásadní důsledky. S tím souhlasí také Petra Winnette (2014), která popisuje nepřítomnost vhodné pečující osoby jako silný a trvalý stres pro dítě. Dítě má z tohoto důvodu vysokou hladinu stresových hormonů (také kortizolu), které podstatně poškozují vývoj mozku.

„Vysoká hladina kortizolu může ovlivnit schopnost dítěte přemýšlet, získávat informace a zvládat chování. Také ovlivňuje imunitní systém, což znamená, že děti, které prožily trauma a ztrátu, jsou velmi náchylné k infekci.“

(Winnette, 2014, s. 10)

Dlouhodobě zvýšená hladina kortizolu potlačuje mimo jiné vytváření růstového hormonu, v pozdějším věku se často objevují psychické problémy, chronické úzkostné poruchy, deprese, poruchy příjmu potravy, učení a zneužívání návykových látek. Pokud dítě v raném věku nezažívá citlivou a přiměřenou péči svého rodiče, nevytvoří se spoje mezi neurony v mozku dítěte a tím se nepropojí významné části jeho mozku. Pokud dítě zažívá chronický stres do tří (až pěti) let, poškozuje ho nejvýznamněji (Winnette, 2014).

Důvodem přetrvávání neklidu, nesoustředění, úzkostnosti, strachu, necitlivosti a jiné u dětí i v pozdějším věku (kdy již dítě nestrádá), je určité „biologické naprogramování“ – adaptace na podmínky, které na dítě působí v nejcitlivějším období života – závažnou ranou deprivaci (Vágnerová, 2012, s. 25). Úzkost a deprese jsou spjaty se strachem, že dítě opět prožije ztrátu toho, co milovalo (Růžička, 2013).

Radek Ptáček a kol. (2011) definuje odlišnosti vývoje dítěte s traumatem citového pouta v pěti oblastech. Mezi poruchy somatického vývoje patří zejména opoždění tělesného vývoje a oslabení imunity. Poruchy intelektu a motoriky se projevují opožděným rozumovým vývojem, nižšími hodnotami rozumových schopností a opožděným

motorickým vývojem. V řeči dětí se také často objevuje opožděný rozvoj, omezené schopnosti vyjadřování a malá slovní zásoba. Poruchy socioemočního vývoje se demonstrují opožděným vývojem, obtížným navazováním citových vazeb, nedůvěřivostí (nebo bezmeznou důvěřivostí), nízkou sebedůvěrou a špatným zvládáním stresových situací. Často se u těchto dětí vyskytují psychické obtíže, mají vyšší potřebu psychiatrické péče a užívají psychiatrickou medikaci (Ptáček a kol. 2011). Komplexní deprivace způsobuje celkové vývojové opoždění – dočasné u menších dětí. U starších dětí se důsledky rané deprivace mohou projevit přetrvávajícími zvláštnostmi v chování. „Obecně lze říci, že čím je prostředí méně podnětné a čím déle v něm dítě žije, tím jsou negativní důsledky podnětového strádání závažnější“ (Vágnerová, 2012, s. 25). Děti s traumatem citové vazby mají obvykle problémy v adaptaci a sociální orientaci. Pokud se dostanou do nové situace nebo prostředí, selhávají mnohem častěji než děti, které mají zázemí (Vágnerová, 2012).

Citové pouto pěstounů

Vzorce vztahové vazby se v rodinách často opakují, protože typ vztahové vazby rodičů se obvykle promítá do typu vazby jejich dětí (Collins, 2008). Ann Collins doporučuje, aby se žadatelé o pěstounskou péči zamysleli nad svými vztahovými vzorci chování dříve, než se rozhodnou přijmout do pěstounské péče dítě, které má nenaplněné potřeby vztahové vazby. Mary Mainová a Ruth Goldwynová vytvořily metodu „Adult Attachment Interview (AAI)“, prostřednictvím které se může pěstoun dozvědět druh své citové vazby v raném dětství se spolehlivostí 65 – 85 %. Tato metoda je významná zejména proto, že ukazuje, jakou vazbu měl v dětství pěstoun, a tedy jaký druh vazby se vytvoří u jeho přijatých dětí. V zahraničí se typ vazby touto metodou u zájemců o zprostředkování pěstounské péče předem vyhodnocuje (Vrtbovská, 2010).

Ze zahraničních výzkumů totiž vyplývá (Dozier in Vrtbovská, 2010), že velmi záleží na tom, zda je dítě svěřeno do péče pěstouna, který má jistý nebo nejistý typ vazby. Zkoumány byly děti od jednoho do tří let, po osmi měsících přijetí do náhradní rodinné péče. Až 63 % dětí s poruchou citové vazby, po přijetí do péče pěstounů s jistou vazbou, se díky tomu jejich vlastní vzorec vazbového chování změnil na jistý typ. Naopak ale u dítěte s jistou vazbou, které je v péči pěstouna s vazbou narušenou, je pravděpodobné, že se u něj rozvine postupně porucha.

„Jen 22 % dětí se silnou nervovou soustavou a celkovou zdatností si v takovém případě zachová jistou citovou vazbu“ (Vrtbovská, 2010, s. 37).

3.3 Psychická deprivace

„Nemají v sobě nic z toho, co znáte od svých dětí. Nezáleží jim na ničem jiném než na vlastním přežití. Škubou si vlasy, drásají kůži, hlavičkou buší do polštáře, koušou si ruce až do krve. V noci křičí ze spaní, pomočují se [...].“
(Zezulová, 2012, s. 21)

Lékařka Dagmar Zezulová (2012) popisuje chování dětí s psychickou deprivací z pohledu její role pěstounky. Jejím záměrem je připravit budoucí pěstouny na okamžiky, které mohou zažívat. Pokud o nich budou pěstouni vědět, chápat a umět na ně reagovat, může se mnohé v jejich vzájemném vztahu změnit.

Profesor Matějček (2005) definuje psychickou deprivaci jako „nedostatečné uspokojení základních psychických potřeb v závažné míře a po dosti dlouhou dobu“ (Matějček, 2005, s. 189). Může vznikat v rodině, kolektivní péči, ale především v trvalé ústavní péči. Matějček dále svými výzkumy s profesorem J. Langmajerem dokládá reparabilitu psychické deprivace nejen v raném dětství, ale až do mladšího školního věku.

Matějček definuje „**základní psychické potřeby**, které musí být v náležitě míře a v pravý vývojový čas uspokojeny, aby se dítě mohlo vyvíjet ve zdravou osobnost“ (Matějček, 2005, s. 235).

1. **„Potřeba stimulace** - dostatek podnětů kvalitních a proměnlivých podnětů (vede k aktivitě dítěte);
2. **Potřeba smysluplného světa** - řád, smysl v podnětech (dítě se učí, přizpůsobuje, osvojuje si postupy a strategie společenského chování);
3. **Potřeba životní jistoty** – naplnění v mezilidských vztazích (pocit bezpečí, zbavuje úzkosti, umožňuje cílevědomé aktivity);
4. **Potřeba pozitivní identity** – přijetí sebe sama, své společenské hodnoty (sebeúcta a sebevědomí);
5. **Potřeba otevřené budoucnosti** – životní perspektiva, naděje; uzavřená budoucnost vede k zoufalství.“ (Matějček, 2005, s. 235)

Psychická deprivace je obvykle chápána jako pojem obecnější, nadřazený traumatu citové vazby. Citová deprivace je jednou ze součástí deprivace psychické. Přesto jsou deprivací projevy v podstatě totožné s projevy traumatu citové vazby.

Deprivační projevy v chování dítěte

Nedostatek podnětů, které dítě potřebuje, ovlivňuje negativně vývoj osobnosti dítěte zejména v jeho prožívání, uvažování a chování. Důsledky strádání v podobě dlouhodobého neuspokojování psychických potřeb se projevují tak, že se dítě nebude umět adaptovat na různé situace, které jsou ve společnosti běžné a jeho chování bude považováno za neobvyklé, až asociální (Matějček, 2005, Vágnerová, 2012).

Děti s takovou ranou zkušeností mívají často poruchu pozornosti spojenou s hyperaktivitou, která ovlivňuje negativně školní výsledky, ale především sociální adaptaci. Dětem dělá problémy se na něco soustředit, jsou neklidné, impulsivní. Na rozvoj této poruchy nemá vliv jen trauma rané zkušenosti, ale i zásadní změna prostředí při příchodu do náhradní rodiny. V nové rodině je najednou mnoho podnětů a dítě se nemusí umět hned přizpůsobit. Projevuje se pak jako neklidné, nesoustředěné (Vágnerová, 2012, s. 27).

Dítě se v málo podnětném prostředí nemůže rozvíjet citově (nesměje se ani nepláče), společensky ani rozumově. Dříve se tyto důsledky deprivace zaměňovaly s mentální retardací – rozumovým poškozením (Návrat, 2006). Díky profesorce Koluchové, která tomuto tématu věnovala svůj osobní i profesní život, se snad tyto diagnostické chyby již nestávají.

Mezi typické projevy deprivace, které dětem nahrazují bezpečí a jistotu, patří podle MUDr. Zezulové (2012, s. 43):

- „**usínací rituály** - kývání se, bušení hlavou do polštáře, houkání a podobně;
- **emoční nestabilita** – může vyrůst až v agresivitu vůči sobě a lidem (věcem) okolo;
- **vývojová regrese** – jako reakce na změnu, ale také ve 3. fázi adaptace: potřeba dítěte odžít si první okamžiky života (šišlání, kočárek, a podobně) – jako „důsledek dosavadního chudého emočního, citového a sociálního vývoje.“

Dagmar Zezulová (2012) zároveň uvádí některé projevy v chování, které se u přijatých dětí často objevují:

- **účelové chování;**
- **vztah k jídlu;**
- **vztah k věcem;**
- **rivalita;**
- **afektivní chování;**
- **sebepoškozování;**

- **krádeže;**
- **lži, podvádění;**
- **hygiena;**
- **bezvýběrové kontakty.**

Na závěr je třeba zmínit, že komplex problémů, vyplývajících z raného traumatu (psychické deprivace), je v Mezinárodní klasifikaci nemocí uveden pod pojmem specifická porucha dětského věku.

U dětí, které prožily psychickou deprivaci, se může přibližně do pěti let rozvinout dezinhibovaná přichylnost. Porucha, která se projevuje například opožděním vývoje řeči, nadměrnou aktivitou a nápadnostmi v sociálním chování. Dítě nápadně a nevýběrově vyžaduje pozornost jiných lidí (Vágnerová, 2012).

„Nemožnost vytvoření stabilního a spolehlivého vztahu a s tím související nezvládnutí vývojových úkolů raného věku vede k selhání i v oblasti separace, která nemůže nastat, když se žádný uspokojivý vztah nevytvořil.“

(Vágnerová, 2012, s. 33)

Porucha opozičního vzoru se objevuje u některých školáků, kteří prožili ranou deprivaci, nevhodnou výchovou nebo dědičné předpoklady či zátěž v prenatálním věku (fetální alkoholový syndrom). Děti trvale porušují sociální normy. Mají sníženou frustrační toleranci, bývají snadno podrážděné, neklidné, nesoustředěné (Vágnerová, 2012, s. 33).

3.4 Co může pro dítě udělat pěstoun?

Zájemce o pěstounskou péči by měl vědět, jaký typ citové vazby v raném dětství měl a jakou tedy předá svým dětem. V případě nejistého typu mu nezbyvá než na sobě společně s odborníkem pracovat, aby mohl následně „léčit“ přijaté dítě.

Ann Collins ve své publikaci Attachment popisuje dva doporučované přístupy k dětem s poruchou citové vazby:

1. **SAFE** (bezpečí): jistý, bezpečný, všímavý, pozorný, přátelský, empatický
(dle Kate Cairns);
2. **PLACE** (místo): hravost, láska, přijetí, zvědavost, empatie.
(dle Dan Hughes)

„Dohromady tyto přístupy mohou pomoci pěstounům stát se pro děti v jejich péči bezpečným místem.“ (Collins, 2008, s. 44)

Pěstoun by měl být schopen zvyšovat svoji vnímavost a tak lépe rozpoznat potřeby dítěte a reagovat na ně. Přijímat dítě takové jaké je. Vztah pěstounů k dítěti by neměl stát na tom, zda dítě dokáže naplňovat jejich potřeby: lásky, přijetí, a podobně. (Collins, 2008)

PhDr. Petra Winnette, PhD., ředitelka a terapeutka Institutu náhradní rodinné péče – NATAMA, doporučuje nepodceňovat bolest, smutek, strach dětí. Potřebují pomoc k „osmutnění“ svých trápení. Dítě se bude postupně adaptovat, naváže zdravé vztahy, pokud se pěstounům podaří vytvořit si s ním individuální a kvalitní vztah. Pomáhá rychle případný problém vyřešit a jasně vztahy opravit hned po případném konfliktu. Vyplatí se často opakovat to, co již funguje a strukturovat činnosti dle vývojového ne chronologického věku.

Vcítěním se do emociálního stavu dítěte pěstoun rozvíjí jeho schopnost vcítit se do druhých. Pokud má dítě dezorganizovaný - dezorientovaný typ vazby, je nutné, aby s ním pěstoun vstoupil do dyadické terapie. (Winnette, 2014)

Typy chování dětí psychicky deprivovaných a doporučení pro náhradní rodiče dle profesora Matějčka

(Pan profesor zdůrazňuje, že každé dítě je individuální a také může své typy chování měnit.)

1. **Relativně dobře přizpůsobený typ dítěte:** dítě se někdy až brání velkému náporu podnětů v náhradní rodině a u náhradních rodičů může vzrůstat nejistota, která může narušit vzájemný vztah; prospívá trpělivost pěstounů, opatrnost a zdrženlivost;
2. **Hypoaktivní typ dítěte:** opoždění mentálního vývoje, snížená aktivita, obzvláště v sociální oblasti; dítě často „není dobře schopné citové odezvy.“ (Matějček, 2005, s. 187);
3. **Ssociálně hyperaktivní typ dítěte:** dítě nenavázalo uspokojivou citovou vazbu v raném období a zaměřuje se na množství a nikoliv kvalitu podnětů, nadměrně aktivní v navazování kontaktů;
4. **Sociálně provokační typ dítěte:** dítě nemá naplněnou potřebu citového vztahu s pečující osobou, násilím se dožaduje pozornosti, provokuje, je zvýšeně napjaté. Ačkoliv se mohou tyto děti projevovat v ústavní péči až agresivně a zlomyslně, dobrá náhradní rodina, která zaručuje stálé a přijímající prostředí, které dítě kotví, dobře se přizpůsobí a vyrovná;

5. **Náhradní uspokojení citových potřeb u dítěte:** pokud jsou potřeby citové nedosažitelné, dítě je může přemístit do potřeb jiných, dosažitelnějších. Jedná se o sexuální aktivitu, nepřiměřený zájem o jídlo, agresivitu a podobně. Pro pěstouny je dítě s tímto problémem náročné, protože je třeba s ním pracovat terapeuticky a překonat nevhodné zaměření uspokojování citových potřeb. Což je úkol nesnadný a dlouhodobý. (Matějček, 2005)

Doporučení pro pěstouny dětí s projevy deprivace (Dagmar Zezulová)

1. **„Vytvořit rituály:** pěstouni se na ně mohou zaměřit, vytvořit s jejich pomocí jistotu; autorka je doporučuje využívat také při nežádoucím chování – reakce je vždy stejná a dítě jí může lépe porozumět;
2. **Hra na miminko:** děti často nemají „odžité rané dětství“, miminko mohou pěstouni nosit v šátku a postupně se na sebe vyladit;
3. **Plánování budoucnosti:** jistota domova, toho, co bude následovat (malovaný kalendář s pozitivy, které dítě čekají);
4. **Hospitalismus:** lze nahradit jinými rituály, nabízet něco jiného: uspávání v houpací síti, v dětském spacáku, v objetí;
5. **Úniky z agresivity:** noviny nebo špagety k roztrhání, boxovací pytel, otáčet agresí v legraci;
6. **Přiměřený tělesný kontakt:** některé děti fyzický kontakt snáší těžce, lze začít dotykovou masáží před spaním a postupně zvykat na fyzický kontakt;
7. **Pochopení:** pro pocity dítěte a prostor pro sdílení; vyjadřovat právo každého člověka na negativní pocity;
8. **Nečekejte zázraky:** nejistot se děti mohou zbavovat dlouho a pěstouni by neměli hledat vinu v sobě, ale být trpěliví;
9. **Zapisujte si pokroky:** ty není v každodenním shonu příliš vidět – zpětné zastavení může být pro pěstouny přínosné.“
(Zezulová, 2012, s. 47 - 48)

Kapitola nabízí několik typů přístupů od různých autorů proto, že jako každé dítě i každý pěstoun je jiný a potřebuje si vybrat přístup, který mu nejvíce vyhovuje a důvěřuje mu. Kromě výše zmíněných přístupů, které jsou orientované na samostatnou práci pěstounů na sobě a ve vztahu s dítětem, je možné využít odborné pomoci, ve smyslu

terapeutických metod. Občanské sdružení Amalthea (2013), které vydalo publikaci *Terapeutické metody pro práci s dětmi v náhradní rodinné péči*, nabízí mnoho různých možností metod práce s přijatými dětmi. Kniha na konkrétních příbězích dětí představuje jednotlivé metody, které používají jejich odborní pracovníci. Vysvětluje také jejich přínos pro celou rodinu.

Mezi terapeutické techniky, které lze ve spolupráci s odborníky využít patří například:

Dotyková terapie: podporuje vztah mezi dítětem a pěstounem, dítě vnímá pocit bezpečí, své tělo a jeho signály; zlepšuje vzájemné vztahy a komunikaci v rodině, prohlubuje empatii u jejích členů.

Filiální terapie: posiluje vztah rodiče a dítěte, prohlubuje pocity důvěry, bezpečí a blízkosti; zvyšuje úroveň hravosti a potěšení ve vzájemném vztahu dítěte a rodiče; budování sebekontroly dítěte, zodpovědnosti za svá rozhodnutí a učení se uspokojovat své potřeby přiměřeným způsobem.

Videotrénink interakcí: pomoc rodině poznat své komunikační způsoby a podporovat komunikační vzorce, které fungují.

Pesso Boyden Systém Psychomotor: terapeut vede pěstouny tak, aby uměli naplňovat aktuální potřeby dítěte; nové pozitivní zkušenosti umožňují dítěti doplnit chybějící podněty z minulosti; posiluje vztah mezi dítětem a pěstouny.

Terapeutický příběh: cesta jak pomoci dítěti vyrovnat se svou historií a pomoci najít způsob, jak se dají řešit aktuální potíže (Černá a kol., 2013).

V páté kapitole empirické části práce budou popsány techniky, které pomohly konkrétním dětem a pěstounům, z nichž řada vychází z principů výše uvedených. Ne všichni pěstouni tyto techniky znali, ale používali je intuitivně. Podstatné je, aby pěstouni dokázali reagovat na potřeby dítěte a přiměřeně je naplňovat. Předpokladem je naladění na dítě a porozumění signálům, které vysílá.

Závěr

V kapitole jsou stručně shrnuty nápadnosti ve vývoji dětí v pěstounské péči. Je popsána problematika citového pouta. Zároveň se vysvětlilo, jak souvisí vzorec vazbového chování s chováním dítěte a co je toho příčinou. Zásadní je informace, že typ vazby je důležitý nejen u dítěte, ale především u pěstounů samotných, kteří by jí měli věnovat zaslouženou pozornost. Projevy citové deprivace jsou v podstatě reakcí na poruchu citové vazby. Pojmy citové pouto a psychická deprivace se prolínají. Psychická deprivace je širší pojem,

který zahrnuje všechny aspekty, nejen ty vztahové. Zároveň se v poslední době více využívá pojem „porucha citového pouta“. V práci jsou použity oba termíny.

Byly rovněž zmíněny biologické procesy, které nastávají příčinou nevhodné péče o děti v raném věku. Nadějí je, že má lidský mozek schopnost přeorganizovat se v případě, že jsou další zkušenosti dítěte dobré, časté a sytící (Winnette, 2014).

Ke zmírnění či odstranění poruch vývoje dítěte mohou přispět pěstouni. Z toho vyplývá důležitý úkol pěstounů, rozhodovat se zodpovědně pro toto poslání a vytvářet pro dítě bezpečný, jistý vztah, plný pochopení pro jeho odlišnosti. Je nesmírně důležité pochopit příčiny nápadností v chování přijatých dětí a pomoci jim se s nimi vyrovnat, stejně jako dobře znát a rozvíjet své schopnosti i dovednosti.

II. EMPIRICKÁ ČÁST

Empirická část práce se zaměřuje prostřednictvím kvalitativního výzkumu na vztahy různých faktorů k procesu adaptace dítěte v pěstounské rodině z pohledu pěstounů. Zabývá se vymezením metod práce, zpracováním dat a realizací výzkumu. Hledá odpověď na otázku, jaké faktory přispívají k úspěšné adaptaci dítěte v pěstounské rodině.

Celý výzkum je omezen na skutečnosti získané od samotných pěstounů (tedy vnímání adaptace dítěte z jejich pohledu) a jejich počtem. Všichni účastníci považují adaptaci jejich přijatého dítěte za úspěšnou.

4 METODOLOGIE VÝZKUMU

4.1 Cíl výzkumu

Cílem výzkumu je definovat faktory, které dle pěstounů přispívají k úspěšné adaptaci dítěte a popsat jejich vztahy k ní. Zaměří se ale také na faktory, které mají na adaptaci dítěte negativní vliv. Na základě určení těchto cílů jsou zvoleny tyto výzkumné otázky:

Jak probíhala adaptace přijatého dítěte z pohledu pěstounů? Jaké chování dětí pro ně bylo překvapivé? S čím bylo obtížné se vyrovnávat? Kde čerpají energii, kdo (nebo co) jim pomáhá?

Není cílem obsáhnout problém v celém jeho spektru, ale přijít na to, jaké faktory přispěly k adaptaci dítěte v konkrétních pěstounských rodinách.

4.2 Výzkumné metody

Jako výhodný se pro tuto práci jeví přístup kvalitativního výzkumu a to především vzhledem k povaze této práce. Dle profesora Michala Miovského (2006, s. 23), pomáhá kvalitativní přístup „efektivně porozumět pozorované realitě“. Kvalitu je možné chápat jako hodnotu, soubor vlastností, které vypovídají o tom, jaký předmět našeho zájmu je. Osobní vztah s účastníky výzkumu vnímá profesor Michal Miovský (2006, s. 26) jako „základní předpoklad úspěchu.“ Vzhledem k tomu, že autorka s účastníky výzkumu osobní vztah má, považuje tento druh výzkumu za vhodný.

Ambicí této práce je informovat zájemce o zprostředkování pěstounské péče s vlivy, které na adaptaci přijatého dítěte působí a vysvětlit vztahy mezi nimi z pohledu pěstounů. Větší informovanost pěstounů by mohla předejít předčasně ukončené pěstounské péči.

Účastníci výzkumu byli vybráni metodou stratifikovaného záměrného výběru (Miovský, 2006). Účastníci splňující kritérium souhlasu s výzkumem a výkonu pěstounské péče minimálně jeden rok, byli rozděleni do vrstev dle způsobu přípravy, typu pěstounské péče, délky trvání pěstounské péče. Z nich byli vybráni zástupci. Cílem výběru bylo získat různorodý vzorek účastníků. Jsou mezi nimi lidé, kteří se stali pěstouny v době, kdy neexistovaly povinné skupinové přípravy a jejich přijaté děti jsou již dospělé. Zároveň jsou ve vzorku účastníků výzkumu také pěstouni, kteří povinnou přípravu absolvovali

přibližně před rokem, tedy po novele zákona o sociálně-právní ochraně dětí. Mezi účastníky jsou pěstouni na přechodnou dobu i pěstouni takzvaně dlouhodobí. Také ti, kteří přijali jedno dítě, více dětí postupně a sourozeneckou skupinu najednou. Zároveň bylo stanoveno, že bude vzorek účastníků vybrán také podle kritéria na základě historie přijatého dítěte. A to tak, aby byly ve vzorku zastoupeny děti přijaté z biologické rodiny, pěstounské péče na přechodnou dobu a péče ústavní. Bohužel se nepodařilo získat souhlas s rozhovorem u pěstounů, kteří ukončili předčasně pěstounskou péči. Jejich neochota ke sdílení svých zkušeností je však pochopitelná.

Sběr dat

Ke sběru dat byla využita metoda polostrukturovaného rozhovoru, který řeší nevýhody plně strukturovaného i nestrukturovaného rozhovoru (Miovský, 2006).

Rozhovory se konaly v přirozeném prostředí účastníků výzkumu od května do listopadu 2014 a trvaly přibližně 60 minut. Rozhovorů proběhlo celkem osm. Ve dvou případech s oběma manželi, v ostatních jen s pěstounkou. Pěstouni byli seznámeni s cílem výzkumu. Popisovali adaptaci jedenácti přijatých dětí, které jsou nyní součástí jejich rodin. Děti přijali ve věku od tří měsíců do jedenácti a půl roku. Po krátkém rozhovoru vedeném obecně o profesním povolání pěstounů, byly pokládány otázky k jednotlivým oblastem zkoumání, jejichž pořadí nebylo vždy dodržováno a přizpůsobovalo se rytmu rozhovorů.

Oblasti zkoumání: Jak probíhala adaptace přijatého dítěte z pohledu pěstounů? Jaké chování dětí pro ně bylo překvapivé? S čím bylo obtížné se vyrovnávat? Kde čerpají energii, kdo (nebo co) jim pomáhá? Jak pěstouni vycházejí s biologickou rodinou dítěte? Témata rozhovoru byla stanovena na základě teoretických znalostí a vlastních praktických zkušeností autorky.

Spontánně pěstouni uváděli i další informace, na které se výzkumník nedotazoval, ale jež byly ve výzkumu později využity. Vzhledem k tomu, že mezi účastníky výzkumu a výzkumníkem je osobní vztah, je pravděpodobné, že pěstouni mluvili otevřeně i o neúspěších, se kterými se potýkali a upřímně sdělovali niterné pocity, které zažívali. V některých případech přišlo dojetí pěstounů spojené se slzami a uvědoměním, kolik toho zvládli překonat.

Etika výzkumu

Všichni účastníci výzkumu byli seznámeni s cílem výzkumu a s účastí souhlasili. Jejich anonymitu zaručuje změna jmen a nezveřejnění místa bydliště či zařízení ústavní péče, odkud děti pěstouni přijali. Rozhovory nahrávané na diktafon byly přepsány, s výjimkou údajů o jménech a konkrétních místech.

Text pracuje se změněnými jmény pěstounů, které jsou uvedeny v závorkách za citacemi z jejich rozhovorů. Pěstouni se zveřejněním souhlasili. Příloha práce obsahuje jeden z příběhů pěstounské rodiny, k jehož publikaci dostala autorka souhlas v souladu se zákonem o ochraně osobních údajů.

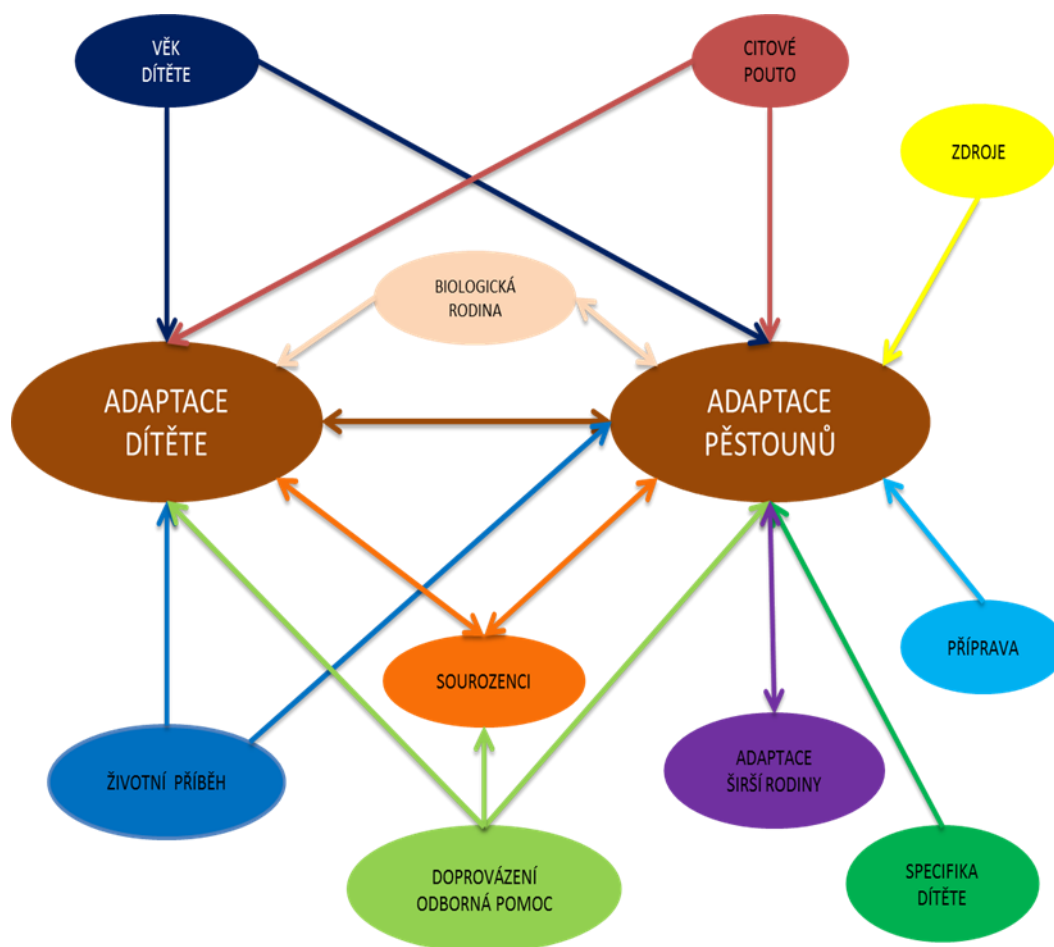
Metoda zpracování a analýzy dat

Pro analýzu dat byla zvolena metoda vyhledávání a vyznačování vztahů. Jejím principem je „vyhledávání, identifikace, popis vztahů, na které nás explicitně upozorňují účastníci výzkumu“ (Miovský, 2006, s. 225). Metoda uvádí do vztahů jednotlivé fenomény a popisuje pochopení vztahů účastníky výzkumu a uvažování o něm. Druhým principem je „vyhledávání vzájemných vztahů mezi proměnnými na základě vnitřních nebo vnějších souvislostí“ (Miovský, 2006, s. 225).

Dále byla použita metoda vytváření trsů a kategorizace. Na jejich základě byly definovány jednotlivé faktory ovlivňující adaptaci, které jsou níže popsány (viz pátá kapitola). Z výstupů rozhovorů s účastníky výzkumu byl zpracován model č. 1, který vyznačuje jednotlivé faktory a vztahy k adaptaci dítěte.

5 FAKTORY OVLIVŇUJÍCÍ ADAPTACI DÍTĚTE

Z rozhovorů účastníků výzkumu vyplynulo, že není možné rozdělit faktory ovlivňující adaptaci na zcela pozitivní nebo negativní. Faktory totiž v sobě mohou nést zároveň oba náboje. To je zásadní zjištění, které dále ovlivňuje níže uvedený model č. 1, zpracovaný z výsledků výzkumu. Barvy jsou jednotlivým faktorům přiděleny jen náhodně nebo symbolicky, ne však s významem pozitivní či negativní zkušenosti, jak bylo původně zamýšleno.

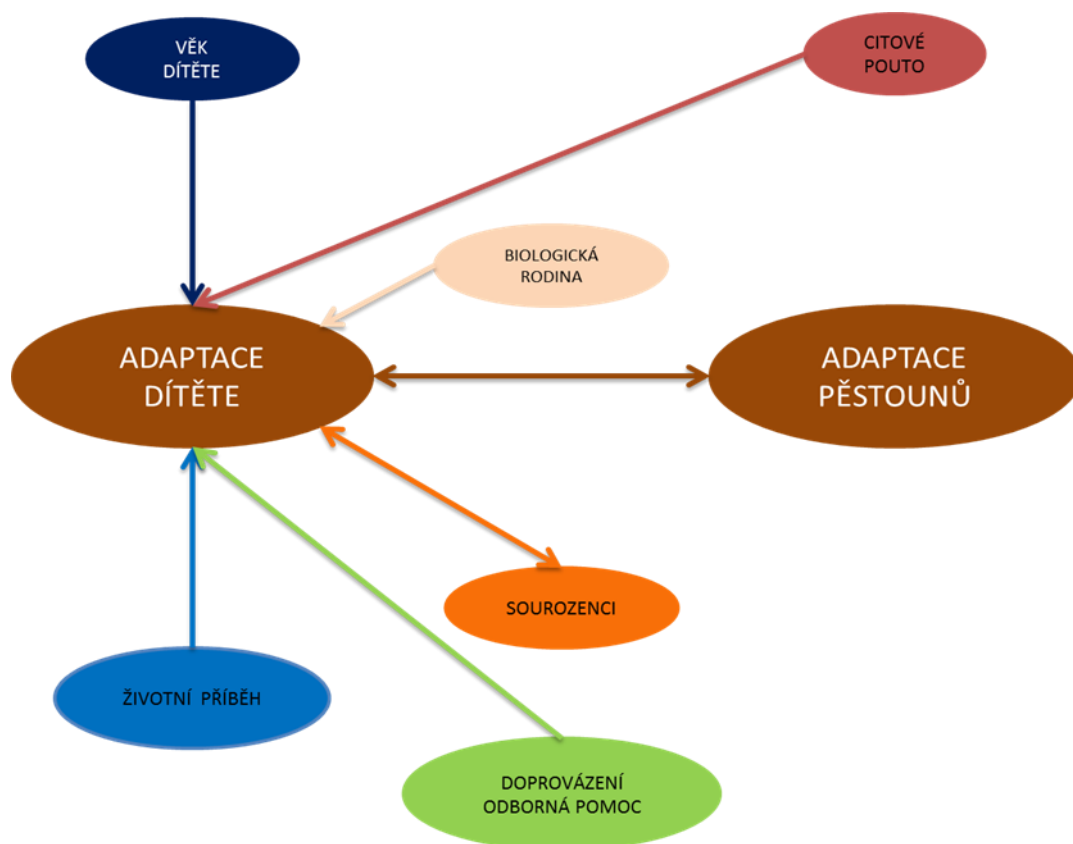

Model č. 1.

Model jednotlivých faktorů působících na adaptaci dítěte doplňují šipky, které symbolizují vztahy mezi nimi. Důležitý je také jejich směr, který může být v některých případech oboustranný. Z výzkumu vyplývá, že zásadní faktor, ovlivňující adaptaci dítěte je adaptace pěstounů (viz kapitola druhá). Stejně jako ovlivňuje adaptace dítěte adaptaci pěstounů, fungují vztahy i obráceně. Adaptace pěstounů na jejich roli má bezesporu vliv na adaptaci dítěte. Mezi další oblasti, jež tento proces ovlivňují, patří

životní příběh, věk dítěte, citové pouto (vazba), biologická rodina dítěte, sourozenci biologičtí i „získaní“ v pěstounské rodině a doprovázení (odborná pomoc).

Jak znázorňuje model č. 2, na adaptaci dítěte působí především adaptace pěstounů. Proto jsou znázorněny stejnou barvou, velikostí a vzájemnou propojeností na vyjádření oboustranného ovlivňování procesu. Vnímají to tak subjektivně sami pěstouni i výzkumník ze svého pohledu. Oboustranný vliv je znázorněn i u sourozenců dítěte. To, jak sourozenci přijmou dítě do své rodiny, ovlivní jeho adaptaci zcela zásadně. Také biologičtí sourozenci přijatých dětí mají vliv na jejich adaptaci. Sedm dětí má své biologické sourozence, žijící s jejich rodiči, prarodiči, u jiných pěstounů nebo v ústavní péči. Dítě potřebuje rozumět tomu, proč právě ono se svými rodiči žít nemůže, proč prarodiče nevychovávali i jeho. Potřebují znát odpověď na otázku, proč nemůže jejich sourozenec bydlet s nimi u pěstounů. Pokud fakt, že dítě vyrůstá v pěstounské péči, jeho sourozenci přijmou, přispívá to k jeho úspěšné adaptaci. Zároveň to, jak dítě přijímají biologické děti pěstounů, ovlivňuje i adaptaci pěstounů. Zdroje jsou chápány ve smyslu zdrojů sil, energie, ze kterých mohou pěstouni čerpat. Další aspekty budou popsány níže.

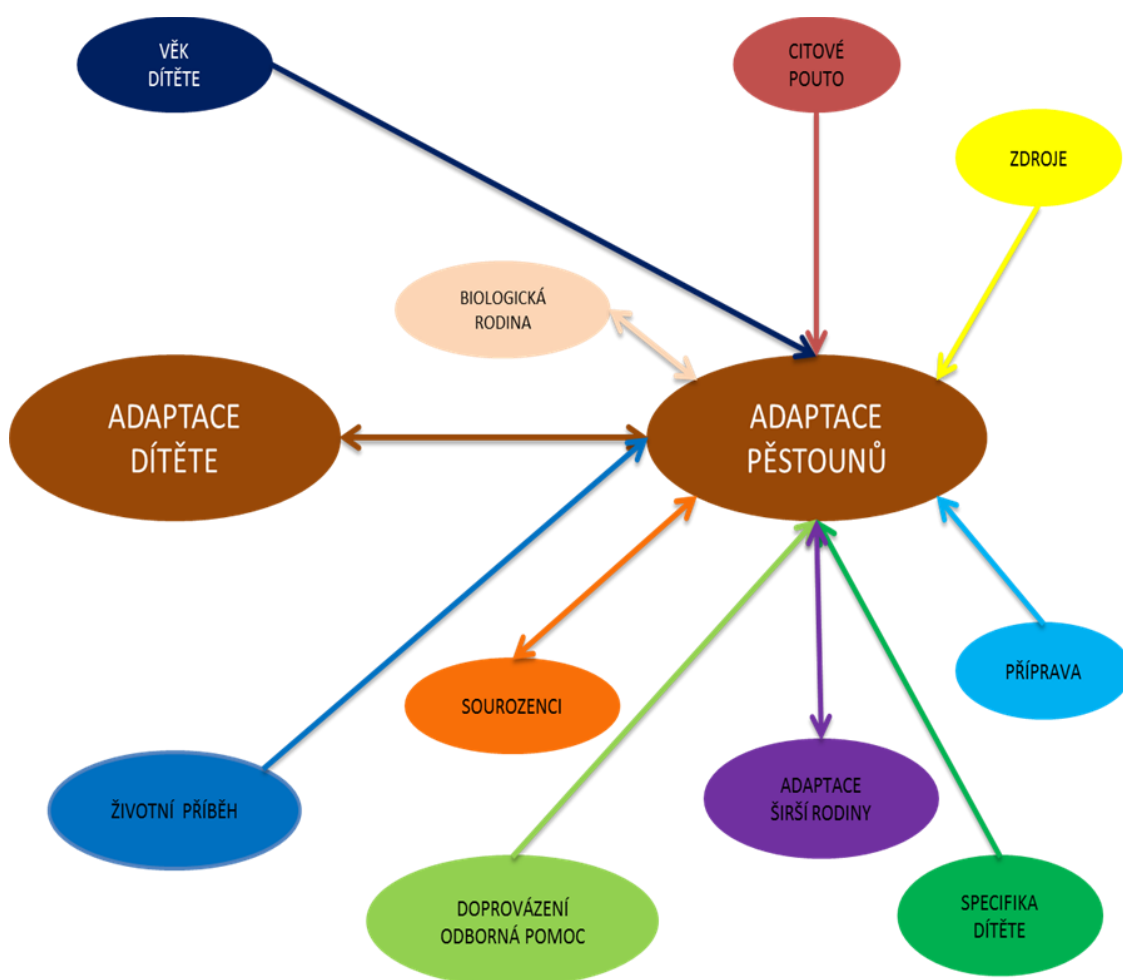

Model č. 2

5.1 Adaptace pěstounů

Adaptaci dítěte nutně ovlivňuje schopnost adaptace pěstounů na dítě a jejich novou roli, jak již bylo popsáno v teoretické části. Jejich vztah je tedy vzájemný a velmi silný. Výzkum ukazuje, že na adaptaci pěstounů, mají vliv relativně stejné faktory jako na adaptaci dítěte. Přesto byly faktory, které působí na adaptaci dítěte nepřímo, jako adaptace širší rodiny, zdroje energie pěstounů, specifika dítěte a příprava pěstounů, přiděleny do vztahu s adaptací pěstounů. To proto, že pěstouni tyto vztahy „filtrují“ a mohou ovlivnit (a ovlivňují) jejich působení na dítě. Jak vypovídá citace pěstounky:

„Byla to jenom naše vůle, naše rozhodnutí mu pomoci, co nám nedovolilo se vzdát. Po půl roce nastal zlom, ve mně.“ (Rozálie)

Model č. 3

5.2 Věk dítěte

U dětí do jednoho roku nezaznamenali pěstouni žádné potíže s adaptací v pěstounské rodině. U dětí od roku a půl do téměř devíti let pozorovali pěstouni jisté obtíže v adaptaci, vázané zejména na historii dítěte. Rodina, která přijala děti (dvojčata) ve věku jedenácti a půl roku, nevnímala žádné překážky v adaptaci. Nelze tedy říci, že věk je jediným určujícím faktorem, který ovlivňuje proces adaptace, i když „na miminko se zvyká lépe a miminko si zvyká lépe.“ (Jiřina)

Faktor věku dítěte může působit jak na dítě, tak i na pěstouny. Malé dítě si pravidla v rodině osvojuje postupně a automaticky. Pro dítě větší, které zažilo jiný styl výchovy, může být obtížnější zvyknout si na nová pravidla. Také pěstouni se u menších dětí nemusí zabývat předchozím stylem výchovy. S léty, které dítě prožilo v předchozí nevhodné péči, se pojí také specifika v chování dětí, která jsou pro pěstouny náročná, jak bude popsáno níže.

5.3 Příprava pěstounů, jejich motivace a očekávání

Je zajímavý fakt, že očekávání pěstounů (definování dítěte v dotazníku při žádosti o zařazení do přípravy a upřesnění během přípravy) bylo splněno jen čtyřikrát z jedenácti případů a přesto se s ním pěstouni vyrovnali. Nabízí se předpoklad, že je to důkaz adaptability pěstounů. Je poměrně velký rozdíl, pokud do rodiny místo dítěte mladšího školního věku přijde miminko, jak tomu bylo v případě pěstounky Jany: „Nabídli nám holčičku, která měla devět měsíců, což byl šok [...]. Ale zase jsem měla víc času, jsem s ní na mateřské dovolené.“ „V požadavcích, které jsme byli nuceni předtím vyplnit, jsme měli dítě do tří let, pokud možno našeho etnika. Z kraje nám pak volali, že nás vybrali pro Sárinku, která měla téměř pět let a etnicky odlišný původ [...] hodně jsme zvažovali rady dětské psychologky, která nám nedoporučila přijmout dítě jen o půl roku mladší, než byla naše Beatka. Sama jsem se musela vyrovnat s tím, že nám doma nebude plakat miminko, ale skotačit další velká holčička. Nebylo to jednoduché.“ (Patricie) „Do žádosti jsme si napsali jedno dítě pět až devět let, majoritního etnika [...] Přijali jsme nakonec dvojčata, téměř dvanáctiletá, odlišného etnického původu.“ (Petra)

Povinnou skupinovou přípravu absolvovala polovina pěstounů. Všichni pěstouni však uvádí svoji osobní přípravu ve formě četby knih (především pana profesora Matějčka – polovina pěstounů) nebo prostřednictvím informací z internetu. Dvě rodiny znaly

ve svém okolí pěstouny, kterých se mohli na vše potřebné zeptat. Zároveň viděli, jak žijí a s čím se potýkají.

„Díky přípravě se nám otevřel nový pohled na problematiku dětí z nefunkčních rodin, doma jsme si ujasnili, čeho všeho si na sobě vážíme, že máme kolem sebe skvělou širokou rodinu, naučili jsme se jak víc chápat druhé [...] a že každé problematické chování má své příčiny, že s dítětem musíme umět přijímat i jejich rodiče a naučili jsme se mluvit o svých pocitech.“ (Veronika)

Pěstounka Veronika, jako jediná z účastníků výzkumu, vidí ve skupinové přípravě veliký přínos. Absolvovala přípravu pro pěstouny na přechodnou dobu podle jiné metodiky než ostatní účastníci výzkumu. Je pravděpodobné, že rozdíl tkví právě v obsahu a metodách přípravy.

„Byla bych ráda, kdyby si všichni lidé, kteří o pěstounské péči uvažují, uvědomili, že sebelepší příprava prostě nestačí. A že se přes veškerou snahu a dobrou vůli mohou často cítit zaskočení situací, kterou vůbec nepředpokládali.“

(Janáková, 2007, s. 167)

Pěstounka, speciální pedagožka a farmaceutka Ludmila Janáková nevnímá skupinovou přípravu žadatelů jako zásadní pro úspěšnost pěstounské péče. Ani odborné vzdělání, ačkoliv jej splňuje, nepovažuje za nejdůležitější. Pěstounům doporučuje „hledat, mluvit, pátrat, nevzdávat to, konzultovat s odborníky (Janáková, 2007, s. 168). Tedy otevřeně o případných problémech hovořit a nepředstírat, že neexistují. Nynější odborné přípravy však kromě informací poskytují také sebezkušenostní techniky, které pěstounům pomáhají reflektovat vlastní možnosti a dovednosti, empatii a strategie.

Zajímavé je zjištění, že všechny pěstounky jsou profesně buď zdravotní sestry, nebo pracují v sociálních službách. Také jejich motivace k pěstounské péči se týká především „pomáhání“: „pomoc potřebným“, „dát domov opuštěnému dítěti“, „touha někomu pomoci“, „touha pomoci někomu, kdo to potřebuje“, „pomoci nějakému dítěti“. Ve dvou případech se objevuje také motiv „mít kamaráda, sourozence pro dítě“, které již v rodině žije. V rozhovorech se také se objevuje téma „vděčnosti“ za život nebo za uzdravení biologického dítěte.

5.4 Životní příběh - odkud dítě přichází

Jedno z kritérií výběru výzkumného vzorku byla historie dítěte ve smyslu typu jeho předchozí péče. Dvě děti přišly do pěstounské rodiny od pěstounů na přechodnou dobu, dvě děti přímo z biologické rodiny a sedm dětí z ústavní péče. U dětí, jež přišly z ústavního typu péče, vnímají pěstouni nejvíce nápadností ve vývoji. S mnoha specifiky se pěstouni setkali také u dětí, jež přijaly z rodiny nebo pěstounské péče na přechodnou dobu.

Vzhledem k adaptaci, se jeví typ předchozí péče přijatého dítěte jako zásadní zejména v předávání dítěte.

Z ústavní péče si pět dětí nepřineslo do náhradní rodiny žádné osobní věci, fotografie, oblíbené oblečení. Zároveň pěstouni dostali nedostatečné informace o dětech. Dvě další děti (dvojčata) si přinesly fotografie a osobní věci, které měly ze zařízení pro děti vyžadující okamžitou péči. V dětském domově žily dva měsíce, než byly přijaty do péče pěstounské. Postup předávání byl naplánován pouze ve dvou případech. Pěstouni děti navštěvovali v ústavním zařízení, následovala návštěva doma a dlouhodobější pobyt před přijetím dětí. V jednom případě byla pěstounka s dítětem v kojeneckém ústavu tři dny a po té si jej odvážela domů. Všichni pěstouni přijímající děti z ústavní péče označovali přechod dítěte jako rychlý.

Pěstounka, která měla, z počátku, značné výhrady proti pěstounské péči na přechodnou dobu vypráví: „Kdyby byl můj chlapeček ten první rok života místo v kojenáku v pěstounské péči na přechodnou dobu [...] třeba i pro peníze, ale v rodině [...] mohl mít v životě mnohem větší šanci [...]“ (Rozálie)

Přímo z rodiny přišly děti do pěstounské rodiny na přechodnou dobu. Jejich příchod byl dle pěstounky rychlý, nečekaný a bolestný. Děti byly špinavé, hladové, zavšivené, měly zahnisané ranky od štěnic. Neměly žádné osobní věci, oblečení bylo nutné z hygienických důvodů zničit.

Děti, které účastníci výzkumu přijali od pěstounů přechodných, měly mnoho osobních věcí, oblečení, hraček, fotografií. Pěstouni dostali mnoho informací a přechod dítěte z jednoho prostředí do druhého byl pečlivě naplánován. V jednom případě využili pěstouni spolupráci doprovázející organizace, dětem byl vytvořen stěhovací kalendář. Nejdříve navštěvovala několikrát rodina dítě u pěstounů na přechodnou dobu. Zároveň pěstouni na přechodnou dobu s dítětem o nové rodině mluvili, připravovali jej na ni. Dávali mu informace o rodině, o jejich zálibách, zvycích a postojích (přiměřeně k věku).

Následovala návštěva pěstounů na přechodnou dobu s dítětem v rodině pěstounů dlouhodobých. Potom proběhly kratší a vzápětí delší pobyty dítěte samotného v pěstounské rodině. U menšího dítěte strávila pěstounka na přechodnou dobu v nové pěstounské rodině jednu noc s dítětem. I po předání dítěte byli přechodní pěstouni ochotni poskytnout informace a podpořit pěstouny dlouhodobé.

Vztah adaptace dítěte vzhledem k tomu, z jaké péče přichází, se jeví jako zcela zásadní jak pro dítě, tak pro pěstouny. A to vzhledem k přípravě dítěte na novou situaci: dostatku informací a podpory. Důležité je rovněž tempo přechodu, které by mělo vycházet z potřeb dítěte a znalosti jeho osobnosti. Význam osobních věcí dítěte a fotografií z jeho minulosti je nezpochybnitelný. Dětem pomáhá navázat na historii a nevnímat přechod jako zpretrhání svých kořenů, jak uvádí pěstouna Patricie.

„Když pěstouni na přechodnou dobu přinesli z auta její věci, občerstvili jsme se a přišlo loučení, Sárinka tak plakala, že dostala horečku a mně to málem utrhlo srdce. Byla jsem hrozně ráda, že je její pěstounka na přechodnou dobu připravena pomoci po telefonu, e-mailu. Sárince psala dopisy, neustále jí opakovala, jak se má, že má druhou maminku, že jsme ta nejlepší rodina pro ni.“ (Patricie)

5.5 Biologická rodina

Biologická rodina je pro dítě natolik zásadní, že může mít na adaptaci veliký vliv. Jedná se jak o přítomnost biologické rodiny v životě dítěte, tak o její nepřítomnost. Obojí se dítěte silně dotýká. A zároveň se tedy výrazně dotýká i samotných pěstounů. Souvisí s jejich vnitřním vnímáním a přijetím biologických rodičů dítěte, jak již bylo popsáno ve druhé kapitole.

„To si myslím, že byla největší práce, kterou jsme na sobě měli. Nejen rozumět tomu, že děti patří svým biologickým rodičům a je důležité, aby jim odpustili, měli je rádi, vidali se. Ale i to pocítit vnitřně, odpustit jim my sami a přijmout je jako součást dítěte, které milujeme.“ (Patricie)

Pouze dvě děti se po přijetí do pěstounské péče pravidelně vídají se svojí matkou. Jediné dítě se setkává s matkou i otcem. Jen jedno dítě vídá svoji babičku. Osm dětí nevidělo svoji matku vůbec nebo naposledy před mnoha lety. Kontakt s rodinou mají obě děti, které přišly z pěstounské péče na přechodnou dobu. Již tam bylo setkávání dohodnuto a v obou případech probíhá za asistence pracovníka organizace.

„Na setkání - hlavně s maminkou - se vždy těšila, ale loučení bývalo hrozně těžké a reakce doma velice silné. Holčička po kontaktu bývala plačtivá, naštvaná, vztekla, mívala často po setkání horečky, v noci se budila děsem.“ (Veronika)

Ani jedno dítě, které do pěstounské péče přišlo z péče ústavní, se svojí rodinou není v kontaktu. Může to souviset s ústavní výchovou, která se na práci s rodinou příliš nezaměřovala. Souvislost ve vztahu k minulosti, kdy byly děti často přijímány pěstouny ze vzdáleného kraje, aby se cíleně přerušily kontakty mezi ním a jeho biologickou rodinou, je také pravděpodobná (Příprava žadatelů, 2013). Pět dětí bylo přijato účastníky výzkumu do pěstounské péče v této době a žádné z nich se s biologickými rodiči nesetkávalo. Pěstouni sami v tomto ohledu neprojevovali žádnou touhu a snahu kontakt s rodiči podporovat nebo to ani nebylo z důvodu nezájmu rodičů možné. Pět matek nechtělo dítě dle pěstounů již nikdy vidět.

„Martin byl od narození v ústavu [...] říkali, že se narodil s celkovým rozštěpem obličeje, z nepoznaného těhotenství - tudíž matka se chovala, jako by nebyla těhotná, užívala různé léky a tak dále. Martin se narodil doma a rodiče z toho měli šok, tatínek si prý myslel, že Martinovi rozmačkal obličej, když mamince při porodu pomáhal. Vše dávali za vinu zdravotníkům, synka nechtěli již vůbec vidět a nechtěli na něj ani platit.“ (Jiřina)

Šest matek přijatých dětí má problém se závislostí na návykových látkách, jedna z nich prokazatelně trpí duševním onemocněním. Čtyři děti nemají otce uvedené v rodném listě. Dvě děti mají své otce ve výkonu trestu odnětí svobody.

Biologičtí rodiče mohou vidět své dítě v ústavní péči raději než v pěstounské rodině, jak již bylo popsáno ve druhé kapitole teoretické části práce. Může je trápit, když jejich dítě oslovuje pěstouny „mami, tati“, mohou se cítit ohroženi ve svém postavení. Také u pěstounů se objevují podobné pocity. Navíc mají zkušenost, že děti po setkání s biologickými rodiči reagují podrážděně na pravidla v pěstounské rodině, „somatizují“ a jsou lítostivé. Pěstouni se musí vyrovnat s tím, že dítě touží po životě se svojí biologickou rodinou, ať už je jakákoliv. Často pocítují obavy z vyhrožování biologických rodičů, kteří jsou například ve výkonu trestu, i když se hrozby nakonec neplní. Pěstouny znejišťuje i příslib biologických rodičů o podání žádosti svěřené dítěte do vlastní péče, jak uvádí pěstounka Jana.

„Otec nebyl v rodném listě Valerie. Teprve po soudu o svěření Valerie do pěstounské péče, matka uvedla otce dítěte a následně jej jako otce souhlasným

prohlášením zapsala. Otec je momentálně ve výkonu trestu odnětí svobody ve věznici Valdice, píše nám, a chce usilovat po svém propuštění o svěření dítěte do péče.“ (Jana)

Pokud se podaří vytvořit s biologickými rodiči vztah, koalici, je „vyhráno“. A tím, kdo vyhrává, je samozřejmě dítě. Má své kořeny, které nejsou zpřetrhány, může dostat odpovědi na otázky z minulosti, které ho zajímají a zároveň je v bezpečí pěstounské rodiny, která mu tyto setkání se svým rodem umožňuje. K celému procesu může výrazně přispět doprovázející organizace, jejíž pracovník - profesionál, má na celou situaci náhled a podporuje, vyjasňuje, ale zároveň stanovuje pravidla.

„[...] je důležité, aby Sárinka viděla svoje rodiče, aby znala své kořeny. Rozumově jsme to měli zvládnuté. Ale to srdce, jak z počátku bolelo [...] Než jsme dokázali Sárinčiny rodiče přijmout se vším všudy a být jim vděční, že díky nim existuje. Když jsme tohle přijali, přestali být setkání stresující, Sára se taky zklidnila, v noci už po setkání nekřičela ze spaní [...] že mi může kdykoliv říct, že se jí stýská po mamince Matyldě a já to s ní budu sdílet [...] Na setkání se těší, je s nimi ráda a zase ráda jede domů, k nám.“ (Patricie)

5.6 Sourozenci

Všechny pěstounské rodiny měly v době přijetí dítěte do pěstounské péče již biologické děti. Museli tedy řešit vztahy mezi nimi a dítětem, které do rodiny přišlo. Jen tři děti byly v době přijetí starší než děti biologické. V jednom případě šlo o chlapce s mentálním postižením, který přišel do rodiny s dívkou se stejným hendikepem, ve druhém to byla dvojčata. Ta přišla do rodiny s chlapčkem, kterému byl diagnostikován atypický autismus.

„Náš Pavlík je nadšený. Má najednou hned dva kamarády. V Petřikovi a Viktorce má hodně pozornosti navíc. Pořád jej obletují, chovají [...] žádná rivalita se neobjevila, u nikoho z nich.“ (Petra)

U všech dětí pěstouni soudí, že vzhledem ke zdravotnímu postižení, nebylo třeba brát tolik ohled na věk dětí. U dětí starších čtyř let, uvádí pěstouni rivalitu mezi dětmi v pěstounské rodině, vyjasnění pravidel, hranic, nutné řešit spory mezi dětmi.

„Museli jsme hodně ujišťovat Emu, že její pozice v rodině není příchodem mladšího dítěte ohrožena, což se myslím dobře povedlo. Taky jsme ji museli naučit ztišení, brát ohledy na miminko, což bylo pro Emu nové. Starší dcera Natálie

nejdříve s naším záměrem stát se pěstouny nesouhlasila. Bála se, že dítě budeme muset vrátet, že nikdy nebude „naše“. Potom svůj názor přetransformovala, že je třeba pomoci. Alespoň jednomu dítěti.“ (Jana)

U dětí mladších pěstouni žádné problémy nezaznamenali. Se staršími dětmi se dalo o problémech zase lépe hovořit, porozuměly postupně situaci, příčinám chování přijatého dítěte a dokázaly o svých pocitech mluvit. Všichni pěstouni vnímají příchod dítěte do jejich rodiny jako obohacující, vztahy sourozenců a celé rodiny se zintenzivnily, rodinu přijetí stmelilo. Pěstounka Jana hovoří o „zralejších“ vztazích. Všichni pěstouni přijetí dítěte do pěstounské péče se svými biologickými dětmi konzultovali. V jednom případě se objevilo povzdechnutí, že pracovnice orgánu sociálně-právní ochrany dětí se věnují výhradně přijatému dítěti, zatímco dětem biologickým není věnována pozornost. Pěstounka Patrika zase oceňuje přístup doprovázející organizace, která podporuje rodinu jako komplex (všechny její členy), právě ve vědomí propojenosti jejich vztahů a působení.

5.7 Širší rodina a okolí

Šest rodin uvedlo, že pocítují podporu širší rodiny a její přijetí dítěte, které měli v pěstounské péči. Dvě rodiny měly z počátku problémy vyjasnit si se svými rodiči, že nemohou upřednostňovat děti biologické před přijatými. Pěstouni konzultovali svoje rozhodnutí před podáním žádosti s nejbližší rodinou. Zažívají její podporu nejen v podobě hlídání dětí, když si potřebují odpočinout. Pro širší rodinu není vždy jednoduché reagovat na dítě, které se chová odlišněji, než jsou zvyklí od svých biologických vnoučat. Pěstounům se osvědčuje mluvit s nimi o aktuálních problémech, přiblížit jim historii dítěte a příčiny jeho chování. Na druhou stranu je to právě širší rodina, koho snad dle pěstounů nejvíce trápí, že se dítě může vrátit ke své biologické rodině. Zřejmě to souvisí s věkem rodičů pěstounů. V době jejich mládí bylo totiž běžné, že děti v pěstounské péči byly v praxi bez kontaktů se svou biologickou rodinou a možnosti se do této rodiny vrátit. Dnes je tomu jinak.

Okolí je dle pěstounů, do kterého můžeme počítat například sousedy, prodavačky, učitele, často ovlivněno aktuální prezentací pěstounství v médiích. Účastníci výzkumu se setkali často s obdivnými reakcemi na jejich poslání. Často slyšali: „To bych nikdy nedokázal!“ a „Co když vám ho za chvíli vezmou?“ Stejně tak se ale setkali s otázkami typu: „Kolik za to berete?“ Pěstouni narazili také na otázky: „Jak jste to mohli vaší dcerce

udělat?“ nebo: „Víte, jaká byla jeho matka? Co z něj asi vyroste?“ To jsou jen některé otázky, na které by měli být pěstouni připraveni. Když dokážou na otázky klidně odpovídat, obvykle zájem okolí postupně vyhasíná a zanedlouho si všichni zvyknou a nikdo již výše uvedené neřeší. Základem je, aby na všechny tyto otázky uměl pěstoun odpovědět, aby je měl v sobě vnitřně vyřešené. Pěstounka Jana se svěřuje s několika svými zkušenostmi: „Naše rozhodnutí paní učitelku dojalo a vyčistily se nám dokonce naše vztahy. Obecně vnímám teď naše vztahy jako zralejší.“ Také vnímá, že mezi lidmi je obecně malá osvěta o náhradní rodinné péči. Realitu podle ní značně zkreslují média.

Má i jednu nepříjemnou zkušenost:

„Jednou se nám stalo, že v hospodě se do nás jeden muž pustil, co tam prý děláme, že jsme pěstouni a máme sedět doma, na zadku, že na nás pošle sociálku [...] To byl trochu šok.“ (Jana)

Pěstouni na přechodnou dobu čelí navíc nepochopení ze strany veřejnosti častěji. Situaci rozvířují média a v poslední době může mít člověk dojem, že odborníkem na pěstounskou péči se cítí každý. Soudě podle počtu vyjádření lidí, kteří se doposud o náhradní rodinnou péči nezajímali.

Pěstounka na přechodnou dobu, Veronika, mluví o tom, co pro ně bylo nové a těžké: „Vyrovnat se s názorem široké veřejnosti, že přechodní pěstouni si berou děti jen pro peníze a jsou velice bezcitní, když dokážou předat dítě dál.“ Je škoda, že se musí pěstouni vyrovnávat nejen s novými situacemi v soužití s přijatým dítětem a jeho předáváním, ale i s postojem společnosti vůči nim. Naštěstí vnímají podporu alespoň od svých nejbližších.

„Podpora širší rodiny je veliká. Ale je to pro ně někdy náročné [...] Tuhle babi nejprve přemlouvala - tak si už Elenku nechte a nedávejte ji dál, ale hned večer po hlídání volala - až vás zase napadne, že budete zachraňovat nějaké dítě - už se mnou nepočítejte! Ale zase s nadšením hlídá a pomáhá. Spíš je to jen důkaz toho, jak je to s dětmi náročné a po všech stránkách jiné, než u dětí vlastních, nezatížených prožitým traumatem.“ (Veronika)

5.8 Zdroje

Zdroje (ať už síly, energie, citové, časové) jsou nesmírně důležité při jakékoliv práci v pomáhajících profesích. Vzhledem k tomu, že poslání pěstouna nelze po osmi hodinách pracovní doby opustit a odpočinout si od něj, musí pěstouni znát své zdroje a čerpat z nich, aby předešli syndromu vyhoření a předčasnému ukončení pěstounské péče. V současné době musí mít každá pěstounská rodina doprovázející organizaci, která zajišťuje nebo zprostředkovává povinné vzdělávání pěstounů. To může napomoci pochopení příčin chování dětí a pěstounů. Pěstoun z nich může načerpat energii. Čtyři rodiny uvádí, že energii (sílu) čerpají v duchovním životě, ve víře v Boha. Zároveň čerpají z každého malého pokroku a z víry ve smysluplnost jejich práce. Jako další zdroje vnímají pěstouni partnerský vztah, sdílení s ostatními pěstouny na společných setkáních (nebo diskuze na internetu), studium na vysoké škole, sport, knihy, pěstouny na přechodnou dobu. To vše jim pomáhá načerpat síly ke zvládnutí obtížných situací, které musí často řešit.

5.9 Doprovázení

Doprovázející organizace, blíže popsána v první kapitole teoretické části práce, provází posláním pěstounů šest účastníků výzkumu. Dvě děti v pěstounských rodinách byly starší osmnácti let dříve, než začala platit novela zákona o sociálně-právní ochraně dětí z roku 2012. Dvě rodiny si vybrali pro doprovázení orgán sociálně-právní ochrany dětí a čtyři rodiny zvolily nestátní neziskové organizace. Pěstouni, jejichž dítě se setkává se svými biologickými rodiči, využívají asistovaný kontakt prostřednictvím pracovníka organizace. Kromě vzdělávání využily rodiny i víkendové akce pro pěstounské rodiny. Ve dvou případech využívají rodiny odborné poradenství ohledně metod práce s výchovně náročnějšími dětmi.

5.10 Specifika dítěte

Všichni účastníci výzkumu se museli vyrovnat se specifickým chováním dítěte, které přijali do pěstounské péče. Všichni se s nápadnostmi u dětí vyrovnali. Jako dobu potřebnou k poznávání a zvykání si označovali přibližně půl roku. Půl roku společného soužití se ukázalo jako důležitý mezník. Jeden účastník výzkumu uváděl, že výrazné zklidnění situace nastalo až po roce společného soužití. Pěstouni na přechodnou dobu

si zvykli mnohem dříve, přibližně po měsíci a půl. Po půl roce již dítě předávali do dlouhodobé pěstounské péče. Přesto, že je „zvyknutí si“ subjektivní pojem, v této práci jde o pochopení vztahů, ne o objektivní zachycení reality. Pěstouni subjektivně vnímají úspěšnou adaptaci jako přijetí dítěte s jeho osobní historií, biologickou rodinou a všemi jeho specifickými projevy. S tím souvisí i přijetí vlastních chyb pěstounů a schopnost je reflektovat. Pěstouni vnímají sžívání s přijatými dětmi jako náročné, ale obohacující.

„Určitě si o tom musíme společně víc povídat a hledat důvody - proč to či ono dělají a proč jim stále dokola odpouštět. Hodně se tím učí, hodně nás to všechny přetváří, víc si vážíme času, který máme jen pro sebe a umíme si ho určitě víc vychutnat.“ (Veronika)

Ačkoliv pět přijatých dětí účastníků výzkumu lze označit jako zdravotně postižené, nebude se tato kapitola zabývat touto oblastí. Ve všech případech pěstouni o zdravotním postižení dítěte věděli a mohli se svobodně rozhodnout, zda dítě do své rodiny přijmou. U jednoho dítěte byla navíc později objevena diagnóza autismu. Tato část práce se soustředí na oblast specifik v chování, na které nebyli pěstouni připraveni, se kterými se potýkali a nakonec vyrovnali. Tato specifika jsou u dětí způsobena předchozí výchovou, péčí, zkušenostmi a traumaty.

Následkům poruchy citového pouta - deprivacním projevům byla věnována celá třetí kapitola, protože kromě jednoho dítěte (které účastníci výzkumu přijali v jeho třech měsících a s Downovým syndromem), sledovali oslovení pěstouni tyto projevy u všech přijatých dětí v různé intenzitě a po různé dlouhou dobu. Všechny níže uvedené specifické projevy mohou souviset s poruchami citového pouta. Úkolem této části je popsat specifika v chování dětí, se kterými se pěstouni vyrovnávali a postupy, které jim pomáhaly.

„Adaptace byla bouřlivá. Očekávali jsme, že se bude Sam chovat podobně jako Magdalenka v jeho věku. O deprivaci jsem měla povědomí, ale praxe mě zaskočila.“ (Rozálie)

Účastníci výzkumu se setkali se strachem dětí ze sprchování, stříhání vlasů a nehtů. U třech dětí je překvapil negativismus. Což považovali za hodně vyčerpávající a dlouhodobou záležitost.

„Už ráno, když se probudila, se začala mračit, vše dopředu viděla černě. Když se zakázala sladkost před obědem, hlásila pravidelně: „Už nikdy nedostanu dobrůtku!“ Nevěřila nikomu. Slib pro ni nic neznamenal. Byla zvyklá,

že se slibovalo, ale neplnilo. Teď už začíná věřit, na základě pozitivních zkušeností.“ (Patricie)

Fyzický kontakt

Pět dětí přijatých do pěstounské péče účastníky výzkumu mělo specifika ve fyzickém kontaktu s druhými. U dvou dětí definovali pěstouni toto specifikum jako „nesnášel fyzický kontakt“, „odmítal kontakt“, „fyzický kontakt neuměla přijímat“. V jednom případě pěstounka Bára dokonce uváděla fyzický kontakt jako spouštěč záchvatů paniky u dítěte, hlavně u mytí genitálií a močení. Pěstounka Veronika se setkala s tím, že přijatá holčička uměla fyzický kontakt jen dávat, tak jak utěšovala své mladší sourozence v biologické rodině, ale ne jej přijímat. („nejsem přece mimino“) Účastníkům se osvědčilo fyzický kontakt nenutit, ale nabízet. Postupně si děti na kontakt zvykly a mohly tak skrze něj s pěstouny přirozeně komunikovat. Samuel a Michal naopak dřívější odmítání fyzického kontaktu transformovali v jeho zvýšenou potřebu. Podle pěstunek se pak doteků nemohli „nabažit“.

„Náročné bylo také Nořino chladné a tvrdé chování [...] odmítání fyzického kontaktu [...] Bylo nemyslitelné dát na dobrou noc pusku podobně.“ (Julie)

„Nepřijímal projevy lásky. Odmítal doteky, fyzický kontakt, až do šesti let.“ (Rozálie)

Jídlo

„Moje duše hladověla po lásce a já toto hladovění transformovala do podoby poruchy příjmu potravy [...] Hladovění představovalo cestu, jak sladit duši s tělem. Hladovějící duše a hladovějící tělo vytvořily zdánlivou jednotu a soulad. Tělo křičelo o utrpení duše.“ (Štolbová, 2014, s. 82)

Psycholožka Tereza Nagy Štolbová popisuje specifikum, se kterým se mohou pěstouni u přijatých dětí, v souvislosti s jídlem, setkat. Účastníci výzkumu nemají zkušenost s tímto specifikem. Jejich děti, které zažily v biologické rodině hlad a strádání, měly k jídlu velmi výrazný vztah. „Mezi náhradními způsoby uspokojování potřeb zaujímá jídlo velmi významné místo“ (Zezulová, 2012, s. 57). Devět dětí účastníků výzkumu mělo specifický vztah k jídlu.

Dvě děti si jídlo schovávaly v posteli, ze strachu, že později nebude. Sára chodila kontrolovat obsah ledničky několikrát denně. Nechtěla jíst jídla, která neznala. Byla

z biologické rodiny zvyklá jíst jen rohlík nebo koblihu, placky a velké množství sladkostí. Elenka kontrolovala jídlo, zda není zkažené a je ho dost. Připomínala pěstounce, že je třeba nakoupit, ukazovala v letáku obchodního centra značku psích granulí, které jí chutnají.

„Několik dnů kontrolovala, co jí - zda to není plesnivé nebo zkažené a zda je jídla dost. Doma prý měla hlad, jídlo nebylo, nebo smrdělo a to tátovo jídlo bylo moc pálivé [...] Jednou nám ukazovala v reklamním letáku psí granule, které jí chutnají [...]“ (Veronika)

Samuel a Míša měli problém s tolerancí kravské bílkoviny. Samuel „neuměl kousat, musela jsem mu mixovat stravu. Jídlo, které snědl, hned vydávil a snědl znovu.“ (Rozálie)
„Míša jedl v pěti letech pouze rukama.“ (Bára)

Nora snědla i zbytky po ostatních, jen aby se nic nevyhodilo. Jídlo si schovávala do postele, „na potom“. Pěstouni se setkali i s tím, že děti jídlo nekousaly, jen aby jej rychle snědly a nepředběhl je sourozenec.

„Takové chování je typické i pro děti, které trpěly emocionálně, tedy nebyla naplněna jejich potřeba po blízké milující osobě. Odborníci říkají, že tyto děti v sobě mají chronickou prázdnotu. Děláním si zásob a hltání jídla je podvědomá reakce na hroznou, nevysvětlitelnou prázdnotu v nitru.“

(Kolektiv autorů, 2006, s. 20)

Účastníci výzkumu řešili tyto specifika postupným budováním důvěry, že jídla vždy bude dost. Toto chování časem pominulo. V publikaci *Zvykáme si jeden na druhého* (Kolektiv autorů, 2006) autoři doporučují dát dítěti batůžek se zdravým jídlem (ovoce), které bude mít dítě kdykoliv u sebe k dispozici a zajistí mu potřebnou jistotu. Zároveň tak pěstouni předejdou tomu, že si dítě jídlo bude schovávat. Jako nejúčinnější vyplnění prázdnoty, kterou si děti ošetřují prostřednictvím jídla, je fyzický kontakt – objímání, polibky, hry spojené s doteky (Kolektiv autorů, 2006).

Strach z opuštění

U šesti přijatých dětí pěstouni, účastníci se výzkumu, zaznamenali velký strach z opuštění. Děti se bojí, že je pěstouni někde zanechají. Samy doma, v obchodě, na zastávce autobusu. Sára byla biologickými rodiči zavírána a nechávána doma, když šli na pivo. Pěstounky se držela křečovitě za ruku při přecházení silnice, aby ji nepřešla sama. Když byla pomalejší v oblékání se na procházku, hystericky křičela, že nechce zůstat doma sama.

Vyplatilo se využít mateřské dovolené, kterou je možné čerpat pět měsíců po přijetí dítěte do pěstounské péče mladšího sedmi let. Také výrazně pomohlo dodržení „šestinedělí“, tedy omezení návštěv na minimum, sžívání se „svými“ lidmi. To dodržela polovina účastníků výzkumu.

„Pořád jsme opakovali, že my doma děti sami nenecháváme, že na ni vždy počkáme a že je nám líto, co si musela prožít. Přesvědčilo ji až nespočetně mnoho zkušeností „neopuštění“. Později se bála, že ji nechám ve školce, na návštěvě a tak.“ (Patricie)

Pomohlo jim nechávat ve školce nějakou osobní věc. Sára byla materiálně zaměřená a víc věřila, že si pěstounka přijde pro svůj šátek, než pro ni. Po osmi měsících se toto chování vytratilo. Sára nabyla jistoty a pěstounům uvěřila. Sandra, u které se za sedm let svého života opakovaně vystřídal dvanáct pečujících osob z řad příbuzných, projevovala svůj strach jinak:

„[...] svým chováním vlastně vyjadřovala ohromný strach. Snažila se nás za každou cenu rychle zaujmout, potřebovala naši maximální pozornost, ale se stejnou rychlostí o nás ztrácela zájem a hledala kolem sebe další lidi ve smyslu - čím víc lidí zaujmu, tím je větší šance, že mi někdo zůstane a nebudu sama.“ (Veronika)

Valerie připadala pěstounům neustále napnutá, vnímali její tenzi jako reakci na zradu, opuštění matkou, které si v sobě nesla. Po půl roce zaznamenali změnu. Valerie se na pěstounku víc navázala. „S manželem nechtěla jít spát, u babičky nechtěla spát. Návštěva pro ni znamenala nebezpečí. Nechají mě tam? Teď, po jednom a půl roce je vidět, že cítí jistotu, že patří k nám.“ (Jana)

Některé děti se bály návratu do ústavní péče. Při každém konfliktu křičely, že se do domova nechtějí vrátit. Nebo konstatovali: „Tak a teď mě vrátíte do domova!“ V ústavní péči prý slýchávaly, že musí být hodné, jinak je pěstouni vrátí. Účastníci výzkumu vnímali jako náročné, když děti při vymezování pravidel křičely: „Vy mě nemáte rádi!“ Stejně vyčerpávající byl pro pěstounku Rozálii neustálý pláč jejího Samuela. První rok a půl svého života prožil v ústavní péči a první rok v pěstounské péči proplakal. „Samík byl samotářský, stále se schovával ve skříni, pod stolem, pořád plakal, zkoušeli jsme, co chce, nic nepomáhalo. Plakal neustále. Říkala jsem si, že je to moje vina, že to s ním neumím.“ (Rozálie)

Noře pomohla terapeutka prostřednictvím arteterapie „odhalit její zakořeněný strach z opuštění, dalo se s tím dál pracovat.“(Julie)

Agresivní chování

„Sebepoškozující projevy svědčí o pravděpodobném týrání dítěte. Možná je to jediný způsob, jak vyjádřit své pocity, strach, hněv. Zřejmě nedokáže popsat slovy, nebo jinak přiměřeně, že se cítí špatně [...] Ale dítě potřebuje vyjádřit, co cítí, a proto to vyjádří tak, jak umí – agresivitou vůči okolí a sobě.“
(Kolektiv autorů, 2016, s. 21)

V knize *Zvykáme si jeden na druhého* je zároveň uvedeno, že děti, se kterými nikdo v raném dětství nemluvil, nezpíval, nevyprávěl pohádky, a nereagoval na jejich otázky, neumějí vyjádřit svoje potřeby (Kolektiv autorů, 2016). Podle autorů publikace je agresivita v tomto kontextu přirozená reakce a pouze dočasná. Pěstouni se mohou cítit bezmocní a zoufalí. Doporučuje se navštívit odborníky, nabízet fyzický kontakt, oceňovat dítě, těšit se z příjemných okamžiků.

Téměř pětiletá Sára si odžívala minulost ve hrách. Agresivitu vyjadřovala ve slovech a činech panenek. Teď moc ráda vidím, jak se panenky hladí, a slyším, že jim dává do úst věty jako:

„Dobré ráno, zlatíčko! “ Místo dřívějšího bití a křiku: „Co děláš, ty čubko! “
(Patricie)

Martinovu adaptaci považovala pěstounka Jiřina za komplikovanou. Toto období bylo náročné pro celou rodinu. Při záchvatu vzteku si Martin vyjmul svoje skleněné oko a mrštil s ní o zem. Děti se ho bály.

„... z ústavu byl zvyklý, že si vše vyřval, měl takové "zvířecí způsoby", ale když pochopil, že se snažíme být spravedliví a všem dětem měřit stejným metrem, pozvolna tyto reakce ustávaly a začal zapadat do rodiny.“ (Jiřina)

Další náročná situace nastala při narození Filipa, Martin měl negativní zkušenost z ústavu, kdy si ho při narození svého dítěte „přestala sestřička z ÚSP brát na návštěvy. Postupem času ale pochopil, že ho nevrátíme.“ (Jiřina)

Pěstounka na přechodnou dobu Veronika popisuje chování Elenky, jež půl roku vychovávali, a kterou následně pěstounka dlouhodobá po dvaceti dnech „vrátila“.

„Vrátila se nám hromádka neštěstí, která byla plná agrese. Druhý příchod byl pochopitelně ještě náročnější než první. Neposlouchala, dělala naschvály, třeba i půl hodiny dokázala schoulená ležet a na nic nereagovat.“ (Veronika)

Zlobu si Elenka vybíjela i ve škole na spolužácích. Díky pomoci doprovázející organizace tuto náročnou situaci zvládli. „Po měsíci bojů a neustálého ujišťování holčičky, že ji máme opravdu rádi, se začíná situace doma uklidňovat a zase začínáme prožívat společně hezké chvíle.“ (Veronika)

Opožděný vývoj / regrese

Všichni účastníci výzkumu sledují u přijatých dětí opožděný vývoj. A to ve všech oblastech. Nejvýraznější opoždění vnímala u svých přijatých dětí Rozálie a Bára.

„V téměř dvou letech nosil pleny, nemluvil.“ (Rozálie) „Bylo mu pět a nosil plíny, uměl říct jen svoje jméno.“ (Bára)

Nejčastější bylo mezi přijatými dětmi opoždění ve vývoji řeči, které s pomocí logopedické péče postupně vymizelo. Mnoha běžným slovům děti nerozuměly, neměly potřebnou slovní zásobu. Logopedka u Nory zjistila, že má přirostlou uzdičku a bez chirurgického zákroku se nikdy pořádně mluvit nenaučí. „Nemohli jsme věřit tomu, že opravdu v dětském domově na logopedii chodila, jak tvrdili.“ (Julie)

U třech přijatých dětí se pěstouni vyrovnávali s problémy v nepochopení sociálních situacím. Sandra například propukala v srdečný smích ve chvíli, kdy její sestra zvracela. O chování Sáry vypráví pěstounka: „Neuměla číst emoce, často se dotazovala, jestli se zlobím, jestli jsem ráda. To se postupně naučila.“ Míša nerozuměl tomu, co je to doma, co je jeho. Pěstounka Bára uvádí konkrétní případ:

„Je pračka moje?“ „Ano, je i tvoje.“ Míša pak pračku okupoval a nechtěl, abych v ní prala, protože je jeho...Byl silně majetnický. Často jsem měla pocit, jako by spadl z vesmíru.“ (Bára)

Sára například nevěděla, co je to snídane, nerozuměla pojmem jako „zítra“. „A všeho, čemu nerozuměla, se bála. Když jsme například řekli, že za chvíli bude snídane, začala plakat.“ (Patricie) Pěstouni Veronika a Milan očekávali příchod zakřiknutého dítěte, které bude po prožitých těžkostech s důvěrou vstupovat do nové rodiny. K jejich velkému překvapení zažili spíš smršť neskutečné energie v podobě sedmileté holčičky. Ta reagovala v pěstounské rodině regresí.

„Měla za sebou nehezké chvíle, byla často fyzicky trestaná, zažívala sprosté hádky dospělých, nikdo jí nevěnoval pozornost a nikdo jí neprojevoval lásku. Když ji u nás objevila - týden si ji vychutnávala - přestala chodit a nechala se nosit a opečovávat jako malé miminko.“ (Veronika)

Také Sandra po příchodu do pěstounské rodiny „zapomněla“, že se ve svých sedmi letech umí obsloužit na toaletě, umýt si ruce, nalít si nápoj.

Noční děsy

Čtyři děti účastníků výzkumu prožívaly v průběhu adaptace nočními děsy. To uváděli pěstouni jako hodně náročné. „Nora ze spaní strašně křičela, museli jsme ji budit a tišit, trvalo to dlouho.“ (Julie)

„Měl velké noční děsy. Spal s námi v ložnici. V noci plakal, křičel...když jsem jej chtěla pochovat a ztišit, plakal ještě víc...Nesměla jsem na něj v noci ani sáhnout. Kdo ví, co si prožil, chudáček...I přes den se bál tmavých koutů, sklepů...matka jej tam prý zavírala...“ (Rozálie)

Pěstounce se osvědčilo na Míšu klidně mluvit, až se uklidnil a usnul. Také Sára měla obrovský strach ze tmy a opuštění. V noci se i několikrát budila, „strašně křičela, plakala, volala, jestli tu jsme.“ (Patricie) Pěstounka na ni mluvila, hladila ji, dávala ji napít a postupně toto trápení odeznělo.

Fabulace a krádeže

Patricie líčí, jak Sára vyprávěla, co všechno doma měli, jak to bylo krásné, jak se měla hezky a jak byla maminka Matylda hodná: „Člověk si občas říkal, jak je možné, že ji z tak krásného prostřední OSPOD odebral.“ (Patricie)

„Lhaní a krádež u dětí vznikají často jako reakce na chaotické prostředí a neuspořádaný způsob života. Možná to byl pro ně jediný způsob, jak žít a přežít. Možná za to byly dokonce oceňované. Lhaní je obranný prostředek a způsob, jak se vyhnout trestu a ponížení. ...Geneze svědomí může být opožděná. Možná se jim dokonce plete skutečný život a touhami a fantazií.“ (Kolektiv autorů, 2006, s. 22)

Pěstouni by měli vědět, že zvláště děti předškolního věku těžko rozlišují hranice mezi realitou a fantazií. U dětí přijatých do pěstounské péče je věková hranice

ještě posunuta, protože, jak již bylo popsáno výše, vyžívají obvykle později. Přesto může reakce dětí pěstouny zaskočit a zároveň v nich probouzet lítost, tak jako to popisuje pěstounka Veronika.

„Časem vzpomínky na domov a maminku nabraly na kráse a holčička začala používat na veškeré naše prosby větu - to jsem u mamky nemusela, nebo naopak - to jsem u mamky mohla... např. hrát na klavír celou noc. Doma ovšem žádný klavír nebyl...“ (Veronika)

V situaci adaptace dítěte v pěstounské rodině mi nepřijde vhodný termín krádež. Budu proto používat termín „brání věcí“, které dotyčnému nepatří. Děti, které přicházejí do pěstounské péče z ústavního zařízení, často nezažily pocit, že by jim něco patřilo. Hračky byly celé skupiny dětí. Najednou nerozumí tomu, proč se biologické děti pěstounů brání, když jim hračky berou. Naopak děti, které byly zanedbávané a žily i v materiálně chudém prostředí, si vytvářejí představu, že mají právo brát si všechno, co se jim líbí. Takto lze stručně popsat postoje Sára, Martina, Michala, Sandry, Eleny a Nory.

„Taky pro dceru Karolínu bylo sžívání s Norou náročné. Nora jí brala věci, jedla její sladkosti, lhala ...Velmi soutěžila o vedoucí místo v rodině, než pochopila pevnou hierarchii rodiny, kterou jsme pevně drželi.“ (Julie)

Pomáhá klidné řešení s důsledkem, ale změna chování přijatého dítěte se neděje náhle. Pokračuje postupně a vyžaduje od pěstounů velkou trpělivost a důslednost. Sára, například, přikládá podle pěstounky velký význam materiálním věcem. Proto, když chce někomu ublížit, rozbije mu hračku, sní sladkost. Cítí se ukřivděná a má pocit, že je takové chování jejím právem. Patricie popisuje, jak situaci řešila:

„Dávám dětem drobné do pokladniček, takže jsme mohli vzít Sáru do obchodu a ona teprve ve chvíli, kdy kupovala za své peníze čokoládu, kterou sestře snědla, pocítila lítost nad tím, co udělala.“ (Patricie)

Pěstounka Dagmar Zezulová (2012) popisuje, jak byl „velmi nápadný rozdíl v tom, jak moc přijatým dětem záleželo na věcech a jak málo na lidech“ (Zezulová, 2012, s. 58). Postupně se však hodnoty převracely, stejně jak tomu bylo i u dětí účastníků výzkumu.

Somatizace

U některých dětí se může objevovat somatizace – tělesná reakce na duševní stav. A bylo by vlastně divné, kdyby se neobjevovala. Je obtížné představit si tlak, který je na dítě vyvíjen odloučením od rodičů, pobytem v ústavní péči a změnou prostředí včetně pečujících osob při příchodu do pěstounské rodiny. Somatická reakce se může projevovat bolením břicha, jak tomu je u Pavlíka a Viktory.

„Když jedeme do města, kde bydleli u muže, který je vychovával a zároveň kde byly v Klokánku a děcáku, vždycky mají břichabol. Celou cestu mlčí, jsou zaražení. Bojí se. Když jedeme zpátky, už jsou uvolnění. Občas se dotazují, zda je neodvedu zpátky. Bojí se taky Romů, ačkoliv jimi sami z poloviny jsou.“ (Petra)

Noře se objevil ekzém na noze, který prý předtím nikdy neměla. Pěstounka jej považovala jako reakci na změnu prostředí po tolika letech v ústavní péči. Ekzém zmizel za tři čtvrtě roku, když léčbu dětské lékařky, doplnila léčba homeopata a psychologa.

Pěstounky Bára i Rozálie jsou přesvědčené, že intolerance kravské bílkoviny, která záhadně odezněla po půl roce v jednom a roce a půl ve druhém případě, má také psychosomatický původ.

Sára reagovala na svůj příchod do pěstounské rodiny vysokou horečkou a každá noc po návštěvě biologických rodičů byla provázena vysokou teplotou, po dobu půl roku.

Pěstounka Petra popisuje reakci Pavlíka a Viktory v době před přijetím do pěstounské péče, v období návštěv:

„Obrovský problém byl ve vracení dětí zpět do děcáku. Báli se, že si pro ně příště neprijedeme. Bolelo je břicho, záměrně doma nechávali svoje věci, schovávali boty, abychom nemohli odjet.“ (Petra)

Hospitalismus

Jak už bylo popsáno ve třetí kapitole teoretické části této práce, vytvoření citového pouta má na život dítěte a tím pádem i pěstounů velký vliv. Jak bylo vysvětleno, jistá citová vazba pěstounů zaručuje velkou úspěšnost při tvorbě jisté vazby u přijatého dítěte. Deprivační projevy, mezi které se řadí i hospitalismus neboli autostimulace, se u dětí přijatých do pěstounské péče objevuje poměrně často, ve výzkumném vzorku u šesti dětí. Projevy hospitalismu, jako kývání, bouchání hlavičkou o polštář a kňourání, nesou pěstouni velmi těžce.

„Běžné rituály jej znervózňovaly. Když jsem ho položila do postýlky, četla pohádku, byla v místnosti...nikdy neusnul. Ulevilo se mu až potom, co jsem odešla. Začal se kývat a usnul.“ (Bára)

Pěstoun má obvykle představu, jak by se měl o dítě starat, má zkušenost, co pomáhalo ve výchově svých biologických dětí. U dětí v pěstounské péči je ale všechno jinak, a je třeba změnit své chování a respektovat potřeby přijatého dítěte. Postupně pak nabízet jiné možnosti.

„Valerie měla problém s usínáním. Usínala „na čtyřech“ a kývala se, kňourala. Bylo mi jí hrozně líto. Nepomáhalo pochovat, utiшит...musela jsem odejít, aby usnula, i když mi to trvalo srdce. Časem se toto vytratilo.“ (Jana)

Co může pomoci

Na závěr by mohlo být užitečné shrnout přístupy a metody, které pěstounům pomohly zvládnout období adaptace dítěte v jejich rodině. Důležité je zmínit také zdroje, ze kterých mohou pěstouni čerpat energii. Tento text je rozdělen dle konkrétních rodin.

Pěstounka Julie využila odbornou pomoc psychologa. Nejvíce jí ale pomohlo setkání s ostatními pěstovnkami, jejich osobní zkušenosti a sdílení. Společně s pěstounem Richardem se setkali s organizací Rozum a cit, která na pobytu pečovala i o jejich biologické děti. Absolvovali ještě s dalšími třemi rodinami arteterapii zaměřenou na rodiny, kde si uvědomili: „že na tom nejsme tak hrozně. Že jiné děti v pěstounské péči jsou různě postižené, mají větší problémy než naše Nora.“ (Julie) S pěstouny si mohli otevřeně popovídat, sdílet i nepříjemné zkušenosti.

„Když mi volal OSPOD a ptal se co Nora, řekla jsem, že je to s ní těžké, že má takové a takové problémy. A oni: „No to musíte vydržet.“ No to mi opravdu nepomohlo.“ (Julie)

Báře pomohla víra v Boha a knížky profesora Matějčíka. Také víra v zlepšení, zodpovědnost za své rozhodnutí. Našli spolu s manželem trpělivost, „dali tomu čas.“ Hodně četli odbornou literaturu, Bára se přihlásila na VŠ, obor speciální pedagogika, kterou vystudovala. Navštěvovali psychologa, psychiatra. (Bára)

Rozálie se musela změnit, zpomalit, ztišit se k dítěti, ubrat temperament...Pomáhala jí paradoxně to, že musela akutně řešit zdravotní stav dítěte,

každodenní náročné situace, žila ze dne na den a neměla čas se hroutit.“ (Rozálie) Musela tu být pro dítě, které ji potřebovalo.

Patricie a Tadeáš vnímali dobu trvání adaptace asi půl roku. Adaptaci napomohly biologické děti a zvířata v jejich rodině. Jako důležitou vidí možnost využít mateřské dovolené. Také jasná pravidla, důslednost, vytrvalost, jednoduchost a řád v jejich rodině. „Nemohli jsme toho chtít moc najednou. Hodně pomohla adaptabilnost Sárý – orientovala se na přežití.“ (Patricie) Pěstounka v adaptačním období přijatého děvčátka začala psát pro Sárú pohádky. Byly koncipované jako obrázkové čtení – některá slova nahrazovaly obrázky. V každé pohádce vystupovala zvířátka, která měla nějaký nešvar. Konec nabízel možnosti řešení. Z počátku měla zvířátka nešvary Sárinky, cílem bylo zprostředkovat jí náhled, pojmenovat problémy a komunikovat o nich bezpečně, ve zvířecí říši. Postupně vznikaly pohádky o všech členech rodiny.

Energii čerpají Patricie a Tadeáš z partnerského vztahu, v zamyšlení se, zastavení, v drobném pokroku. Podporu vnímají ve své rodině, v pěstounech na přechodnou dobu, od kterých Sárú přijali, v přátelích a doprovázející organizaci, občanském sdružení Amalthea.

Pěstounka Petra je ráda, že se přijaté děti, dvojčata, rychle přizpůsobily režimu jejich rodiny. Nemá pocit, že by se oni museli přizpůsobovat dětem. Jako pomoc v této oblasti vnímá Petra svůj výchovný styl. Společně s manželem kladou důraz na to, aby děti přesně věděly, kde jsou hranice.

Jiřina vidí jako pomoc to, že postupně přijali do rodiny další děti a Martin poznal, že ho mají rádi, že ho do ústavní péče nevrátí, i když zlobí. Energii čerpali v duchovním životě, ve společenství, v každém drobném úspěchu, ve smysluplnosti jejich práce. Dramaticky vrostl počet členů rodiny (na třináct), přestěhovali se z velkého města na vesnici, „puntíčkaření muselo jít stranou, museli jsme se naučit více komunikovat, více jsme museli plánovat, ale zároveň i hodně improvizovat.“ (Jiřina)

„I přes nelehký půlrok, který jsme jako rodina s holčičkou prožili, jsme se rozhodli v pěstounství pokračovat. Viděli jsme u holčičky velké pokroky ve všech směrech a silně vnímali, že to vše má ohromný smysl.“ (Veronika)

Veronika je vděčná za spolupráci s doprovázející organizací Amalthea. Řeší s ní nejen problémy, které se občas vyskytnou, ale hlavně přechod dítěte do dlouhodobé pěstounské péče a kontakty s biologickými rodinami dětí.

Pěstounka Jana nechápala, v čem má chtít pomoci od pracovnice orgánu sociálně-právní ochrany dětí nebo doprovázející organizace. Přijala malinké dítě, vše plynulo, žádné problémy nebyly. Nakonec využila asistovaný kontakt s babičkou Valerie a uvažuje o důležitosti podpory při kontaktu s otcem, v budoucnu. Čistí si hlavu cyklistikou, cvičením v Sokole a sportem obecně. Uvažuje o přijetí dalšího dítěte.

6 ZÁVĚR VÝZKUMU

Adaptaci dítěte ovlivňují nejen jeho schopnosti, osobnost, věk, životní historie, ale především schopnost pěstounů adaptovat se na dítě, na roli pěstouna. Vlivů, které působí na pěstouny, je mnohem více a oni jsou zodpovědní za to, jak s nimi naloží. Stává se bohužel, že pěstouni nezvládnou příchod dítěte do své rodiny a přijetí vzdávají ještě před tím, než dítě lépe poznají, než si dítě stačí zvyknout a odhalit jim svoji krásu.

Ukazuje se, že nejsou takové rozdíly mezi pěstouny, kteří absolvovali povinnou skupinovou přípravu a těmi co ji neabsolvovali, protože v době, kdy dítě přijímali, se nekonala. Jediný rozdíl se objevil v přístupu k biologické rodině dítěte, jež je odlišný. Vzhledem k tomu, že biologické rodiny přijatých dětí účastníků výzkumu neměli o kontakt s dětmi zájem, i tento rozdíl se tedy setřel. Jako zásadní se jeví osobnost pěstouna, jeho individuální příprava a motivace. Je jediné přínosné, pokud má budoucí pěstoun možnost setkat se s ostatními pěstouny a seznámit se s jejich příběhy. V poslední době organizují nestátní neziskové organizace častěji řízené besedy s pěstouny pro zájemce o pěstounskou péči. Pořádají rovněž pobytové akce pro pěstouny, kde mohou rodiny sdílet své radosti

a těžkosti. Je úlevné poznání, že se potýkají se stejnými problémy a často mohou využít možnosti řešení, které jiným fungují.

Všichni účastníci výzkumu se domnívají, že je nejdůležitější bezpodmínečné přijetí dítěte i s jeho historií a specifiky. Jako potřebnou vnímají jak připravenost vlastní, tak svých biologických dětí a širší rodiny. Jako nutné předpoklady pro pěstounství vidí samotní pěstouni mimo jiné zodpovědné rozhodnutí, slib, adaptabilitu a smysl pro spravedlnost.

Realita je totiž jiná, než se jeví v knihách a na skupinových přípravách pro žadatele. Příprava je především vnitřní srovnání motivace k pěstounství a dostatečné množství informací, připravenost a odolnost čelit překážkám, které pěstounství někdy přináší. Pěstoun si již na začátku může položit otázky: Jak se adaptuji na změny, které v životě přichází? Jak se vyrovnávám s krizovými situacemi? Pokud si člověk není jistý svým postojem a bezpečným vztahem, který dokáže dětem poskytnout, měl by zvážit nejdříve práci na sobě, než dítě do pěstounské péče přijme.

Zároveň je důležité vědět, kde je možné hledat oporu, čerpat sílu, vědět o svých zdrojích energie, o odbornících v dané oblasti. Účastníkům výzkumu pomáhá v jejich

poslání vědomí smysluplnosti jejich činnosti, víra a radost z drobných pokroků. Podporu cítí od své rodiny, přátel a odborníků. Pěstounská péče je naučila vyladit se na dítě, více a efektivně komunikovat, plánovat, improvizovat, posilovat partnerský vztah, být důslední, trpěliví a držet hranice.

Bylo by zajímavé a přínosné zaměřit výzkum přímo na pocity dětí přijatých do pěstounské péče, aby byla problematika zachycena také z jejich pohledu. Podnětné by bylo jistě i srovnání vnímání adaptace z pohledu jednotlivých členů rodiny a zároveň odborníků (sociálních pracovníků, jež s rodinami spolupracují).

ZÁVĚR

Bakalářská práce *Adaptace dítěte v pěstounské rodině* vymezila pojem pěstounská péče.

I přesto, že jsou na budoucí pěstounské rodiny kladeny vyšší nároky než v minulosti, zejména v oblasti odolnosti, adaptability a stability, těchto rodin přibývá.

V této práci je také vymezen pojem adaptace dítěte a upřesněn okruh lidí, kterých se týká. Jsou popsány fáze adaptace u dětí a pěstounů. Čtenář byl stručně seznámen s problematikou citového pouta, z jehož poruch pramení nápadnosti v chování dětí přijímaných do pěstounské péče. Bylo zdůrazněno, že druh citové vazby u pěstounů je nesmírně důležitý pro navázání (nebo léčbu) citového pouta u dětí. Byly popsány specifika dětí z pohledu pěstounů a nabídnuty možnosti, jak s nimi pracovat, a pomoci dětem vyrovnat se s nimi. Dala naději na dočasnost těchto nápaditostí v chování a přiblížila vliv faktorů historie dítěte.

Byly popsány jednotlivé faktory, které mají vliv na adaptaci dítěte a adaptaci pěstounů. Propojenost a těsnost vztahů jednotlivých faktorů ovlivňující adaptaci dítěte a jejich vzájemné působení, přiblížily názorně vytvořené modely. Do procesu adaptace dítěte vstupuje množství faktorů a mnoho z nich může pěstoun ovlivnit. Faktory nejsou jen černé nebo bílé, ale obsahují obě tyto složky. Mohou být v jednu chvíli kladné a v druhou záporné. Proměnlivost faktorů závisí zároveň na vztahu ke konkrétním osobnostem dětí a pěstounů.

Možnost psát tuto výzkumnou práci bylo pro autorku velkým obohacením. Uvědomila si, jaké těžkosti někteří pěstouni zvládli, a nesmírně si jich váží. Jako cenné vnímá to, že účastníci výzkumu dokázali hovořit i o tom, co se nedařilo a otevřeně popisovali nápadnosti ve vývoji přijatých dětí. To může být pro budoucí pěstouny úlevné. Sdílení nesnází a nabízení různých možností řešení, které se osvědčily, pomáhá dalším lidem zvládat svoji roli a odpouštět chyby dětem i sami sobě. Poznání, že nápadnosti v chování přijatého dítěte nejsou nikterak výjimečné, a že se pěstouni potýkají se stejnými potížemi, snad budoucí zájemce o zprostředkování pěstounské péče neodradí, ale motivuje k zodpovědnému rozhodování a práci na sobě samém.

SEZNAM BIBLIOGRAFICKÝCH CITACÍ

COLLINS, ANN (2008). *Attachment. The fostering network*. ISBN 1- 897869- 52- 5.

ČERNÁ, RIA A KOL. (2011). *Metodika přípravy k pěstounství*. 1.vyd. Amalthea. ISBN 978-80-904801-4-8.

JANÁKOVÁ, LUDMILA (2007). *Dary se přece nevracejí*. Praha: Triton. ISBN 978-80-7387-028-7.

KOLUCHOVÁ, JARMILA (1992). *Psychický vývoj dětí v pěstounské péči*. Praha: MPSV ČR ISBN 80-855-2901-7.

KOVAŘÍK, JIŘÍ A KOL.(2004). *Náhradní rodinná péče praxi*, Praha: Portál. ISBN 80-7178-957-7.

MATĚJČEK, ZDENĚK (2005). *Výbor z díla*. 1.vyd. Praha: Univerzita Karlova v Praze. ISBN 80-246-1056-6.

MIOVSKÝ, MICHAL (2006). *Kvalitativní přístup a metody v psychologickém výzkumu*. 1.vyd. Praha: Grada. ISBN 80-247-1362-4.

PREKOPOVÁ, JIŘINA (2009). *Malý tyran*. Praha: Portál. ISBN 978-80-7367-589-9.

PTÁČEK, RADEK A KOL. (2011). *Vývoj dětí v náhradních formách péče*. Praha: MPSV ČR. ISBN 978-80-7421-040-2.

RŮŽIČKA, MICHAL A KOL. (2013) *Krizová intervence pro speciální pedagogy*. 1.vyd. Univerzita Palackého v Olomouci. ISBN 978-80-244-3305-9.

SOBOTKOVÁ, IRENA (2003). *Pěstounské rodiny: jejich fungování a odolnost*. Praha: MPSV ČR. ISBN 80-86552-62-4.

SOBOTKOVÁ, IRENA (2001). *Psychologie rodiny*. Praha: Portál. ISBN 80-7178-559-8.

SMÉKAL, VLADIMÍR (2002). *Pozvání do psychologie osobnosti*. Barrister a Prinncipal, kapitola 8 – *Dynamismy adaptace*. ISBN 80-85947-80-3.

ŠKOVIERA, ALBÍN (2007). *Dilemata náhradní výchovy*. 1.vyd. Praha: Portál. ISBN 978-80-736-318-5

ŠTOLBOVÁ, NAGY TEREZA (2014). *Dcera padajícího listí. Příběh o duši, která přežila díky lásce*, Praha: Triton. ISBN 978-80-7387-710-1.

VÁGNEROVÁ, MARIE (2012). *Psychický vývoj dítěte v NRP*. 1.vyd. Praha: Středisko NRP, o. s. ISBN 978-80-87455-14-2.

VÁGNEROVÁ, MARIE (2012). *Psychopatologie pro pomáhající profese*. Praha: Portál. ISBN 978-80-262-0225-7.

VRTBOVSKÁ, PETRA (2010). *O ztraceném dítěti a cestě do bezpečí. Attachment, poruchy attachmentu a léčení.* Sdružení SCAN. ISBN 80-86620-20-4.

ZEZULOVÁ, DAGMAR (2012). *Pěstounská péče a adopce.* 1.vyd. Praha: Portál. ISBN 978-80-262-0065-9.

Závěrečné práce

HAVLÍČKOVÁ, NOEMI TEREZA (2014). *Pěstounská rodina z hlediska biologických dětí.* Nepublikovaná DP, Praha: UK, filosofická fakulta, katedra psychologie

PÁCHOVÁ, RADKA (2010). *Bariéry adaptace dítěte do pěstounské rodiny.* Nepublikovaná BP. Brno: MU, fakulta sociálních studií, katedra sociální politiky a sociální práce

Brožury/ časopisy / sborníky

ČERNÁ RIA A KOL. (2013). *Jsem speciální brácha...Jsem speciální ségra...Protože naši jsou pěstouni!* Amalthea.

ČERNÁ, RIA A KOL. (2013). *Cesta k dítěti – Terapeutické metody pro práci s dětmi v náhradní rodinné péči.* Centrum náhradní rodinné péče Amalthea. Nadace Sirius

KOLEKTIV AUTORŮ (2013). *Analýza náhradní rodinné péče v České republice*

KOLEKTIV AUTORŮ (2013). *Aktuální otázky péče o děti separované od rodičů.* Triada ISBN 978-80-260-5449-8.

KOLEKTIV AUTORŮ (2012). *Aktuální otázky péče o děti separované do rodičů.* Triada. ISBN 978-80-260-3578-7.

KOLEKTIV AUTORŮ (2010). *Průvodce dítěte v jeho měnícím se prostředí.* Občanské sdružení Šafrán.

KOLEKTIV AUTORŮ (2006). *Zvykáme si jeden na druhého aneb nová náhradní rodina v procesu adaptace.* Návrat. České vydání ISBN 978-80-87455-12-8.

KOLEKTIV AUTORŮ (2000). *Profesionálny rodič, alebo gulatá kocka.* Bratislava: Návrat. ISBN 80-967908-1-1.

WINNETTE, PETRA (2014). *Almanach o dětech a lidech pro rok 2014. Odborné periodické čtení pro náhradní rodiče a další, kteří se starají o děti s těžkým začátkem života.* Natama o.p.s.

Legislativa

1. Občanský zákoník č. 89/2012 Sb.
2. Zákon o sociálně-právní ochraně dětí. Novela zákona č. 359/1999 Sb., ve znění pozdějších předpisů, č. 401/2012Sb.

Internetové zdroje

MPSV [online]. c2015 [cit. 2015-02-20]. Dostupné z: <<http://www.mpsv.cz/cs/7260>>

AMALTHEA [online]. c2015 [cit. 2015-02-20].

Dostupné z: <<http://www.amalthea.pardubice.cz/sr.htm>>

ŠAFRÁN DĚTEM [online]. c2015 [cit. 2015-02-20].

Dostupné z: <<http://www.safrandetem.cz/o-safranu/>>

Kurzy

HLÁSKOVI, ALŽBĚTA A VRATISLAV (leden 2013). Celodenní kurz: Raná pěstounská péče na přechodnou dobu.

PŘÍPRAVA ŽADATELŮ (březen 2013). Pěstounská péče. Pardubický kraj.

Seznam ilustrací

Úvodní ilustrace: Kresby pětiletého dítěte přijatého do pěstounské rodiny

Obrázek č. 1 - Kresba těsně po přijetí do pěstounské rodiny

Obrázek č. 2 - Kresba po půl roce v pěstounské rodině

Model č. 1

Model č. 2

Model č. 3

Příloha

Příběh pěstounské rodiny

PŘÍLOHA :

PŘÍBĚH PĚSTOUNSKÉ RODINY

Stručná anamnéza:

Jaké je Vaše povolání? Máte biologické děti? Jaká byla Vaše motivace k pěstounství?

Jaké bylo Vaše očekávání?

V kolika letech dítě do rodiny přišlo? Odkud?

Probíhá setkávání s biologickou rodinou?

Otázky:

Jak probíhala Vaše příprava na pěstounskou péči?

Jak probíhala adaptace dítěte ve vaší rodině? Narazili jste na nějaké překážky?

Co v adaptaci pomohlo?

Kde jste čerpali energii?

Muselo se něco ve vaší rodině změnit?

Rozhovor je pro přehlednost upraven do souvislého textu, jsou v něm změněna jména a vynechána zeměpisná místa, která pěstouni uvedli. Pro autentičnost jsou ponechány všechny výrazy (včetně vulgárních), kterými se pěstouni vyjadřovali. Pěstouni udělili souhlas s publikací.

Patricie a Tadeáš

Sáru jsme přijali v roce 2013, měla skoro pět let. Nám bylo třicet dva a čtyřicet jedna. Pracovali jsme v sociálních službách a v oblasti informačních technologií. Doma jsme měli dvě dcerky, Marii – deset let a Beatku pětiletou.

Sárinka k nám přišla od pěstounů na přechodnou dobu. Tam byla půl roku a před tím dva měsíce v diagnostiku, kam ji umístil OSPOD. Sárinka se jednou za čtrnáct dní asistovaně setkává se svými rodiči a bráchou, který žije v dětském domově se školou. Rodiče bydlí na nějaké ubytovně, otec byl odsouzen za týrání dětí, ale amnestií Václava Klause byl osvobozen. Nedávno se jim narodilo miminko, které mají u sebe.

Po dlouholetém přátelství s pěstounskými rodinami nám přijetí dítěte do pěstounské péče přišlo jako to nejlepší, co můžeme udělat. Byli jsme šťastní, nic nám nechybělo a měli jsme dost místa v srdci i v domě.

Žádost jsme podali v době, kdy prezident vetoval novelu zákona OSPOD. Testy jsme dělali v lednu 2013. Pak jsme absolvovali oba přípravku pro žadatele. Probíhala skupinovou formou a dvěma individuálními rozhovory.

Byli jsme na „exkurzi“ v dětském domově a mohli diskutovat se čtyřmi pěstounskými rodinami, vidět jejich děti. Osobně jsem se nedozvěděla na přípravce nic, co bych už nevěděla před tím, z knih, od přátel, a z internetu. Prožili jsme tam několik dobrých sebezkušenostních záležitostí. Naše děti byly vyšetřeny dětskou psycholožkou, zda jsou na příchod dítěte připraveny, zda s ním souhlasí. Potom poslali náš spis k posudkovému lékaři. Trvalo hrozně dlouho, než nám bylo sděleno rozhodnutí, zda jsme jako pěstouni schválení. Bylo to náročné období, nikoho nezajímali a čekali, zda jsme dost dobří, zda můžeme nějakému dítěti nabídnout domov, který potřebuje. Hodně jsem četla odbornou literaturu k náhradní rodinné péči, společně jsme diskutovali.

Za čtyři měsíce nám volali z kraje, nabízeli nám holčičku, Sárinku. Argumentovali jsme tím, že ještě nejsme schválení, ale sociální pracovnice nás ubezpečila, že s naším schválením počítají. Od počátku jsme zdůrazňovali náš kladný postoj ke spolupráci s biologickými rodiči. V požadavcích, které jsme byli nuceni předtím vyplnit, jsme měli dítě do tří let, pokud možno našeho etnika. Nabídlí nám Sárinku, která měla téměř pět a historicky odlišný etnický původ. Poslali nám nějaké základní informace a za tři dny se konala případová konference. Na konferenci jsme se seznámili se všemi sociálními pracovníky /kraje, rodiny, bratra Sárinky, pěstounky na přechodnou dobu, s pěstounkou/. Dostali jsme informace a rozhodnutí o zařazení mezi žadatele. Taky vlastně fotky Sárinky.

Doma jsme hodně zvažovali rady dětské psycholožky, která nedoporučila přijmout do naší rodiny dítě jen o půl roku mladší, než byla naše Beatka. Sama jsme se musela vyrovnat s tím, že nám doma nebude plakat miminko, ale skotačit další velká holčička. Nebylo to jednoduché. Naše děti to přijali s nadšením, viděly v Sárince partáka pro hry. Taky jsme cítili takovou pokoru před tím, co nám Bůh seslal. Postupně jistotu, že vše je tak jak má být. Za týden jsme volali na kraj, že holčičku rádi přijmeme.

Pěstouny na přechodnou dobu provázela o. s. Amalthea. Dostali jsme úkol vypracovat „slohovou práci“ na téma Naše rodina: co rádi děláme, jíme, podnikáme, co rádi nemáme atd. Amalthea vytvořila stěhovací kalendář, kterému Sára rozuměla.

Za Sárinkou jsme jeli dvakrát na návštěvu k pěstounům, strávili jsme u nich na zahradě společně dvě krásná odpoledne. Na druhé setkání jsme dle rady přivezli vyrobenou knížku s fotkami našeho domu, nás, pokojů. Sárince se moc líbila její budoucí postýlka s žirafami namalovanými na zdech. Věděla o nás od pěstounky na přechodnou

dobu, která jí o naší rodině ve volných chvílích vyprávěla. Probouzela v ní nadšení pro „druhou maminku“, což jsme moc ocenili. Na tomto druhém setkání mi dokonce Sárinka řekla: „maminko“, z čehož jsem měla šok. Pěstounce na přechodnou dobu říkala „teto“. Pěstounka mi posílala e-maily s fotkami Sárinky a s praktickými radami, informacemi o dosavadním režimu. Pak přijeli pěstouni se Sárinkou na jedno odpoledne k nám. Následující víkend jsme se Sárinkou strávili celý víkend sami. Vzali jsme ji do Zoo, ale nebyl to dobrý nápad. Bylo to na ni mnoho podnětů najednou. Následující víkend k nám přijela na celý týden a už u nás zůstala. Když pěstouni na přechodnou dobu přinesli z auta její věci, občerstvili jsme se a přišlo loučení, Sárinka tak plakala, že dostala horečku a mně to málem utrhlo srdce. Byla jsem hrozně ráda, že je pěstounka na přechodnou dobu připravena mi pomoci po telefonu, e-mailu. Sárince psala dopisy, neustále jí opakovala, jak se má, že má druhou maminku, že jsme ta nejlepší rodina pro ni. Cítili jsme taky velikou podporu od o. s. Amalthea, kterou jsme si zvolili jako doprovázející organizaci.

Adaptace trvala asi půl roku. Hodně pomohly děti a zvířátka v naší rodině. Možnost využít mateřské dovolené. Taky jasná pravidla, důslednost, vytrvalost, jednoduchost a řád. Nemohli jsme toho chtít moc najednou. Hodně pomohla adaptabilnost Sárky – orientovala se na přežití.

Sárinka k nám přišla s tím, že se občas v noci pomočuje, u nás se nikdy nepomočila. Měla veliký strach ze tmy a opuštění. V noci se budila, strašně křičela, plakala. Mluvila jsem na ni, hladila ji, dávala jí napít. A časem to vymizelo. Při přecházení ulice, při oblékání se a odchodu z domu plakala také, hystericky křičela, že nechce zůstat sama.

V minulosti byla opouštěna a často sama doma. Pořád jsme opakovali, že my doma děti sami nenecháváme, že na ni vždy počkáme a že je nám líto, co si musela prožít. Přesvědčilo ji až nespočetně mnoho zkušeností „neopuštění“. Později se bála, že ji nechám ve školce, na návštěvě atd. Přechodná pěstounka nám poradila, abychom ve školce nechávali nějakou svoji osobní věc, Sára přikládala velký význam materiálním věcem a věřila, že pro tuto věc si přijdu a vezmu tedy i ji.

To po osmi měsících zcela vymizelo. Stejně jako její vyprávění, jak to měli doma krásné, jak se měla hezky, jak byla maminka Matylda hodná. Člověk si občas říkal, jak je možné, že ji z tak krásného prostřední OSPOD odebral.

Velké problémy jsme měli s jídlem. Sárinka nechtěla nic jíst. Z biologické rodiny byla zvyklá na rohlík, koblihu v igelitovém sáčku. Nevěděla co je to snídaně, nerozuměla

pojmu jako zítra. A všeho, čemu nerozuměla, se bála. Když jsme například řekli: „Za chvíli bude snídane“, začala plakat.

Nejedla vařenou zeleninu, brambory, sýry. Jídla, která nikdy neviděla. A těch bylo! Z toho jsem byla hodně zoufalá, trápilo mě to. Naše děti, které jí s velikou chutí, Sárinku časem přiměly k tomu, aby začala jíst víc. Pak se to přehouplo do druhého extrému – k snídani nestačily tři rohlíky apod. Museli jsme ji občas limitovat. Neustále vyžadovala sladkosti. Byla zvyklá z domu, dostávat sladkosti, aby nezlobila.

Striktně jsme dodržovali doporučené šestinedělí. Aby Sárinka poznala naše doma, svoje lidi. Hodně pomohlo, že jsem si mohla vzít mateřskou dovolenou a zůstat s ní pět měsíců doma. Bylo dostatek času a klidu na vysvětlování, sžití.

Často jsme zažili, že nám Sárinka nerozumí. Měla malou slovní zásobu, špatně vyslovovala spoustu hlásek. Ještě v září jsme začali jezdit na logopedii, kde jí diagnostikovali opožděný vývoj řeči. Teď, po roce, mluví skvěle.

Museli jsme na Sáru mluvit v jednoduchých větách, srozumitelně a bez vtípků. Těm vůbec nerozuměla. Často byla duchem nepřítomná, zdálo se mi, že má „zavřená ouška“, jako by neslyšela. Neuměla číst emoce, často se dotazovala, jestli se zlobím, jestli jsem ráda. To se postupně naučila. Sama uměla svoje emoce pojmenovat dobře, vyjádřit je. Často se ujišťovala, jestli ji mám ráda, i když jsem měla pocit, že jí to sama od sebe říkám minimálně jednou denně. Asi to bylo málo. Později se ujišťovala, zda ji mám ráda, i když zlobí, zlobila. Nejdříve voláním: „Ty mě nemáš ráda!“ Po nějaké době ujišťování transformovala do věty: „Ale ty mě máš ráda!“

Pomazlit se přišla, jen když chtěla ona. Trvala si na stereotypech, a když bylo třeba něco změnit, bylo jí to nepříjemné, bojkotovala to. Hodně sil nám bral její negativismus. Už ráno, když se probudila, se začala mračit, vše dopředu viděla černě. Když se zakázala sladkost před obědem, hlásila pravidelně: „Už nikdy nedostanu dobrůtku!“ Nevěřila nikomu. Slib pro ni nic neznamenal. Byla zvyklá, že se slibovalo, ale neplnilo. Teď už začíná věřit, na základě pozitivních zkušeností.

Ve hře si odžívala minulost. Panenkám dávala do úst věty, které zřejmě doma slýchávala, a mě z toho mrazilo. Používala mnoho vulgárních výrazů, očekávala násilí při průsvihu. Teď moc ráda slyším, že dává panenkám do úst věty jako: „Dobré ráno, zlatíčko...!“ Místo dřívějšího: „Co děláš, ty čubko?!“

Nechtěla chodit pěšky, návštěvou lesa jsme ji strašně vyděsili. Nebyl dobrý nápad vzít ji na houby po týdnu, co byla u nás. Lesa se hrozně bála. Celou cestu jsem ji musela chovat v náručí.

Velmi častou hláškou bylo: „Kdy už tam budem?“ Dokázala ji říkat neskutečně často a dohánělo mne to k šílenství. Ted', po roce, už tuto větu neslycháme tak často. Sárinka už dokáže stát frontu v obchodě, počkat až dám večeři na stůl, je obecně trpělivější. Velkou překážkou byla její dřívější bezhraniční výchova.

Co nás hodně překvapilo, tak to, že se Sárinka strašně bála sprchování. Pěstounka na přechodnou dobu nás na to upozornila, tak jsme ji jen koupali. Ale po čase, když bylo třeba spěchat, jsme pomalu začali se sprchováním. Postupně, po malých dávkách. A dnes už ze sprchy nešílí. Stejně to bylo i se stříháním nehtů, vlasů.

Sára taky neznala zubní kartáček. U přechodných pěstounů jej používala, ale ty čtyři roky před tím vůbec. Zoubky měla v hrozném stavu.

Sárinka přikládá obrovský význam materiální věc - když chce někomu uškodit, rozbije mu hračku, sní sladkost. Tyto situace jsme řešili poměrně klidně a s důsledkem. Dávám dětem drobné do pokladniček, takže jsme mohli vzít Sárku do obchodu a ona teprve ve chvíli, kdy kupovala za své peníze čokoládu, kterou sestře snědla, pocítila lítost nad tím, co udělala.

V půlročním období, kdy jsme si na sebe zvykali, jsme začala psát pro Sárku pohádky. Byly krátké, jednoduché, s obrázky které nahrazovaly některá slova. Každá pohádka ukazovala na nějaký nešvar, který Sára měla a nabízela řešení. Později jsem začala psát pohádky obecně, pro všechny moje holčičky, protože nešvary máme všichni. Vše probíhalo v říši zvířat a někdy se Sárinka hlásila, když slyšela svoje slova z úst veverky či berušky. Hodně nám to všem pomohlo pojmenovat problémy. A používat v běžné komunikaci. („Ovečka Tutynka měla taky černé brýle, přes který svět viděla jen černě. Ale když jí sluníčko brýle prozářilo, viděla jej i s těmi krásami co má. Já Ti taky prozářím očička, pofoukám, abys mohla tu krásu vidět taky.“)

Po půl roce nastal krušnější čas, protože do té doby jsme vlastně nic moc nemuseli hrotit. Nyní jsem ale musela do práce, Sára do školy. Musely jsme stihnout autobus, musely jsme spěchat. Chvíli to trvalo, než si Sára zvykla na nový režim a musela trochu slevit ze svých představ o tom, že hodně věcí může ovlivnit. Dosud jsme svět přizpůsobovali jí, nyní se ona musela přizpůsobit světu. Zvládla to perfektně. Ve školce se nejdříve stranila a pozorovala, protože byla nejistá a nejvíc se učí nápodobou.

Naše širší rodina přijala Sárinku bezvýhradně. Dlouho jsme je připravovali na to, že k nám dítě přijde, informovali jsme je pravidelně o postupu situace. Na přijetí holčičky se těšili. Od okolí jsme zaznamenali obdivné reakce, u některých lidí jsme „stoupili

na ceně“, ale také byli tací, kteří se otevřeně ptali, co za to máme. Všem jsme otevřeně odpovídali. A nyní, po roce, už nejsme středem zájmu a lépe se nám dýchá.

Návštěvy rodičů byly z počátku bolestné pro všechny. Sárinka moc nerozuměla tomu, proč nemůže být doma. Její maminka těžko nesla, že je v jiné rodině, že mi říká „mami“. Neumím si představit, jak je to pro ni těžké. Já si nemohla rodiče spojit s tak nádherným, úžasným dítětem, jako je Sára. Neskutečně nám pomohlo, že kontakty byly asistované a psychologka z o. s. Amalthea měla pochopení pro nás všechny. Věděli jsme, jak je důležité, aby Sárinka viděla svoje rodiče, aby znala své kořeny. Rozumově jsme to měli zvládnuté. Ale to srdce, jak z počátku bolelo. Než jsme dokázali Sárinčiny rodiče přijmout se vším všudy a být jim vděční, že díky nim existuje. Když jsme tohle přijali, přestala být setkání stresující, Sára se taky zklidnila, v noci už po setkání nekřičela ze spaní. Viděla, že mezi sebou nesoupeříme, že spolupracujeme. A že mi může kdykoliv říct, že se jí stýská po mamince Matyldě a já to s ní budu sdílet. Paradoxně si teď na biologické rodiče přes ten měsíc ani nevzpomene, nemluví o nich. Na setkání se těší, je s nimi ráda a zase ráda jede domů, k nám.

To si myslím, že byla největší práce, kterou jsme na sobě měli. Nejen rozumět tomu, že děti patří svým biologickým rodičům a je důležité, aby jim odpustili, měli je rádi, vídali se. Ale i to pocítit vnitřně, odpustit jim my sami a přijmout je jako součást dítěte, které milujeme.

Energii čerpáme z partnerského vztahu, v zamyšlení se, zastavení: vidím pokrok, má to smysl. Podporu máme v pěstunech na přechodnou dobu, kteří dále vystupují jako kmotři naší Sáry a hlavně v našich přátelích, rodině a doprovázející organizaci.

ANOTACE

Jméno a příjmení:	Petra Masarovičová
Katedra:	Ústav speciálně pedagogických studií
Vedoucí práce:	Mgr. Martin Dominik Polínek, Ph. D.
Rok obhajoby:	2015

Název práce:	Adaptace dítěte v pěstounské rodině
Title:	Adaptation of the child in a foster family
Anotace práce:	Bakalářská práce se zabývá procesem adaptace dítěte v pěstounské rodině a faktory, které tento proces ovlivňují. Zkoumány jsou nejen vztahy mezi působením jednotlivých faktorů a úspěšností adaptace, ale i míra, do které jsou schopni pěstouni adaptaci ovlivnit.
Klíčová slova:	Adaptace dítěte, pěstounská rodina
Annotation	The bachelor thesis deals with the process of adaptation of the child in a foster family and the factors which influence this process. Examined are not only the relations between the individual factors and successful adaptation, but also the degree to which fosters are able to influence the adaptation.
Keywords	Adaptation of the child, a foster family
Přílohy vázané v práci:	1
Rozsah práce:	s. 96
Jazyk práce:	čeština